

T.C.
İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANA BİLİM DALI

OĞUZ GRUBU TÜRK ŞİVELERİNDE YAPIM EKLERİ
(TÜRKİYE TÜRKÇESİ, TÜRKMEN TÜRKÇESİ, AZERBAYCAN
TÜRKÇESİ, GAGAVUZ TÜRKÇESİ VE KAŞKAY TÜRKÇESİ)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN

HAZIRLAYAN

DR. ÖĞR. ÜYESİ MUHİTTİN ÇELİK

HAMDİYE DEMETLER

MALATYA-2021

**T.C.
İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANA BİLİM DALI**

**OĞUZ GRUBU TÜRK ŞİVELERİNDE YAPIM EKLERİ (TÜRKİYE
TÜRKÇESİ, TÜRKMEN TÜRKÇESİ, AZERBAYCAN TÜRKÇESİ, GAGAVUZ
TÜRKÇESİ VE KAŞKAY TÜRKÇESİ)**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**HAZIRLAYAN
Hamdiye DEMETLER**

**DANIŞMAN
Dr. Öğr. Üyesi Muhittin ÇELİK**

MALATYA-2021

ONUR SÖZÜ

Dr. Öğr. Üyesi Muhittin ÇELİK'in danışmanlığında yüksek lisans tezi olarak hazırladığım “Oğuz Grubu Türk Şivelerinde Yapım Ekleri (Türkiye Türkçesi, Türkmen Türkçesi, Azerbaycan Türkçesi, Gagavuz Türkçesi ve Kaşkay Türkçesi)” başlıklı bu çalışmanın, bilimsel ahlâk ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın tarafımdan yazıldığını ve yararlandığım bütün yapıtların hem metin içinde hem de kaynakçada yöntemine uygun biçimde gösterilenlerden oluştuğunu belirtir, bunu onurumla doğrularım.

Hamdiye DEMETLER

ÖN SÖZ

Türk dili tarih içerisinde çeşitli gelişim ve değişimler geçirse de yaygın ve köklü bir dil olarak günümüze kadar gelmiştir. Zengin ve köklü bir geçmişe sahip olan Türk dili, bugün iki uzak lehçe (Çuvaşça ve Yakutça), onlarca yakın lehçe, şive ve birçok ağız hâlinde kullanılmaktadır. Bunların ses, şekil ve cümle yapısı bakımından benzer ve ortak taraflarının karşılaştırmalı çalışmalarla ortaya konması, Türk dünyasındaki dil birliğinin sağlanması açısından da önemli katkı sağlayacağı düşüncesindeyiz.

Bugüne kadar Oğuz grubu Türk şiveleri üzerine gerek müstakil gerekse karşılaştırmalı olarak çeşitli çalışmalar yapılmıştır. Biz de bu alana bir nebze katkı sağlayacağı düşüncesiyle “Oğuz Grubu Türk Şivelerinde Yapım Ekleri” konusunu incelemeyi düşündük. Çalışmamızda, Oğuz grubu Türk şivelerinde kullanılan yapım eklerini karşılaştırmalı bir yöntem ile hazırladık. Çalışmamızı, Oğuz grubu Türk şivelerinde (Türkiye Türkçesi, Türkmen Türkçesi, Azerbaycan Türkçesi, Gagavuz Türkçesi ve Kaşkay Türkçesi) kullanılan yapım ekleri ile sınırladık. Oğuz grubu Türk şivelerinde kullanılan yapım ekleri şekil ve fonksiyon bakımından karşılaştırmalı olarak incelenmiştir. Çalışmada yapım eklerinin benzerlik ve farklılıklarını tespit etmek için çeşitli kaynaklar taranmış olup tespit edilen yapım ekleri kullanıldıkları şivelere göre tasnif edilmiştir.

Çalışmadaki amacımız, Oğuz grubu Türk şivelerindeki yapım eklerini şekil ve fonksiyon bakımından sahip olunan benzerlikleri veya farklılıkları tespit etmektir. İncelememizi, Oğuz grubu Türk şivelerinden Türkiye Türkçesi, Türkmen Türkçesi, Azerbaycan Türkçesi, Gagavuz Türkçesi ve Kaşkay Türkçesi ile sınırlı tuttuk. Bu grupta yer alan şivelere kullanılan yapım ekleri tespit edilerek karşılaştırmalı olarak ortaya konulmuştur.

İncelememize konu olan şivelerle ilgili hazırlanmış olan eserler yanında bazı eksikliklerin tamamlanması için konuyla ilgili hazırlanmış olan tezlere de başvurulmuştur. İncelememize konu olan lehçe ve şivelere kullanılan yapım eklerini isimden isim, isimden fiil, fiilden isim ve fiilden fiil olmak üzere dört bölüm halinde ele aldık. Bu bölümlerde yapım eklerini kullandıkları şivelere göre sınıflandırdık. Çalışmada her ekin yapısı ve işlevi konusu verildikten sonra, alt başlıklar halinde

eklerin ortak veya farklı kullanımlarını karşılaştırmalı olarak verdik. Eklerin şekil ve fonksiyonları izah edildikten sonra ilgili örneklere yer verilmiştir. Böylece Oğuz grubu Türk şivelerinde yapım eklerinin benzer ve farklı yönleri ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Giriş bölümünde Oğuzlar, Oğuz grubu Türk şiveleri ve yapım ekleri hakkında genel bilgiler verilmiştir. Birinci bölümde İsimden isim türeten ekler, ikinci bölümde isimden fiil türeten ekler, üçüncü bölümde fiilden isimden türeten ekler ve dördüncü bölümde fiilden fiil türeten ekler yer almaktadır. Her bölümde yapım ekleri kullanıldıkları şivelere göre sınıflandırılmıştır. Böylece eklerin Oğuz grubu Türk şivelerinde benzer ve farklı kullanımları ortaya konulmaya çalışıldı. Daha sonra eklerin şekil, işlev ve örneklerine yer verildi.

Sonuç bölümünde, Oğuz grubu Türk şivelerindeki yapım eklerinin kullanımları değerlendirilmiş, bu şivelerdeki benzerlik ve farklılıklar verilerle ortaya konulmuştur.

Kaynakça, yazar soyadlarının alfabetik sırasıyla verilmiştir.

Çalışmamızda Oğuz grubu Türk şivelerinden Türkiye Türkçesinde 126, Türkmen Türkçesinde 116, Azerbaycan Türkçesinde 111, Gagavuz Türkçesinde 98, Kaşkay Türkçesinde 54 yapım eki karşılaştırmalı olarak incelenmiştir.

Bu çalışmanın, Oğuz grubu Türk şivelerinde yapım ekleri ile ilgili çalışmalara katkı sağlayacağı düşüncesindeyiz. Bu konularda yapılacak olan daha geniş çalışmalara bir anahtar görevi görebilirse kendimizi mutlu hissederiz.

Çalışmamızda hata ve eksikliklerimizin bulunacağı muhakkaktır. Bu eksikliklerin giderilebileceği düşüncesindeyiz. Türk dili araştırmalarına küçük de olsa katkıda bulunmak bizler için en büyük mutluluktur. Bu çalışmanın her aşamasında yardımlarını esirgemeyen danışman hocam Dr. Öğr. Üyesi Muhittin Çelik'e, eğitim hayatım boyunca maddi ve manevi yardımlarını gördüğüm aileme, çalışmam boyunca beni destekleyen ve cesaretlendiren Arş. Gör. Hülya Ergene'ye ve Derya Biçer'e, teknik yardımlarını gördüğüm Arş. Gör. Hüseyin Gökçe'ye sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

ÖZET

Bugün geniş bir coğrafyada konuşulan Türk dilinin birçok lehçe, şive ve ağızları mevcuttur. Türk dilinin tasnifinde Güney-batı grubunda yer alan Oğuz grubu Türk şiveleri, yaygınlık ve konuşur sayısı bakımından Türkçenin en geniş olan grubunu oluşturmaktadır. Türkiye Türkçesi, Türkmen Türkçesi, Azerbaycan Türkçesi, Gagavuz Türkçesi ve Kaşkay Türkçesi Oğuz grubu Türk şiveleri arasında yer almaktadır.

Bu çalışmada, adı geçen Oğuz grubu Türk şivelerinde kullanılan isimden isim, isimden fiil, fiilden isim ve fiilden fiil türeten yapım ekleri karşılaştırmalı olarak incelenmiştir. Her ek, şekil ve fonksiyon olarak tanıtıldıktan sonra çeşitli kaynaklardan elde edilen örnekler sıralanmıştır.

Böylece, Oğuz grubu Türk şivelerindeki yapım eklerinin benzer ve farklı yönlerinin ortaya konulması amaçlanmıştır.

Çalışmada Türkiye Türkçesinde 126, Türkmen Türkçesinde 116, Azerbaycan Türkçesinde 111, Gagavuz Türkçesinde 98 ve Kaşkay Türkçesinde 54 yapım eki şekil, fonksiyon ve kullanımları bakımından incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Oğuzlar, Oğuz Grubu Türk Şiveleri, Yapım Ekleri

ABSTRACT

Turkish language, which is spoken in a wide geography today, has many accents and dialects. In the classification of the Turkish language, the Oghuz group Turkish dialects, which is in the South-western group, constitutes the largest group of Turkish in terms of prevalence and number of speakers. Turkey Turkish, Turkmen Turkish, Azerbaijani Turkish, Gagauz Turkish and Qashqai Turkish is located between Oghuz group Turkish dialects.

In this study, noun from noun, verb from noun, noun from verb, and verb from verb suffixes used in the Oghuz group Turkish dialects were examined comparatively. After each suffixes is introduced as a shape and function, examples from various sources are listed.

In this way, it is aimed to reveal the similar and different aspects of the suffixes in the Oghuz group Turkish dialects.

In study the suffixes were investigated in terms of shape, function and uses in Turkey Turkish 127, Turkmen Turkish 117, Azerbaijan Turkish 103, Gagauz Turkish 92 and Qashqai Turkish 52.

Key Words: Oghuzs, Oghuz Group Turkish Dialects, Suffixes.

İÇİNDEKİLER

ONUR SÖZÜ	iii
ÖN SÖZ	iv
ÖZET	vi
ABSTRACT	vii
İÇİNDEKİLER	viii
TABLolar LİSTESİ	xviii
ŞEKİLLER LİSTESİ	xviii
KISALTMALAR.....	xix
SEMBOLLER VE İŞARETLER.....	xx
GİRİŞ.....	1
1. Oğuzlar ve Oğuz Grubu Türk Şiveleri	1
1.1. Türkiye Türkçesi	3
1.2. Türkmen Türkçesi:.....	3
1.3. Azerbaycan Türkçesi.....	4
1.4. Gagavuz Türkçesi.....	5
1.5. Kaşkay Türkçesi:	6
2. Yapım Ekleri	9
2.1. İsimden İsim Türeten Ekler	9
2.2. İsimden Fiil Türeten Ekler.....	10
2.3. Fiilden İsim Türeten Ekler.....	10
2.4. Fiilden Fiil Türeten Ekler	10
1. BÖLÜM.....	12
İSİMDEN İSİM TÜRETEN EKLER.....	12
1.1. Türkiye Türkçesi, Türkmen Türkçesi, Azerbaycan Türkçesi, Gagavuz Türkçesi ve Kaşkay Türkçesinde İsimden İsim Türeten Ortak Ekler.....	12
1.1.1. +Ak	12
1.1.2. +An	13
1.1.3. +çA.....	14
1.1.4. +cığaz/+cuğaz	16
1.1.5. +CI.....	18
1.1.6. +daş.....	20

1.1.7. +ka/+gä	21
1.1.8. +kI/+kU	22
1.1.9. +II.....	23
1.1.10. +IIk/+IUk	25
1.1.11. +sul.....	27
1.1.12. +sIz/+sUz	29
1.2. Türkiye Türkçesi, Türkmen Türkçesi, Gagavuz Türkçesi ve Kaşkay Türkçesinde İsimden İsim Türeten Ortak Ekler	30
1.2.1. +IAyIn.....	30
1.3. Türkiye Türkçesi, Türkmen Türkçesi, Azerbaycan Türkçesi ve Gagavuz Türkçesinde İsimden İsim Türeten Ortak Ekler	32
1.3.1. +aç.....	32
1.3.2. +cAk.....	33
1.3.3. +cIk.....	34
1.3.4. +dIrIk/+dUrUk	36
1.3.5. +gan/+ken	37
1.3.6. +(u)k	37
1.3.7. +(I)n.....	38
1.3.8. +ncI.....	39
1.3.9. +msı.....	40
1.3.10. +mAn	42
1.3.11. +(a)rAk	43
1.3.12. +tI/+tU	44
1.3.13. +Az.....	45
1.3.14. +z.....	46
1.4. Türkiye Türkçesi, Türkmen Türkçesi, Azerbaycan Türkçesi ve Kaşkay Türkçesinde İsimden İsim Türeten Ortak Ekler	47
1.4.1. +Ay.....	47
1.4.2. +ıl/+ul.....	48
1.4.3. +lağ/+lâğ	49
1.5. Türkmen Türkçesi, Azerbaycan Türkçesi, Gagavuz Türkçesi ve Kaşkay Türkçesinde İsimden İsim Türeten Ortak Ekler	50
1.5.1. +istan	50

1.6. Türkiye Türkçesi, Türkmen Türkçesi ve Azerbaycan Türkçesinde İsimden İsim Türeten Ortak Ekler	51
1.6.1. +cIl/+cUl	51
1.6.2. +dAm	52
1.6.3. +(ı)t	53
1.7. Türkiye Türkçesi, Türkmen Türkçesi ve Gagavuz Türkçesinde İsimden İsim Türeten Ortak Ekler	53
1.7.1. +sI	53
1.8. Türkiye Türkçesi, Azerbaycan Türkçesi ve Gagavuz Türkçesinde İsimden İsim Türeten Ortak Ekler	54
1.8.1. +Ar/+şAr.....	54
1.9. Türkmen Türkçesi, Azerbaycan Türkçesi ve Gagavuz Türkçesinde İsimden İsim Türeten Ortak Ekler.....	55
1.9.1. +dar.....	55
1.10. Türkiye Türkçesi, Azerbaycan Türkçesi ve Kaşkay Türkçesinde İsimden İsim Türeten Ortak Ekler	56
1.10.1. +gil	56
1.11. Türkmen Türkçesi ve Azerbaycan Türkçesinde İsimden İsim Türeten Ortak Ekler	57
1.11.1. +çIllık	57
1.11.2. +dAn	58
1.11.3. +(I)mtIl/(U)mtUl	58
1.12. Türkiye Türkçesi ve Azerbaycan Türkçesinde İsimden İsim Türeten Ortak Ekler	59
1.12.1. +A.....	59
1.12.2. +(I)mtrağ/(U)mtrağ.....	60
1.12.3. +sal.....	60
1.12.4. +şIn	61
1.13. Türkiye Türkçesi ve Kaşkay Türkçesinde İsimden İsim Türeten Ortak Ekler	62
1.13.1. +dIz/+dUz	62
1.14. Türkiye Türkçesinde Bulunduğu Hâlde Diğer Oğuz Grubu Türk Şivelerinde Rastlanmayan İsimden İsim Türeten Ekler.....	62
1.14.1. +sAk.....	62

1.14.2. +CIn/+CUn	63
1.14.3. +dAk	63
1.14.4. +Ir/+Ur	63
1.14.5. +sIk/+sUk.....	63
1.15. Türkmen Türkçesinde Bulunduğu Hâlde Diğer Oğuz Grubu Türk Şivelerinde Rastlanmayan İsimden İsim Türeten Ekler	64
1.15.1. +bāz.....	64
1.15.2. +cAñ.....	64
1.15.3. +hāna	64
1.15.4. +hōr.....	65
1.15.5. +gār.....	65
1.15.6. +sa.....	65
1.16. Gagavuz Türkçesinde Bulunduğu Hâlde Diğer Oğuz Grubu Türk Şivelerinde Rastlanmayan İsimden İsim Türeten Ekler	65
1.16.1. +m	65
1.16.2. +nca.....	65
1.16.3. +ru.....	66
1.16.4. +(y)ka.....	66
1.16.5. +zān.....	66
1.17. Kaşkay Türkçesinde Bulunduğu Hâlde Diğer Oğuz Grubu Türk Şivelerinde Rastlanmayan İsimden İsim Türeten Ekler	66
1.17.1. +ter.....	66
2. BÖLÜM	67
İSİMDEN FİİL TÜRETEN EKLER	67
2.1. Türkiye Türkçesi, Türkmen Türkçesi, Azerbaycan Türkçesi, Gagavuz Türkçesi ve Kaşkay Türkçesinde İsimden Fiil Türeten Ortak Ekler.....	67
2.1.1. +A-	67
2.1.2. +(A)r-	68
2.1.3. +Al-/+l-.....	70
2.1.4. +lA-	72
2.1.5. +lAn-/+lAş-	74
2.2. Türkiye Türkçesi, Türkmen Türkçesi, Azerbaycan Türkçesi ve Gagavuz Türkçesinde İsimden Fiil Türeten Ortak Ekler	76

2.2.1. +Aş-	76
2.2.2. +dA-	77
2.2.3. +(I)k-	79
2.2.4. +(I)r-/+(U)r-	80
2.2.5. +kır-	81
2.3. Türkiye Türkçesi, Azerbaycan Türkçesi ve Gagavuz Türkçesinde İsimden Fiil Türeten Ortak Ekler	82
2.3.1. +I-/ +U-	82
2.3.2. +sA-/ +sı-	83
2.4. Türkiye Türkçesi, Türkmen Türkçesi ve Azerbaycan Türkçesinde İsimden Fiil Türeten Ortak Ekler	84
2.4.1. +ırğa-/ +irgä-	84
2.5. Türkiye Türkçesi ve Azerbaycan Türkçesinde İsimden Fiil Türeten Ortak Ekler	85
2.5.1. +An-	85
2.5.2. +imse-	86
2.6. Türkiye Türkçesi ve Türkmen Türkçesinde İsimden Fiil Türeten Ortak Ekler	86
2.6.1. +rA-	86
2.7. Türkiye Türkçesinde Bulunduğu Hâlde Diğer Oğuz Grubu Türk Şivelerinde Rastlanmayan İsimden Fiil Türeten Ekler	87
2.7.1. +At-	87
2.8. Türkmen Türkçesinde Bulunduğu Hâlde Diğer Oğuz Grubu Türk Şivelerinde Rastlanmayan İsimden Fiil Türeten Ekler	87
2.8.1. +cAr-	87
2.8.2. +sIrA-	88
2.9. Azerbaycan Türkçesinde Bulunduğu Hâlde Diğer Oğuz Grubu Türk Şivelerinde Rastlanmayan İsimden Fiil Türeten Ekler	88
2.9.1. +nA-	88
2.10. Gagavuz Türkçesinde Bulunduğu Hâlde Diğer Oğuz Grubu Türk Şivelerinde Rastlanmayan İsimden Fiil Türeten Ekler	88
2.10.1. +irgen-	88
3. BÖLÜM	89
FİİLDEN İSİM TÜRETEN EKLER	89

3.1. Türkiye Türkçesi, Türkmen Türkçesi, Azerbaycan Türkçesi, Gagavuz Türkçesi ve Kaşkay Türkçesinde Fiilden İsim Türeten Ortak Ekler.....	89
3.1.1. -(A)k.....	89
3.1.2. -AnAk	90
3.1.3. -gX/-kX	92
3.1.4. -gIn/-gUn	93
3.1.5. -I/-U.....	95
3.1.6. -IcI/-UcU.....	97
3.1.7. -(I)k.....	98
3.1.8. -(I)m/-(U)m.....	100
3.1.9. -(I)n/-(U)n.....	102
3.1.10. -mA	103
3.1.11. -mAk	105
3.1.12. -tI/-tU	107
3.1.13. -mAn	108
3.1.14. -(y)Iş/-(y)Uş.....	110
3.2. Türkiye Türkçesi, Türkmen Türkçesi, Azerbaycan Türkçesi ve Kaşkay Türkçesinde Fiilden İsim Türeten Ortak Ekler	111
3.2.1. -CAk.....	111
3.3. Türkiye Türkçesi, Türkmen Türkçesi, Azerbaycan Türkçesi ve Gagavuz Türkçesinde Fiilden İsim Türeten Ortak Ekler	112
3.3.1. -A	112
3.3.2. -Aç.....	114
3.3.3. -AlAk	115
3.3.4. -bAç/-mAç.....	116
3.3.5. -ç	117
3.3.6. -gA	118
3.3.7. -gAn/-kAn.....	120
3.3.8. -gIç/-kIç	121
3.3.9. -mIk/-mUk.....	122
3.3.10. -t.....	123
3.3.11. -sI/-sU.....	124

3.4. Türkiye Türkçesi, Azerbaycan Türkçesi ve Gagavuz Türkçesinde Fiilden İsim Türeten Ortak Ekler	125
3.4.1. -gaç.....	126
3.4.2. -sak.....	127
3.5. Türkiye Türkçesi, Türkmen Türkçesi ve Azerbaycan Türkçesinde Fiilden İsim Türeten Ortak Ekler	127
3.5.1. -AgAn/-AğAn.....	128
3.5.2. -AlgA.....	129
3.5.3. -Ar/-Ir/-r	129
3.5.4. -(A)z	131
3.5.5. -cA.....	131
3.5.6. -(I)l/-(U)l	132
3.5.7. -mAcA.....	133
3.5.8. -mIr/-mUr.....	134
3.6. Gagavuz Türkçesi ve Kaşkay Türkçesinde Fiilden İsim Türeten Ortak Ekler	134
3.6.1. -y	135
3.7. Türkiye Türkçesi ve Gagavuz Türkçesinde Fiilden İsim Türeten Ortak Ekler	135
3.7.1. -AmAk	135
3.8. Türkiye Türkçesi ve Azerbaycan Türkçesinde Fiilden İsim Türeten Ortak Ekler	136
3.8.1. -ArI	136
3.9. Türkiye Türkçesi ve Türkmen Türkçesinde Fiilden İsim Türeten Ortak Ekler	136
3.9.1. -v	137
3.10. Türkiye Türkçesinde Bulunduğu Hâlde Diğer Oğuz Grubu Türk Şivelerinde Rastlanmayan Fiilden İsim Türeten Ekler	137
3.10.1. -AmAç.....	137
3.10.2. -Iç/-Uç	138
3.10.3. -sAl.....	138
3.11. Türkmen Türkçesinde Bulunduğu Hâlde Diğer Oğuz Grubu Türk Şivelerinde Rastlanmayan Fiilden İsim Türeten Ekler	138
3.11.1. -cAñ.....	138

3.11.2. -gAk/-ğAk	138
3.11.3. -gAnçAk.....	139
3.11.4. -gXr/-ğXr	139
3.11.5. -gIt/-gUt	139
3.11.6. -vaaç/-avaaç/-evaaç.....	139
3.11.7. -vuk/-vük.....	140
3.11.8. -vul/-avul.....	140
3.12. Gagavuz Türkçesinde Bulunduğu Hâlde Diğer Oğuz Grubu Türk Şivelerinde Rastlanmayan Fiilden İsim Türeten Ekler	140
3.12.1. -esi.....	140
3.13. Kaşkay Türkçesinde Bulunduğu Hâlde Diğer Oğuz Grubu Türk Şivelerinde Rastlanmayan Fiilden İsim Türeten Ekler	141
3.13.1. -ğıntı.....	141
3.13.2. -ğ/-k.....	141
4. BÖLÜM	142
FİILDEN FİİL TÜRETEN EKLER	142
4.1. Türkiye Türkçesi, Türkmen Türkçesi, Azerbaycan Türkçesi, Gagavuz Türkçesi ve Kaşkay Türkçesinde Fiilden Fiil Türeten Ortak Ekler	142
4.1.1. -Ar-	142
4.1.2. -Ir/-Ur-.....	143
4.1.3. -dIr/-dUr-	145
4.1.4. -(I)l/- (U)l-.....	146
4.1.5. -(I)n/- (U)n-.....	148
4.1.6. -(I)ş/- (U)ş-	150
4.1.7. -(U)z-	152
4.1.8. (I)t/- (U)t-.....	153
4.2. Türkiye Türkçesi, Türkmen Türkçesi, Azerbaycan Türkçesi ve Gagavuz Türkçesinde Fiilden Fiil Türeten Ortak Ekler	155
4.2.1. -A-	155
4.3. Türkiye Türkçesi, Azerbaycan Türkçesi, Gagavuz ve Kaşkay Türkçesinde Fiilden Fiil Türeten Ortak Ekler	156
4.3.1. -mA-	156

4.4. Türkiye Türkçesi, Türkmen Türkçesi, Azerbaycan Türkçesi ve Kaşkay Türkçesinde Fiilden Fiil Türeten Ortak Ekler	157
4.4.1. -mAIA-	157
4.5. Türkiye Türkçesi, Azerbaycan Türkçesi ve Gagavuz Türkçesinde Fiilden Fiil Türeten Ortak Ekler	158
4.5.1. -AIA-	158
4.5.2. -I/-U-	159
4.6. Türkiye Türkçesi, Türkmen Türkçesi ve Azerbaycan Türkçesinde Fiilden Fiil Türeten Ortak Ekler	160
4.6.1. -k-	160
4.7. Türkiye Türkçesi ve Azerbaycan Türkçesinde Fiilden Fiil Türeten Ortak Ekler	160
4.7.1. -DAr-	161
4.8. Türkiye Türkçesi ve Gagavuz Türkçesinde Fiilden Fiil Türeten Ortak Ekler	161
4.8.1. -msA-	161
4.8.2. -p-	162
4.9. Türkmen Türkçesi ve Gagavuz Türkçesinde Fiilden Fiil Türeten Ortak Ekler	162
4.9.1. -sA-	162
4.10. Türkiye Türkçesinde Bulunduğu Hâlde Diğer Oğuz Grubu Türk Şivelerinde Rastlanmayan Fiilden Fiil Türeten Ekler	163
4.10.1. -mAş-	163
4.10.2. -y-	163
4.11. Türkmen Türkçesinde Bulunduğu Hâlde Diğer Oğuz Grubu Türk Şivelerinde Rastlanmayan Fiilden Fiil Türeten Ekler	163
4.11.1. -AñkIrlA-	164
4.11.2. -kez-	164
4.12. Gagavuz Türkçesinde Bulunduğu Hâlde Diğer Oğuz Grubu Türk Şivelerinde Rastlanmayan Fiilden Fiil Türeten Ekler	164
4.12.1. -ç-	164
4.12.2. -gun/-kun-	164
4.12.3. -gut-	164
4.12.4. -re-	164

4.13. Kaşay Türkçesinde Bulunduğu Hâlde Diğer Oğuz Grubu Türk Şivelerinde Rastlanmayan Fiilden Fiil Türeten Ekler	165
4.13.1. -zir-	165
SONUÇ	166
KAYNAKÇA.....	181

TABLÖLAR LİSTESİ

<i>Tablo 1: İsimden İsim Türeten Ekler</i>	169
<i>Tablo 2: İsimden Fiil Türeten Ekler.....</i>	173
<i>Tablo 3: Fiilden İsim Türeten Ekler.....</i>	176
<i>Tablo 4: Fiilden Fiil Türeten Ekler.....</i>	179

ŞEKİLLER LİSTESİ

<i>Şekil 1: Oğuz Grubu Türk Şivelerinin Yayılma Alanları.....</i>	8
---	----------

KISALTMALAR

AT: Azerbaycan Türkçesi

bk. : Bakınız

C: Cilt

çev. : Çeviren

ed. : Editör

ET: Eski Türkçe

GT: Gagavuz Türkçesi

GTS: Gagauz Türkçesinin Sözlüğü

KT: Kaşkay Türkçesi

KTLS: Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü

s. : Sayfa

tah. : Tarih

TDK: Türk Dil Kurumu

TDV: Türkiye Diyanet Vakfı

TmT: Türkmen Türkçesi

TT: Türkiye Türkçesi

TTS: Türkmence-Türkçe Sözlük

vb. : Ve benzeri

vd. : Ve devamı, ve diğerleri

vs. : Vesaire

Yay. : Yayını, Yayınları

SEMBOLLER VE İŞARETLER

A : a ve e ünlülerini birlikte ifade eder.

C : c ve ç ünsüzlerini birlikte ifade eder.

D : d ve t ünsüzlerini birlikte ifade eder.

G : g ve ğ ünsüzlerini birlikte ifade eder.

I : ı ve i ünlülerini birlikte ifade eder.

U : u ve ü ünlülerini birlikte ifade eder.

X : Bütün dar ünlüleri birlikte ifade eder.

(A) : Yardımcı ünlü durumundaki a ve e ünlülerini birlikte ifade eder.

(I) : Yardımcı ünlü durumundaki ı ve i ünlülerini birlikte ifade eder.

(U) : Yardımcı ünlü durumundaki u ve ü ünlülerini birlikte ifade eder.

(y) : Yardımcı ünsüz durumundaki y'yi ifade eder.

(X) : Yardımcı ünlü durumundaki bütün dar ünlüleri birlikte ifade eder.

+ : İsim tabanına gelir.

- : Fiil tabanına gelir.

/ : Veya.

< : Bir biçimden gelir.

> : Bir biçime gider.

– : Eksiz biçimi ifade eder.

GİRİŞ

1. Oğuzlar ve Oğuz Grubu Türk Şiveleri

X. yüzyılın birinci yarısında Oğuzlar, Hazar Denizi'nden Sir (Seyhun, İnci) ırmağının orta yatağındaki Fârâb ve İsficab yörelerine kadar olan yer ile bu ırmağın kuzeyindeki bozkırlarda yaşamaktaydılar (Sümer, 1972: 33).

Oğuzların bugünkü yaşama alanları, 11. yüzyılda Büyük Selçuklu Devleti'nin hâkim olduğu topraklardı. Ancak, bazı bölgelerde, özellikle Balkanlarda, tarihî süreçte bağli olarak göçler, iskânlar vs. sebebiyle yer değıştirmeler olmuştur (Uğurlu, 2011: 125).

Türk tarihinde Oğuzların çok önemli ve kapsamlı bir yeri vardır. Çünkü Oğuzlar, hem siyasi açıdan hem de dil ve kültür tarihi açısından Köktürkler döneminden başlayıp gittikçe güçlenen, zamanla da büyük devletler ve imparatorluklar kurma başarısı gösteren dönemlerden geçerek günümüze uzanan; bugün de Güney-Batı grubunu oluşturan bir kavimdir (Korkmaz, 2010: 2).

Birçok dilci, Macar bilgini Nemeth'e dayanarak Oğuzların *On-Ok*'lara (On kabile, boy) mensup bir kavim olarak Batı Köktürkleri döneminde yeni bir etnik grup olarak ortaya çıktıklarını ileri sürmüştür.

“Oğuz” adının anlamı ve kökeniyle ilgili birçok görüş ileri sürülmüştür. Ancak, araştırmacıların genel kabulü Oğuz adının “boy, kabile” anlamındaki *ok* sözü ile çokluk bildiren *+z* ekinin *Oğuz* < *ok+uz* birleşmesinden oluşmuş olarak “boyar, kabileler topluluğı” anlamına geldiğidir (Kafesoğlu, 1998: 151; Ercilasun, 2008: 228; Sümer, 1972: 1).

Oğuz adına ilk defa Göktürk kitâbelerinde rastlanmaktadır. Göktürk kitâbelerine göre Oğuzlar dokuz boydan meydana gelmiş bir budundur. Bundan dolayı *Tokuz* (*Dokuz*) *Oğuz* diye de anılmaktadır.

Türk tarihinde çok önemli bir yere sahip olan Oğuzlar, Güney-Batı grubunu oluşturan bir Türk kavmidir. Oğuzların kullandıkları yazı dilline ise Oğuz Türkçesi denilmektedir. Oğuz Türkçesi, Türk lehçeleri içinde konuşur sayısı en fazla olan lehçedir. Oğuz Türkçesine Batı (Güneybatı) Türkçesi de denilmektedir. Bu grup genel

olarak Türkiye Türkçesi, Türkmen Türkçesi, Azerbaycan Türkçesi, Gagavuz Türkçesi, Kaşgay Türkçesi ve Horasan Türkçesinden¹ oluşmaktadır.

Bu yazı dili 12. asrın ikinci yarısı ile 13. asrın ilk yarısında teşekküle başladığı anlaşılan, 13. asrın ikinci yarısından itibaren de metinlerini günümüze kadar aralıksız bir şekilde takip ettiğimiz yazı dilidir. Selçuklulardan başlayarak bugüne kadar gelen ve devam etmekte olan bu yazı dili, Türklüğün en büyük ve en verimli yazı dili durumundadır. Batı Türkçesinin esasını Oğuz şivesi teşkil eder. Onun için bu yazı diline Oğuz Türkçesi de denilebilir. Oğuz şivesi Hazar Denizinden Balkanlara kadar uzanan sahaya yayılmış bulunan Türkçe'dir. Bu saha ise batı Türklerinin yaşadığı sahadır. Onun için Oğuz yazı diline, Oğuz Türkçesine umumî olarak Batı Türkçesi adını vermekteyiz (Ergin, 2009: 15).

Oğuz Türkçesi, Türklerin islâmlığı benimsemesinden sonra, Kuzey Türkçesinin ya da Göktürkçenin aldığı yeni addır. Buna Batı Türkçesi de denilmektedir (Ediskun, 1999: 22). Batı Türkçesi, 11. yüzyıl ile 21. yüzyıl arasında Kuzey ve Güney Azerbaycan, Kuzey Irak ve Kuzey Suriye, Anadolu, Kıbrıs, Ege adaları, Balkanlar, Kırım Hanlığı ve Kuzey Afrika'da kullanılan dildir (Ercilasun, 2015: 429).

Batı Türkçesi Oğuzların dilidir. XI. yüzyıl başlarında anayurtları olan Aral ve Hazar kuzeyi çevresinden (bugünkü Kazakistan) koparak güneye doğru göçmeye başlayan Oğuzlar Selçuklu imparatorluğunu kurmuşlar, bütün Güneybatı Asyaya hâkim olmuşlardı. XIII. yüzyıl başlarında Moğol istilâsı geriye kalan Oğuz boylarının da Batıya doğru göçmesine sebep oldu. Öyle ki Orta Asyada Oğuzlardan yalnız Türkmenistanda, Horasanda ve Afgan Türkistanında küçük topluluklar kalmıştı. Azerbaycan, Anadolu ve sonradan Rumeli Oğuzların vatanı olmuştur (Banguoğlu, 1974: 15).

Önceleri konuşma dili olarak kullanılan Oğuz Türkçesi 13. yüzyılda Azerbaycan ve Anadolu'da yazı dili haline gelmiştir. Batı Türkçesi yazı dili, 13. yüzyıldan 15. yüzyıl sonlarına dek Azerbaycan, Anadolu, Irak, Suriye ve Balkanlarda tek yazı dili olarak kullanılmıştır (Ercilasun, 2015: 430).

Bazı araştırmacılar, Anadolu'da gelişen Oğuz (Batı) Türkçesini iç ve dış gelişme ve değişiklikler bakımından üç devreye ayırmıştır:

1. Eski Anadolu Türkçesi
2. Osmanlıca
3. Türkiye Türkçesi (Ergin, 2009: 16; Özkan, 2009: 39).

¹ Oğuz grubu Türk şivelerinden Horasan Türkçesi ile ilgili elimizde yeterli kaynak olmadığı için Horasan Türkçesini çalışmamıza dâhil etmedik.

Temelini Oğuz lehçesinin oluşturduğu bu yazı dili, XIII. yüzyıldan itibaren Anadolu ve Rumeli bölgesinde kurulmuş olup günümüze kadar uzanmakta; bugün de varlığını devam ettirmektedir (Özkan, 2009: 39).

1.1. Türkiye Türkçesi

Batı Türkçesinin son devresi olan Türkiye Türkçesi, Türkiye Cumhuriyeti'nin resmi dili olmakla birlikte Batı Trakya, Yugoslavya, Bulgaristan, Irak, Suriye, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti, Makedonya, Kosova vb. birçok ülkede konuşulmaktadır.

Elimizde kesin belgelerin bulunduğu ve günümüz Türkçesini en çok ilgilendiren dönem Yenisey, Orhun yazıtlarından bu yana süregelen son iki bin iki yüz yıllık dönemdir. Orhun yazıtları ilk kez 1893'te Danimarkalı dil bilgini Vilhelm Thomsen tarafından okunmuştur. Bu anıttaki yazıtlar Türkçenin ulaşabildiğimiz ilk yazılı belgeleri olması bakımından çok önemlidir. Orhun anıtlarından sonra Türkçenin tarihi hakkında en önemli belge, Kâşgarlı Mahmut tarafından 1074 yılında yazılan Divan-ü Lûgat-it Türk adlı eserdir. Kâşgarlı Mahmut, bu eseri Araplara Türkçeyi öğretmek için yazmış, Türkçenin Arapça kadar zengin ve güzel bir dil olduğunu savunmuştur (Hengirmen, 2006: 26).

Türkiye Türkçesi Batı Türkçesinin üçüncü devresidir. Bugün de devam etmekte olan bu devre, 1908 meşrutiyetinden sonra başlar. Bu yeni devrenin 1908 Meşrutiyetinden sonra başlayan ve Cumhuriyete kadar devam eden ilk safhası Türkiye Türkçesinin başlangıç devrini oluşturmuştur. Bu kısa devirde çok sür'atli bir şekilde ortaya çıkan yeni yazı dilinin yanında Osmanlıca henüz tamamiyle sahneden çekilmiş değildir (Ergin, 2009: 23).

Ergin, Türkiye Türkçesi devresinin 1908 Meşrutiyetinden sonra başladığını kabul etmektedir. Ona göre bu devir, Osmanlıcanın son örnekleri ile Türkiye Türkçesinin ilk örneklerinin yan yana bulunduğu devirdir (Türk Dil Bilgisi, 2009: 23).

Türkiye Türkçesinin doğuşu çok yenidir. 1912 yılında Selânik'te Genç Kalemler dergisi çıkarıldı. Bu dergide yazıları yayınlanan Ömer Seyfettin, Ziya Gökalp, Ali Canip gibi yazarlar sayesinde Türkçülük ve milliyetçilik akımı önemli bir hız kazandı. 1928'de Harf devrimi yapılarak Arap alfabesi bırakıldı ve Lâtin alfabesine geçildi. 1932'de Atatürk'ün önderliğinde *Türk Dili Tetkik Cemiyeti (Türk Dil Kurumu)* kuruldu. Türk Dili Tetkik Cemiyetinin Türkçeyi zenginleştirmek, sadeleştirmek ve güzelleştirmek gibi üç önemli amacı vardı (Hengirmen, 2006: 28).

Türkiye Türkçesi devresi, 1911 yılında milliyetçilik akımından sonra başlayan ve günümüze dek süregelen dönemdir. 1928 yılında yapılan harf devriminden sonra Lâtin alfabesi kullanılmaya başlanmıştır (Hengirmen, 2006: 26).

1.2. Türkmen Türkçesi:

Oğuz grubu Türk şivelerinin coğrafi konumu itibarıyla doğuda kalan temsilcisi Türkmen Türkçesidir. Türkmen Türkçesi, Türkmen milletin anadilidir. Oğuz grubuna mensup olması nedeniyle Türkiye Türkçesine en yakın şivelerden biri olmuştur.

Türkmen Türkçesi bugün başlıca Türkmenistan Cumhuriyeti'nde konuşulur. Türkmenistan dışında Özbekistan, Karakalpakistan ve Tacikistan Cumhuriyetleri ile Rusya Federasyonu'nun Stavropol bölgesinde Türkmen Türkçesi konuşan topluluklar yer almaktadır (Tekin ve Ölmez, 1999: 146). Ayrıca İran, Irak ve Afganistan'da da Türkmen Türkçesiyle konuşan topluluklar bulunmaktadır.

Türkmenler Oğuz kökenlidir. Diğer Oğuz boyları XI. yüzyılda batıya göç etmiş, Türkmenler doğuda kalmıştır. Oğuzların büyük çoğunluğu X. yüzyılda İslamiyeti kabul edince, Müslüman olmayan Oğuzlara Türkmen adı verilmiştir. Böylece Türkmen adı, Oğuzlarla birlikte anılmıştır (Buran ve Alkaya, 2011: 98). Türkmen adı ilk kez Kaşgarlı'nın sözlüğünde geçer. Kaşgarlı Türkmen adını Oğuz etnik adı ile eşanlamli olarak kullanmıştır (Tekin ve Ölmez, 1999: 146).

İslam kaynaklarında müslüman Oğuzlara Türkmen denilirdi. İslam'dan önce Sâsânîler'in hâkimiyetinde kalan SSCB'nin dağılmasıyla 27 Ekim 1991'de bağımsızlığını kazanan Türkmenistan Cumhuriyeti'nin yüzölçümü 488.100 km², nüfusu 5.450.000 (2010 yılı tah.), başşehri Aşkâbâd, diğer önemli şehirleri Çarçöv, Taşavuz ve Merv'dir.²

Uzun yıllar boyunca Rusların egemenliğinde kalan Türkmenler, Ruslara karşı bağımsızlık mücadeleleri vermiştir. 1917'den beri Sovyetlerin egemenliğinde kalan Türkmenler, Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla 27 Ekim 1991 tarihinde bağımsızlığını ilan etmiştir.

Türkmenistan'da kullanılan yazı dili, 1925'ten beri "Türkmen-Yomut" ağızına dayanmaktadır. Türkmen Türkleri de, diğer Türk boyları gibi önce Arap, 1927-28 yıllarından itibaren Latin, 1937 yılından sonra da Kiril alfabesini kullanmışlardır. 12 Nisan 1993'te Türkmenistan Cumhuriyeti, Latin alfabesine geçiş kanununu onaylamıştır (Buran ve Alkaya, 2011: 99).

Türkmen Türkçesinin birçok ağız vardır. Bunlar iki büyük grupta toplanmıştır: 1. Teke, Salır, Göklen, Yomud, Ersarı; 2. Nohur, Anav, Eski, Suhri, Arabacı, Kırac, Çandır, Mukrı, Hatap, Bayat, Çeges vb. (Tekin ve Ölmez, 1999: 146).

1.3. Azerbaycan Türkçesi

Azerbaycan Türkçesi, Oğuz grubu Türk şiveleri içerisinde yer alan Azerbaycan Türklerinin anadilidir. Azerbaycan Türkçesi, Azerbaycan Cumhuriyeti'nin yanı sıra

² Sümer, Faruk (2012), "Türkmenler", <<https://islamansiklopedisi.org.tr/turkmenler>> (27.01.2021).

Kafkas ve Güney Kafkasya, Suriye ve Irak'ın Kerkük bölgelerinde konuşulur. Türkiye'de ise Kars, Ardahan, Iğdır illerinde konuşulmaktadır.

Azerbaycan, Kafkasya'nın en kurak kesimi olan Orta ve Aşağı Kura havzası ile Büyük Kafkas Dağları'nın güneydoğusu ve Küçük Kafkas Dağları'nın kuzeydoğusunda yer alır. Kuzey Azerbaycan'ın toplam yüzölçümü 86.000 km²'dir. Güney Azerbaycan'ın yüzölçümü ise 114.240 km²'dir (Buran ve Alkaya, 2011: 51).

Azerbaycan'ın nüfusu 2002 sayımına göre 8.202.500'dür. Başkenti Bakü'dür. Önemli şehirleri Gence, Sumgayıt, Mingeçevir, Alibayramlı, Şeki ve Lenkeran'dır (Ercilasun, 2007: 174).

Azerbaycan Türkleri, 11. yüzyıl sonlarında İran'ı, Azerbaycan'ı, Doğu Anadolu'yu ve Kuzey Irak'ı fethedip buraya yerleşen Oğuzların torunlarıdır. Azerilerin ataları daha Selçuklular döneminde (12.-13. yüzyıllar) etnik ve kültürel bakımdan başlıca İranlılarla karışarak Eski Anadolu Türkçesinden oldukça farklı bir diyalekt oluşturmuşlardır (Tekin ve Ölmez, 1999: 150).

Azerbaycan'da 1929 yılına kadar Arap alfabesi kullanılmıştır. Latin alfabesi 1922 yılında onaylanmış, ancak Arap alfabesi kullanımdan kalkmamıştır. 1922-1929 arasında iki alfabe yan yana kullanılmıştır. 1939 yılından itibaren Azerbaycan'da Kiril alfabesi kullanılmaya başlanmıştır. 1992 yılından itibaren Latin alfabesi kullanılmaya başlanmış ve bu alfabe 2001'de resmen onaylanmıştır (Buran ve Alkaya, 2011: 50).

Azerbaycan Türkçesinin, İran'da konuşulan Güney Azerbaycan Türkçesi ve Azerbaycan Cumhuriyeti'nde konuşulan Kuzey Azerbaycan Türkçesi olmak üzere iki diyalekti vardır. Bunlar sesbilim, biçimbilim, sözdizimi vb. bakımından birbirinden farklılık göstermektedir.

Azerbaycan Türkçesinin Azerbaycan'da başlıca dört diyalekt grubu vardır:

1. Doğu grubu (Kuba, Bakü, Şamahı, Muğan ve Lenkoran)
2. Batı grubu (Kazak, Gence, Karabağ diyalektleri ile Ayrum ağzı)
3. Kuzey grubu (Nuha diyalekti)
4. Güney grubu (Nahçıvan, Ordubad, Tebriz diyalektleri ile Yerevan ağzı) (Tekin ve Ölmez, 1999: 152).

Azerbaycan Türkçesi ile oluşmuş ilk anonim halk edebiyatı ürünü Dede korkut destanıdır. Bu diyalekt ile yazılmış ilk edebi ürünler de Hasanoğlu adlı bir şairle Nesimi'nin ve Sivas hakimi Kadı Burhaneddin'in şiirleridir. Azerilerin en ünlü şairleri ise Hatai mahlası ile yazan Şah İsmail ve Irak'lı Fuzuli'dir (Tekin ve Ölmez, 1999: 150).

1.4. Gagavuz Türkçesi

Oğuz grubu Türk şiveleri içerisinde yer alan Gagavuz Türkçesi, bugün büyük çoğunluğu SSCB'ye bağlı özerk bir cumhuriyet olarak Moldova Cumhuriyeti'nin

güneyinde yer alan Bucak bölgesinde yaşayan Gagavuz Türkleri tarafından konuşulmaktadır.

Gagavuz Türkçesi, Türkiye Türkçesi ve Rumeli ağızlarına yakındır. Gagavuz Türkçesinin yazı dili olarak gelişimi 1950’li yıllardan itibaren başlar.³

Bugün Moldova Cumhuriyeti’nin güneybatısı ile Ukrayna’nın batısında Prut nehri civarında yaşayan Gagauzlar hristiyanlaşmış fakat kimliklerini yitirmemiş Türk boylarından biridir. Bunların önemli bir kısmı özerk statüye sahip oldukları moldovada yaşarlar. Buradaki 15.000 nüfuslu Komrat kasabası olup nüfusları yirmi kadar köyde dağılmış yaklaşık 160.000 kişiden ibarettir.⁴

Gagavuzlar Karadeniz kuzeyinden göçmüş Oğuzlardan kalan bir küçük topluluk olup hristiyanlardır (Banguoğlu, 1974: 16).

Gagavuz dilleri, dinleri ve diğer kültür özellikleri bakımından öbür Türk topluluklarına göre bir takım değişik özellikler taşıdıklarından; asıllarına ve bu günkü duruma gelinceye kadar geçirdikleri değişikliklere dair pek çok görüş ortaya atılmıştır. Gagavuzlar’ı Uz // Oğuz aslına dayandıran araştırmacıların en başında bu sahada yapılmış ilk önemli çalışmaları gerçekleştiren V.A.Moşkov gelir. Moşkov, Gagavuzlar’ın 1064 yılı yazında Tuna’yı geçerek Balkan topraklarına yerleşen Oğuz Türkleri’nin torunları oldukları sonucuna varmıştır (Özkan, 1996: 10).

1.5. Kaşkay Türkçesi:

Kaşkay Türkçesi, bugün İran coğrafyasında yerleşik bulunan Kaşkay Türklerinin konuştuğu dildir. Kaşkayların İran’a ne zaman ve ne sebeple geldikleri konusunda kesin bir bilgi mevcut değildir. Kaşkayların yaşadığı bölge çoğunlukla “Vilayet-i Kaşkaî veya İl-i Kaşkaî” olarak bilinmektedir.

Kaşkayların yaşadığı bölge olan güney-kuzey ve doğu-batı sınırları, geniş bir alandır. Bu alan 216.188 km²’dir. Kaşkaylar, ağırlıklı olarak İran’ın 5. büyük şehri olan Şiraz ve çevresinde yaşamaktadırlar (Çelik, 2020: 4).

Banguoğlu, Güney İranda yaşayan Kaşkaylar ve Aynallular Eski Türkmenlerden olan Kalaçların soyundan geldiğini ve bunların da Batı Türklerinden sayıldığını belirtmektedir (Türkçenin Grameri, 1974: 16).

³ Özkan, Gagauz adının yazılışında ikiz ünlü kullanılmasını genel Türkçeye uygun bulmadığı için “Gagavuz” yazılışını tercih ettiğini belirtir. Biz de Özkan’ın bu tespitine dayanarak “Gagauz” yerine “Gagavuz” şeklinde yazmayı tercih ettik (bk. Özkan, Nevzat, Gagavuz Türkçesi Grameri, TDK Yay., Ankara 1996, s. 10).

⁴ H.Karpat, Kemal (1996), “Gagavuzlar”, <<https://islamansiklopedisi.org.tr/gagauzlar>> (27.01.2021).

Kaşkayların İran’a ne zaman ve ne sebeple geldikleri konusunda ise birçok farklı görüşler mevcuttur. Çelik, bu konu ile ilgili çeşitli araştırmacıların görüşlerini şu şekilde sıralamaktadır:

Azerbaycan seyyahı Zeynelabidin Şirvani, Kaşkayların Türk tayfalarından olduğunu ve Cengiz zamanında Fars’a göçtüklerini yazmaktadır. Said Nefisi, Kaşkayların Şah İsmail veya Şah Abbas Safevi tarafından İran’ın güney illerine göçürüldüğünü, Kafkasya’dan İran’a göçürülme sebebinin de 1607-1618 yılları arasındaki Osmanlı-İran Savaşı esnasında Kaşkayların ve Kaçarların Osmanlılarla olan yakınlığı olduğunu, bu yüzden Azerbaycan’dan uzaklaştırıldığını belirtmiştir (Kaşkay Türkçesi Metinleri, 2014: 17).

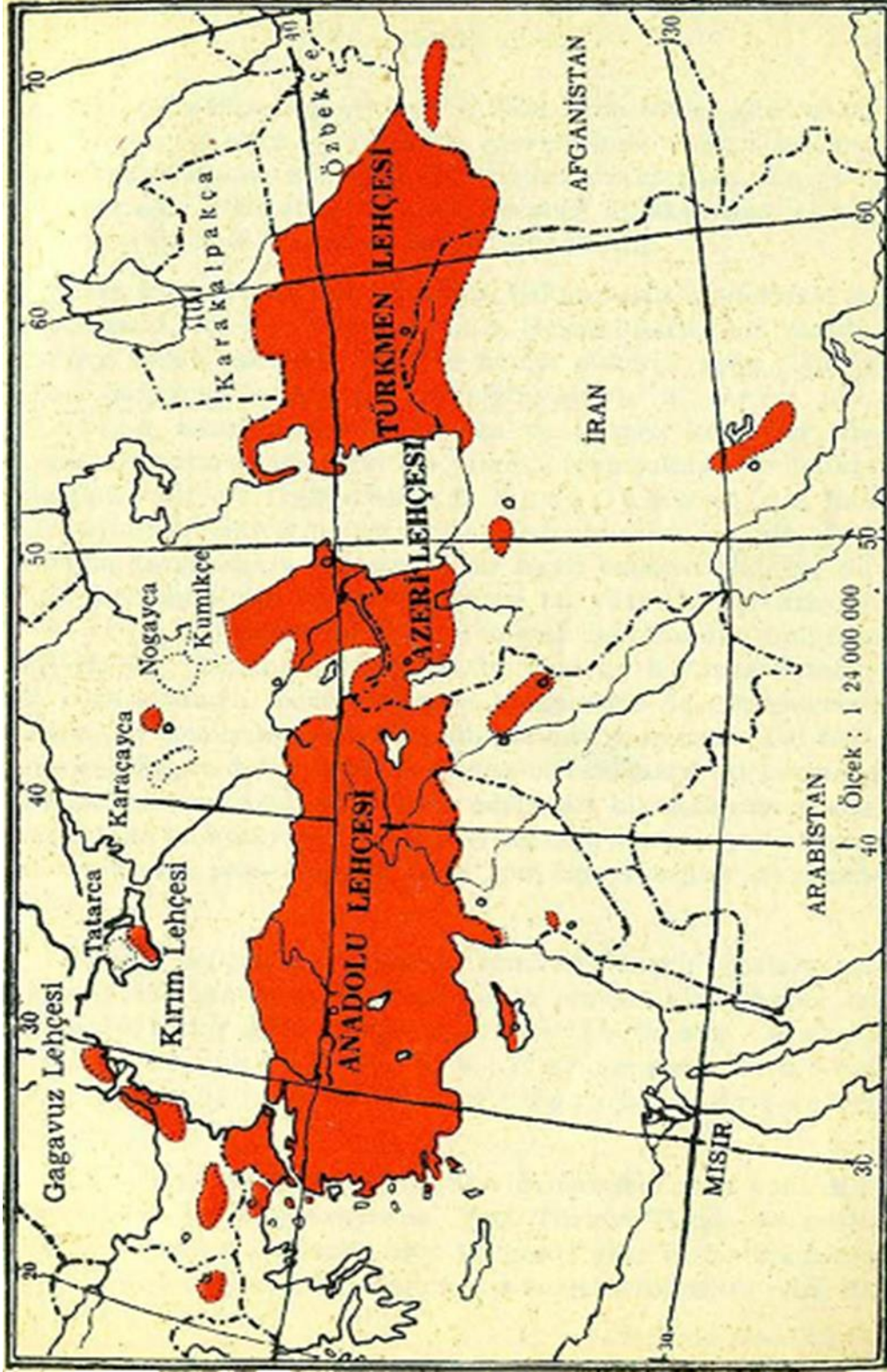
Çelik, Kaşkayları yaşadıkları yerler bakımından üç bölgeye ayırmaktadır:

1. Kaşkay yaylak bölgesi: Şiraz’ın kuzeyinden başlayarak Zagros dağlarına kadar uzanır. Bölge Sipidan, Berucen, Semirom, Abade ve Mordeşt şehirlerini içine alır.
2. Kaşkay kışlak bölgesi: Şiraz’ın güneyinden başlayarak körfeze kadar uzanan bölgedir. Lar, Cehrom, Firuzabad, Kazron, Mümesna, Buşehr, Kongan, Deştsehan şehirlerini içine almaktadır.
3. Orta (merkez) bölge: Şiraz havalisi, Deşt-i Erjen ve Merudeşt bölgeleridir (Kaşkay Türkçesi Metinleri, 2014: 21).

1988 nüfus sayımına göre, konargöçer hayat tarzını sürdüren Kaşkayların 6 tayfa, 651 bunku, 16.842 aileden oluşup bunların bay (56.842) ve bayan (55.588) olarak toplam nüfuslarını 112. 430 olduğu tespit edilmiştir (Çelik, 2020: 5).

Doerfer, İran’da “Azerbaycan Türkçesi, Türkmen Türkçesi, Eynellu ve Kaşkay dilleri” olmak üzere 4 Türk dilinin bulunduğunu, Eynallu ve Kaşkay dillerinin Azerbaycan Türkçesine yakın olduğunu ve Azerbaycan şiveleri olarak da gösterilebileceğini belirtmektedir (İran’daki Türk Dilleri, 1969: 2).

Kaşkaylar, İran’da yaşayan Azerbaycan ve Türkmen topluluklarından sonra nüfus bakımından en kalabalık Türk topluluğu olarak bilinmektedir. Oğuz grubuna mensup olan Kaşkayların ana dilleri Kaşkay Türkçesi olmasına rağmen bölgenin resmi dili Farsçadır. Kaşkay Türkçesi yazı dili olarak gelişmemiş, dolayısıyla da Kaşkayların dili, edebiyatı ve kültürü ile ilgili bilgi verebilecek yazılı kaynaklar henüz yeterli değildir. Bu dilin yazı dili ise henüz oluşmaya başladığından edebi ürünleri de sınırlı sayıdadır.

Şekil 1: Oğuz Grubu Türk Şivelerinin Yayılma Alanları⁵

⁵ Bu harita, Tahsin Banguoğlu'nun "Türkçenin Grameri" adlı eserinden alınmıştır.

2. Yapım Ekleri

Türkçede ekler, eklendikleri kök veya gövdelerin türüne göre yapım ve çekim ekleri olmak üzere ikiye ayrılır. Yapım ekleri de kendi içerisindeki görevlerine göre isimden isim, isimden fiil, fiilden isim ve fiilden fiil türeten ekler olarak dörde ayrılmaktadır. Bu ekler şekil ve işlevleri bakımından değişik şekillerde karşımıza çıkmaktadır.

Sözcüklerin kök ya da gövdelerine gelerek sözcüğe yeni bir anlam kazandıran eklerle yapım ekleri denilmektedir. Yapım ekleri hem adlara hem eylemlere gelerek yeni sözcükler yapmaktadır (Hengirmen, 2006: 287).

Kelimeler, isim ve fiil köklerine yapım ekleri getirilerek türetilmektedir. Kelimenin yapım eki almamış anlamlı en küçük haline kök, kelime köklerinden yeni kelimeler türetmeye yarayan eklerle de yapım eki denilmektedir. Kelime kökünün yapım eki alarak genişletilmiş haline ise gövde adı verilmektedir (Özkan, 1996:101).

İsim veya fiil kök ya da gövdelerine getirilen yapım ekleri geldikleri kelime köküne veya türetilen yeni kelimeye göre dörde ayrılmaktadır:

1. İsimden isim türeten ekler
2. İsimden fiil türeten ekler
3. Fiilden isim türeten ekler
4. Fiilden fiil türeten ekler

2.1. İsimden İsim Türeten Ekler

İsimden isim yapma ekleri isim kök ve gövdelerinden isim yapmak için kullanılan yapım ekleridir. Bu ekler isim köklerine, isimden yapılmış isim gövdelerine ve fiilden yapılmış isim gövdelerine eklenmektedirler (Ergin, 2009: 154).

Ad kök ve gövdelerinden türetme yapacak eklerin bir kısmı çok işlek, dolayısıyla canlı olan eklerdir. Bunlardan bir kısmı az işlek eklerdir. Bu nedenle türettikleri kelime sayısı oldukça sınırlıdır. Bir kısım eklerdir. Bugün artık bunların yeni türetme yapma özellikleri kaybolmuştur. Ancak, dilin çok eski veya tarihî dönemlerinde türetilmiş bazı kelimelerle birlikte kalıp hâlinde günümüze kadar gelebilmiştir (Korkmaz, 2009: 33).

Adların kök ya da gövdelerine gelerek yeni bir ad ya da ad soylu sözcük yapan eklerle addan ad yapan ekler denir. Bu ekler genellikle adlardan yeni ad, sıfat ve belirteçler yapar (Hengirmen, 2006: 287).

İsimden isim tabanları çoğu asıl üretim ekleriyle yapılmış, bir takımı da çekim eklerinin anlatımlarına uygun bir üretim işleyişi kazanmaları yoluyla meydana gelmiş görünürler. Üremeler kimi zaman bir, fakat çokluk birkaç söz bölümüne giren kelimeler olur (Banguoğlu, 1974: 158).

2.2. İsimden Fiil Türeten Ekler

İsimden fiil yapma ekleri isim kök ve gövdelerinden fiil yapmak için kullanılan eklerdir. Bu ekler isim köklerine, isimden yapılmış isim gövdelerine ve fiilden yapılmış isim gövdelerine eklenmektedirler (Ergin, 2009: 179).

Bu gruba giren eklerin en önemli özelliği, eklendikleri ad kök ve gövdelerini “olma, oluş bildirme”, “yapma, yapış bildirme” özelliğinde birer fiile dönüştürmeleridir (Korkmaz, 2009: 110).

İsimden türeyen fiillerin karşıladıkları hareket, türedikleri ismin anlamıyla ilgilidir. İsmi fiil yapan ekler, ismi fiil hâline getirme görevi üstlenirler, bunun dışında bir fonksiyonları yoktur. Hepsinin ortak ve tek fonksiyonu isimle ilgili bir hareketi karşılayan fiiller yapmaktır (Özkan, 1996: 108).

2.3. Fiilden İsim Türeten Ekler

Addan ad türeten eklerde olduğu gibi, fiilden ad türeten ekler de ya fiil kök ve gövdelerine yahut da ad kök ve gövdelerinden oluşturulmuş fiil gövdelerine getirilen eklerdir (Korkmaz, 2009: 67).

Fiilden isimler, isimden isim tabanları gibi çoğu asıl üretim ekleri ile kurulmuş, bir takımı da üretim değeri kazanmış çekim ekleriyle yapılmışlardır (Banguoğlu, 1974: 224).

Yapım ekleri içinde sayısı en çok olan ekler bu fiilden isim yapma ekleridir. İçlerinde birçoğunun işleklik derecesi çekim ekleri kadar yüksektir. Bu arada tabii, derece derece daha az işlek olanları ve sayılı örneklerde görülen işlek olmayanları da vardır. Fiilden isim yapma ekleri de birleştikleri fiillerle ilgili olarak bütün bu çeşit çeşit nesneleri karşılayan isimleri meydana getirmek üzere çeşitli fonksiyonlara sahiptirler. Bir kısmında bu fonksiyonlar belirlidir. Diğer bir kısmında ise her ekin belirli bir fonksiyonu yoktur (Ergin, 2009: 185).

2.4. Fiilden Fiil Türeten Ekler

Fiilden fiil yapma ekleri fiil kök ve gövdelerinden fiil yapmak için kullanılan eklerdir. Bu ekler fiil köklerine, fiilden fiil yapılmış fiil gövdelerine ve isimden yapılmış fiil gövdelerine eklenirler (Ergin, 2009: 200).

Fiilden fiil türeten eklerden bir bölümü, eklendiği fiil köküyle kaynaşarak kökün ayrılmaz bir parçası durumuna gelmiştir. Bunlar içinde *-Dİr-* / *-DÜr-*, *-(İ)ştİr-* / *-(U)ştUr-* eklerinde

görüldüğü üzere, bir veya daha çok ekle kaynaşarak birer birleşik ek oluşturmuş bulunanlar da vardır (Korkmaz, 2009: 123).

Türkçede fiilden fiille kök fiilin anlamına değişiklik getiren bir takım eklerle yapılıyor. Gramer işleyişi ölçüsünde bu değişikliği fiil çatı ekleri yapmaktadır, ki bunları çekim eklerinden sayarız. Lügat işleyişi ölçüsünde kalıcı değişiklik yapan ve yeni kelimeler yaratan fiile ek fiil ekleri de vardır, bunlar da yapım ekleridir. Burada esas konumuz sonunculardır. Ancak fiil çatı ekleri, hemen hepsi, bir ucundan fiil kökünün anlamında kalıcı değişiklikler de yaparak yeni kelimeler yaratmışlardır (Banguoğlu, 1974: 274).

Korkmaz, fiilden fiil türeten ekleri nitelikleri bakımından iki ana gruba ayırır:

1. Birinci grupta yer alanlar fiilin çatısını etkilemeyen ve tıpkı öteki yapım ekleri gibi, eklendiği fiilde köklü birer anlam değişikliği yaparak eskisinden farklı anlamda yeni fiiller türeten eklerdir: -A-, -AlA-, -I- / -U-, -k-, -mA-, -p- gibi: *tık-a-*, *serp-ele-*, *kalk-ı-*, *kan-ık-*, *otur-ma-*, *ser-p-* örneklerinde bu durum açıkça görülmektedir.

2. İkinci grupta yer alanlar ise, eklendikleri fiillerin temel anlamlarında köklü birer değişiklik yapmayan, fiilin özne ve nesne ile olan bağlantısında yalnızca biçim ve durum değişikliği yapan ekler, çatı ekleridir: -DIr- / -DUr-, -(I)l- / -(U)l-, -n- / -(I)n- / -Un-, -(I)r- / -(U)r-, -(I)ş- / -(U)ş-, -(I)t- / -(U)t- ekleri gibi: *aç-* / *aç-ıl-*, *bil-* / *bil-dir-*, *giy-* / *giy-dir-*, *koş-* / *koş-uş-*, *tanı-* / *tan-it-* / *tan-ış-tır-* vb. örnekler bu durumu açıkça göstermektedir (Korkmaz, 2009: 123).

1. BÖLÜM

İSİMDEN İSİM TÜRETEN EKLER

1.1. Türkiye Türkçesi, Türkmen Türkçesi, Azerbaycan Türkçesi, Gagavuz Türkçesi ve Kaşkay Türkçesinde İsimden İsim Türeten Ortak Ekler

1.1.1.

TÜRKİYE TÜRKÇESİ	TÜRKMEN TÜRKÇESİ	AZERBAYCAN TÜRKÇESİ	GAGAVUZ TÜRKÇESİ	KAŞKAY TÜRKÇESİ
+Ak	+Ag/+Ak	+ağ/+äk/+aq	+Ak	+Ağ/+Ak

a) Türkiye Türkçesindeki Kullanımı: Eski Türkçedeki +GAk küçültme ve kuvvetlendirme ekiyle ilişkisi olan bu ek genellikle tek heceli kelimelere gelerek benzetme ve küçültme işleviyle, az sayıda adlar türetmiştir (Korkmaz, 2009: 35).

bucak (< ET buç+gak), *çingir+ak*, *damak* (< ET tam+gak) (Korkmaz, 2009: 35).

ben+ek, *sol+ak*, *top+ak*, *baş+ak* (Ergin, 2009: 176).

oğlak (< oğul+ak), *koc+ak* (Biray, 1999: 67).

b) Türkmen Türkçesindeki Kullanımı: Fazla işlek değildir. Yakınlık, benzerlik ve küçültme fonksiyonunda kullanılmaktadır.

güyz+ek “sonbahar, güze ilişkin, güzlü”, *gum+ak* “kumlu”, *ekiz+ek* “ikizlerden biri”, *doñ+ak* “don, buz”, *yol+ag* “yol” (Altınel, 2003: 8).

tiken+ek “bir çeşit diken”, *gol+ak* “kolsuz” (Biray, 1999: 67).

c) Azerbaycan Türkçesindeki Kullanımı: Türkiye Türkçesinde olduğu gibi kuvvetlendirme, benzerlik ve küçültme ifade etmektedir. İşlek olmayan eklerden biridir (Ercilasun, 2007: 183).

ben+ek, *boz+aq* “kırdan biten yem bitkisi”, *yan+aq* (Biray, 1999: 66).

top+ağ (Ercilasun, 2007: 183).

d) Gagavuz Türkçesindeki Kullanımı: Benzerlik ifade eden ve fazla işlek olmayan bir ektir (Özkan, 1996: 101).

olak (< *oğul+ak*), *baş+ak*, *ben+ek*, *sol+ak*, *top+ak*, *yan+ak* (Biray, 1999: 67).

cıngır+ak (GTS, 1991: 47).

e) Kaşkay Türkçesindeki Kullanımı: İsimlere gelerek benzetme anlamında yeni isimler türetmektedir. Fazla işlek değildir.

menevşe < *ben+ek+çe* “menekşe”, *ipek* < *ip+ek* “ipek” (Çelik, 2020: 88).

Değerlendirme: İsimlere gelerek benzerlik ve küçültme ifade eden isimler türeten +Ak eki, Türkiye Türkçesi, Türkmen Türkçesi, Azerbaycan Türkçesi, Gagavuz Türkçesi ve Kaşkay Türkçesinde fazla işlek değildir. Ek, bu şivelerde farklı şekillerde, benzer fonksiyonda kullanılmaktadır.

1.1.2.

TÜRKİYE TÜRKÇESİ	TÜRKMEN TÜRKÇESİ	AZERBAYCAN TÜRKÇESİ	GAGAVUZ TÜRKÇESİ	KAŞKAY TÜRKÇESİ
+An	+An	+An	+An	+an

a) Türkiye Türkçesindeki Kullanımı: Eski Türkçede bağlılık, güçlendirme ve çokluk görevindeki bir ekin Türkiye Türkçesine uzanmış ve kökle kaynaşarak canlılığını yitirmiş bir kalıntısı niteliğinde olmuştur (Korkmaz, 2009: 35).

bay+an, *bel+en* “iki dağ arasındaki geçit”, *çit+en*, (Hatiboğlu, 1981: 29).

oğlan (< *oğul+an*), *er+en*, *kız+an* (Ergin, 2009: 174).

kök+en, *kol+an*, *sap+an* (Korkmaz, 2009: 35).

b) Türkmen Türkçesindeki Kullanımı: Bu ek işlek olmayan, ancak bir iki misalde görülen bir ektir. Bugün canlılığını kaybederek bulunduğu kelimelerde köke karışmış durumdadır. Çok belirli bir fonksiyonu yoktur (Ergin, 2009: 174).

oğlan (< *oğul+an*), *öz+en* “ağacın özü, şişkin yaraların içi”, *toz+an* “toz”, *kök+en* (Biray, 1999: 62).

c) Azerbaycan Türkçesindeki Kullanımı: Eski Türkçede bağılılık, güçlendirme ve çokluk bildiren, bugün ise işlekliliğini yitirmiş eklerden biri olan bu ek, Azerbaycan Türkçesinde kalıplaşmış olarak bazı kelimelerde görülmektedir (Ercilasun, 2007: 183).

är+än “yiğit, cesur”, *oğlan* (< *oğul+an*) (Ercilasun, 2007: 183).

d) Gagavuz Türkçesindeki Kullanımı: Fonksiyonu tartışılan bir ektir. Fazla işlek değildir (Özkan, 1996: 103).

oğlan (< *oğul+an*), *kök+en* “filiz” (Biray, 1999: 66).

e) Kaşkay Türkçesindeki Kullanımı: *+an*, *+en* eki ad kök veya gövdesine gelerek genellikle “küçültme” kavramı veren ad kurmuştur (Hatiboğlu, 1981: 29).

oğlan < *oğ(u)l+an* (Çelik, 2020: 90).

Değerlendirme: İsimlere gelerek küçültme ifade eden isimler türeten *+An* eki Türkiye Türkçesi, Türkmen Türkçesi, Azerbaycan Türkçesi, Gagavuz Türkçesi ve Kaşkay Türkçesinde fazla işlek değildir. Kaşkay Türkçesinde ekin kalın ünlülü şekli, diğer şivelerde ekin kalın veya ince ünlülü şekilleri kullanılmaktadır.

1.1.3.

TÜRKİYE TÜRKÇESİ	TÜRKMEN TÜRKÇESİ	AZERBAYCAN TÜRKÇESİ	GAGAVUZ TÜRKÇESİ	KAŞKAY TÜRKÇESİ
+CA	+çA	+CA	+CA	+CA

a) Türkiye Türkçesindeki Kullanımı: Aslında eşitlik, benzerlik ve karşılaştırma görevinde bir ad çekimi olan *+CA* eki, kalıplaşma yoluyla sınıf değiştirerek zamanla bir yapım ekine de dönüşmüştür. Yapım eki olarak sıfat, zarf ve adlar türetmektedir (Korkmaz, 2009: 36).

açık+ça (söyledi), *ayrı+ca*, *böyle+ce*, *doğru+ca*, *gizli+ce*, *güzel+ce*, *iyi+ce*, *ön+ce*, *rahat+ça*, *sade+ce*, *sessiz+ce*, *yalnız+ca*, (Korkmaz, 2009: 37).

adam+ca, baba+ca, çocuk+ça, deli+ce, ahlâk+ça, yaş+ça, kurum+ca, hükümet+çe (Hengirmen, 1998: 290).

İşlek olarak kullanılan bu ek isimlerden dil ve lehçe isimleri de türetmektedir.

Türk+çe, Fars+ça, Alman+ca, Japon+ca, Kırgız+ca (Banguoğlu, 1974: 161).

Eski Türkçede ek tabii yalnız ç’li idi: *Uygur+ça, Türk+çe* misallerinde olduğu gibi. Batı Türkçesinde de başlangıçta yalnız ç’li şekilleri vardı. c’li şekilleri Eski Anadolu Türkçesinden sonra ortaya çıkmıştır. Bugün c’li, ç’li şekilleri kosonant uyumuna bağlı olarak yan yana kullanılmaktadır (Ergin, 2009: 167).

b) Türkmen Türkçesindeki Kullanımı: Bu ek; isim ulamı içinde kullanılarak belirli derecede küçüklük ve saire bildiren kelimeler yapmaktadır (Zeynalov, 1993: 51).

çuval+ça “küçük çuval”(TTS, 1995: 127), *düşek+çe* “küçük minder”(TTS, 1995: 183), *gazan+ça* “küçük kazan” (TTS, 1995: 243).

yuvaş+ça, dostlar+ça, gahrımanlar+ça, adam+ça (Zeynalov, 1993: 203).

Ayrıca, bu ek isimlerden dil ve lehçe isimleri de türetmektedir.

Türkmen+çe, Arap+ça (Ercilasun, 2007: 249).

c) Azerbaycan Türkçesindeki Kullanımı: Esas itibari ile eşitlik, benzerlik ve karşılaştırma fonksiyonunda bir isim çekim eki olan bu ek zamanla yapım ekine de dönüşmüştür. Yapım eki olarak sıfat, zarf ve isimler türetir. Azerbaycan Türkçesinde yapım eki olarak küçültme, karşılaştırma fonksiyonlarında işlek olarak kullanılmaktadır (Ercilasun, 2007: 183). Ayrıca işlek olarak kullanılan bu ek, adlardan dil ve lehçe adları da türetmektedir.

qara+ca, xırda+ca, quru+ca, yavaş+ca, düz+cä, dinmâz+cä, Arâb+cä, Rus+ca, meydân+ca, güzel+çe (Demirçizade, 2007: 242).

döşäk+çä “minder”(KTLS, 1991: 594), *bağ+ça* “bahçe” (KTLS, 1991: 46).

d) Gagavuz Türkçesindeki Kullanımı: Adlara, ad soylu sözcüklere gelerek eşitlik, benzerlik, görelilik anlamı vermektedir (Hengirman, 1998: 290). Millet

isimlerine gelerek dil isimleri yapar. Eşitlik ekinin kalıplaşmasıyla ortaya çıkmıştır (Özkan, 1996: 102).

Romın+ca, Gagauz+ça, Türk+çe (Özkan, 1996: 102).

ala+ca, ılı+ca, kaynar+ca (Biray, 1999: 44).

e) Kaşkay Türkçesindeki Kullanımı: İsim ve sıfatlara gelerek eşitlik, benzerlik, nispet kavramları sağlamaktadır. Millet isimlerine gelerek, o milletin dilini gösteren küçültme ve pekiştirme fonksiyonlarında kullanılmaktadır (Çelik, 2020: 88).

Türk+çe, aluçā < alı+ça “küçük kırmızı erik”, *bala+ca* “küçükçe”, *göy+ce* “erik”, *tek+çe* “sadece, yalnızca” (Çelik, 2020: 88).

Değerlendirme: İsimlere gelerek küçültme ifade eden isimler, dil ve lehçe isimleri türeten +CA eki, Türkiye Türkçesi, Türkmen Türkçesi, Azerbaycan Türkçesi, Gagavuz Türkçesi ve Kaşkay Türkçesinde fazla işlek değildir. Bu ek; Türkiye Türkçesi, Azerbaycan Türkçesi, Gagavuz Türkçesi ve Kaşkay Türkçesinde tonlu veya tonsuz, Türkmen Türkçesinde sadece tonsuz şekillerde kullanılmaktadır.

1.1.4.

TÜRKİYE TÜRKÇESİ	TÜRKMEN TÜRKÇESİ	AZERBAYCAN TÜRKÇESİ	GAGAVUZ TÜRKÇESİ	KAŞKAY TÜRKÇESİ
+cAğIz	+cağaz	+cığaz/+cuğaz +ciyâz/+cüyâz	+CA(A)z	+çez

a) Türkiye Türkçesindeki Kullanımı: +CAğIz eki, +CAk ekinin yine bir pekiştirme eki olan +Az > +Iz ekiyle genişletilmesinden oluşmuş bir birleşik ektir. Adlardan ve ad niteliğinde olan sözlerden küçültme, sevgi ve acıma ifadesi veren küçültme adları türetmektedir (Korkmaz, 2009: 41).

çocuk+cağız, adam+cağız, kız+cağız, hayvan+cağız, kadın+cağız, köy+ceğiz, ev+ceğiz, kedi+ceğiz, efendi+ceğiz, göz+ceğiz (Ergin, 2009: 166).

b) Türkmen Türkçesindeki Kullanımı: Bu ek çok yaygın değildir ve bitiştiği sözlere genellikle küçüklük, sevmeye, okşama, mecaz, kinaye anlamı vermektedir (Zeynalov, 1993: 51). Sadece kalın ünlülü şekilleri bulunmaktadır ve kalınlık-incelik uyumuna girmemektedir (Ercilasun, 2007: 249).

gız+cağaz “kızcağız”, *gül+cağaz* “çiçekceğiz”, *pişik+cağaz* “kediceğiz” (Ercilasun, 2007: 249).

bu+cağaz “bu kadarcık”, *şu+cağaz* “şu kadarcık” (Zeynalov, 1993: 46).

c) Azerbaycan Türkçesindeki Kullanımı: Türkiye Türkçesindeki *+cağIz* isimden isim yapma ekinin eş değerlisidir. İsim ve isim niteliğinde olan sözlerden küçültme, sevgi ve acıma ifade eden isimler türetmektedir (Ercilasun, 2007: 184).

quzu+cuğaz “kuzucağız”, *bülbül+ciyâz* “bülbülcağız”, *tifil+ciyâz* “çocukcağız”, *heyvan+cığaz* “hayvancağız” (Demirçizade, 2007: 157).

d) Gagavuz Türkçesindeki Kullanımı: Sevgi, küçültme ve zavallılık ifade eder. Yalnız bunda zavallılık ifadesi daha kuvvetlidir. Yazı dilinde bugün işlek olarak kullanılmaktadır (Ergin, 2009: 166).

+CAğız, *-ğ-* erimesi ve ünlü benzeşmesi ile *+CAAz* şeklini almakta, hatta bazen hece yutumu ile *+CAz* haline gelebilmektedir (Özkan, 1996: 103).

cep+ceez, *çam+caaz*, *dal+caaz*, *dil+ceez*, *ev+cez* “evceğiz”, *göz+çez* “gözceğiz”, *su+caaz*, *toz+çaaz*, *tüü+ceez* “tüyceğiz”, *yol+caaz*, *aaz+caaz* “ağızcağız”, *el+cäâz*, *top+caaz*, *kız+çaaz* “kızcağız” (Biray, 1999: 43).

e) Kaşkay Türkçesindeki Kullanımı: İsim kök veya gövdelerinden küçültme, sevgi ve zavallılık ifade eden isimler türeten bu ek, Kaşkay Türkçesinde *+çez* şeklinde kullanılmaktadır.

āhır nefesen+çez “son nefesine kadar”, *menim+çez* “benim kadar” (Çelik, 2020: 88).

Değerlendirme: İsimlere gelerek küçültme, sevgi ve zavallılık ifade eden isimler türeten *+cağIz* eki, Türkiye Türkçesi, Türkmen Türkçesi, Azerbaycan Türkçesi,

Gagavuz Türkçesi ve Kaşkay Türkçesinde işlek olarak kullanılmaktadır. Ek, bu şivelerde benzer fonksiyonlarda, farklı şekillerde kullanılmaktadır. Bu ek; Türkmen Türkçesinde sadece kalın ünlülü şekilleri kullanıldığı için kalınlık-incelik uyumuna girmemektedir.

1.1.5.

TÜRKİYE TÜRKÇESİ	TÜRKMEN TÜRKÇESİ	AZERBAYCAN TÜRKÇESİ	GAGAVUZ TÜRKÇESİ	KAŞKAY TÜRKÇESİ
+CI/+CU	+çI	+çI/+çU	+CI	+CI

a) Türkiye Türkçesindeki Kullanımı: +CI / +CU ekiyle genellikle, sözcüklerin kök ya da gövdelerinin belirttiği bir görevi sürekli olarak yapan veya bu görevi meslek edinenleri gösteren ad soylu sözcük kurulmaktadır (Hatiboğlu, 1981: 53).

boya+cı, çay+cı, av+cı, gemi+ci, eski+ci, odun+cu, kömür+cü, göz+cü, söz+cü, futbol+cu, ekmek+çi, süt+çü, diş+çi, aş+çı, iş+çi (Hengirmen, 1998: 288).

Adlara ve bazı sıfatlara gelerek bir şeye alışkanlığı, bir şeyi huy edinmeyi gösteren alışkanlık sıfatları yapmaktadır (Korkmaz, 2009: 42).

acele+ci, akşam+cı, alay+cı, bozgun+cu, dedikodu+cu, doğru+cu, ezber+ci, inat+çı, kavga+cı, kin+ci, ucuz+cu, uyku+cu, yaygara+cı (Korkmaz, 2009: 42).

Eski Türkçede ekin yalnız +çI, +çi şekilleri vardı. c sesinin Türkçede ç sesinden türemiş yeni bir ses olduğunu, bugün c’li olan eklerin eskiden ç’li bulunduğunu evvelce ses bahsinde söylemiştik. İşte +çI, +çi bu eklerden biridir. Eski Türkçede bu ekin c’li şekilleri olmadığı gibi yuvarlak vokalli şekilleri de yoktu (bk. Ergin, 2009: 157).

b) Türkmen Türkçesindeki Kullanımı: Bu ek; dilde çok eski olmanın yanında aynı zamanda işlektir. Ek, genellikle zanaat, inanç, toplumsal ilişki, bilim ve inanç ilişkisi, karakter ve özellik bildiren isimler türetmektedir (Zeynalov, 1993: 47).

ağaç+çı “marangoz” (TTS, 1995: 22), *av+çı* “avcı” (TTS, 1995: 37), *deri+çi* “derici” (TTS, 1995: 150), *dil+çi* “dilbilimci” (TTS, 1995: 160).

döv+çi “savaşçı”, *garak+çı* “haydut”, *gürrün+çi* “meddah”, *yolbaş+çı* “lider” (Buran ve Alkaya, 2013: 116).

c) Azerbaycan Türkçesindeki Kullanımı: Meslek ve uğraşı isimleri bildiren işlek bir ektir. Ekin tonlu şekilleri bulunmamaktadır (Buran ve Alkaya, 2011: 63).

dämir+çi, kömür+çü, dil+çi, ädäbiyyatçı, qoyun+çu, pambıq+çı, üzüm+çü, yalan+çı, araba+çı, traktor+çu, dağ+çı, yaylaq+çı (Demirçizade, 2007: 156).

hidmat+çi, gullug+çu “eleman” (KTLS, 1991: 210), *ämäk+çi* “emekçi” (KTLS, 1991: 212), *gözät+çi* “gözcü” (KTLS, 1991: 284).

d) Gagavuz Türkçesindeki Kullanımı: Türkçenin çok geniş bir sahada kullanılan yapım eklerindendir. İş ve uğraşma isimleri yapmaktadır (Özkan, 1996: 102).

aba+cı, aber+ci, au+cı “avcı”, *çözgü+cü, aş+çi, emaanet+çi, cümbüş+çü* “şakacı” (Biray, 1999: 17).

amaz+cı “iftiracı, ihbarcı”, *ambar+cı* (GTS, 1991: 12), *baa+cı* “bağcı”, *cam+cı, cenk+çi* “savaşçı” (GTS, 1991: 46).

e) Kaşkay Türkçesindeki Kullanımı: Bu ek de Türkçenin eskiden beri kullanılan ve işlekliliğini kaybetmemiş bulunan isimden isim yapma eklerinden biridir. Başlıca fonksiyonu meslek ve uğraşma ile ilgili isimler yapmaktır (Ergin, 2009: 157).

da'vet+çi “davet eden”, *av+cı, hizmet+çi* “hizmetçi”, *irçeh+çi* “çalgıcı”, *şikār+çı* “avcı”, *metel+çi* “masal anlatan”, *yalan+çi* “yalancı”, *yol+çı* “yolcu”, *ziyanet+çi* “zararlı” (Çelik, 2020: 89).

Değerlendirme: İsimlerden meslek ve uğraşı bildiren isimler türeten +CI / +CU eki, Türkiye Türkçesi, Türkmen Türkçesi, Azerbaycan Türkçesi, Gagavuz Türkçesi ve Kaşkay Türkçesinde işlek olarak kullanılmaktadır. Bu ek; Türkiye Türkçesi, Gagavuz Türkçesi ve Kaşkay Türkçesinde tonlu veya tonsuz, diğer şivelerde sadece tonsuz şekillerde kullanılmaktadır.

1.1.6.

TÜRKİYE	TÜRKMEN	AZERBAYCAN	GAGAVUZ	KAŞKAY
---------	---------	------------	---------	--------

TÜRKÇESİ	TÜRKÇESİ	TÜRKÇESİ	TÜRKÇESİ	TÜRKÇESİ
+DAŞ	+dAş	+daş	+daş	+daş/+laş

a) Türkiye Türkçesindeki Kullanımı: Bu ek Türkçede eskiden beri kullanılan, sahası çok geniş olmamakla beraber bir tip isim yapmakta işlevliğini daima muhafaza eden ve örnekleri son zamanlarda artmış bulunan bir yapım ekidir. Başlıca fonksiyonu eşitlik, ortaklık, mensubiyet, bağlılık ifâde eden isimler yapmaktır (Ergin, 2009: 167).

kardeş (< karın+daş), zaman+daş, yön+deş, meslek+taş, kök+teş, duygu+daş, emek+taş, çağ+daş, ayak+daş, arka+daş, pay+daş, yol+daş (Hatiboğlu, 1981: 59).

b) Türkmen Türkçesindeki Kullanımı: Ünsüz uyumuna girmeyen bu ekin *t*'li şekli yoktur. İşlek bir ektir. Ortaklık, eşitlik, yakınlık ve beraberlik ifade eden kelimeler türetmektedir (Ercilasun, 2007: 250).

ayak+daş “yoldaş”(TTS, 1995: 38), *baha+daş* “fiyatları aynı”(TTS, 1995: 44), *boy+daş* “aynı boydan” (TTS, 1995: 80).

garın+daş “kardeş”, *at+daş, vatan+daş, sır+daş, ayak+daş* (Biray, 1999: 45).

c) Azerbaycan Türkçesindeki Kullanımı: +dAş eki türlü anlamlar, ortaklık, beraberlik, fikirdaşlık, dayanışma durumu vb. bildiren isimler oluşturmaktadır (Zeynalov, 1993: 49).

yol+daş, sır+daş, vätän+daş, ämäk+daş “iş arkadaşı”, *mäsläk+daş* (Demirçizade, 2007: 158).

d) Gagavuz Türkçesindeki Kullanımı: Bu ek ad soylu sözcüklere gelerek ortaklık, eşitlik, belirten adlar yapmaktadır. Ünlü uyumuna ve ünsüz benzeşmesine genellikle uymaktadır (Hengirmen, 1998: 292).

kar(in)+daş, adaş (< ad+daş), arka+daş (Biray, 1999: 45).

e) Kaşkay Türkçesindeki Kullanımı: Türkiye Türkçesinde +DAş şeklinde isim kök ve gövdelerine gelerek birliktelik, ortaklık, beraberlik anlamları veren bu ek,

Kaşkay Türkçesinde de aynı görevde kullanılmaktadır. Ancak, *Id > II* ünsüz benzeşmesi sonucu *+laş* şeklinde de rastlanmaktadır (Çelik, 2020: 89).

kardaş < karın+daş “kardeş”, *sır+daş*, *yār+daş* “dost”, *yol+laş* “yoldaş” (Çelik, 2020: 90).

māzar+daş+ı “mezardaş”, *yol+daş* (Ataizi, 2017: 269).

Değerlendirme: İsimlerden ortaklık, eşitlik ve beraberlik ifade eden isimler türeten *+DAş* eki, Türkiye Türkçesi, Türkmen Türkçesi, Azerbaycan Türkçesi, Gagavuz Türkçesi ve Kaşkay Türkçesinde işlek olarak kullanılmaktadır. Ek, Türkiye Türkçesinde ünsüz uyumuna girer, diğer şivelerde ünsüz uyumuna girmemektedir. Azerbaycan Türkçesi, Gagavuz Türkçesi ve Kaşkay Türkçesinde bu ekin sadece kalın ünlülü şekli kullanılmaktadır.

1.1.7.

TÜRKİYE TÜRKÇESİ	TÜRKMEN TÜRKÇESİ	AZERBAYCAN TÜRKÇESİ	GAGAVUZ TÜRKÇESİ	KAŞKAY TÜRKÇESİ
+ka/+ge	+gA	+ğa/+ge	+ka/+gä	+ge

a) Türkiye Türkçesindeki Kullanımı: İşlek olmayan bir ektir. Eskiden beri iki kelimedede bulunmaktadır. Aynı mânâyâ gelen bu iki kelimedede ekin kökün dışındakini ifade fonksiyonu olduğu görülmektedir (Ergin, 2009: 175).

baş+ka, *öz+ge* (Ergin, 2009: 175).

b) Türkmen Türkçesindeki Kullanımı: Fazla işlek değildir.

baş+ga “başka”, *öz+ge* (Altınel, 2003: 32).

c) Azerbaycan Türkçesindeki Kullanımı: Fazla işlek değildir.

baş+ğa “başka”, *öz+ge* (Altınel, 2003: 32).

d) Gagavuz Türkçesindeki Kullanımı: Fazla işlek değildir. Çok az örnekte kalıplaşmış olarak görülmektedir (Özkan, 1996: 105).

fis+ka “sivilce”, *öz+gä* (Özkan, 1996: 104).

e) Kaşkay Türkçesindeki Kullanımı: İşlek olmayan bir ektir. Bu ekin sadece bir örneği vardır.

öz+ge+den (Çelik, 2020: 90).

Değerlendirme: *+ka* /*+ge* eki, Türkiye Türkçesi, Türkmen Türkçesi, Azerbaycan Türkçesi, Gagavuz Türkçesi ve Kaşkay Türkçesinde ortak kullanılan, işlek olmayan bir ektir. Bu ekin belirli bir fonksiyonu yoktur.

1.1.8.

TÜRKİYE TÜRKÇESİ	TÜRKMEN TÜRKÇESİ	AZERBAYCAN TÜRKÇESİ	GAGAVUZ TÜRKÇESİ	KAŞKAY TÜRKÇESİ
<i>+ki</i>	<i>+kI</i>	<i>+kI/+kU</i>	<i>+kI/+kU</i>	<i>+kI</i>

a) Türkiye Türkçesindeki Kullanımı: Bu ek isimlerden temsil ve vasıf isimleri, yani, zamir ve sıfat olarak kullanılan isimler yapar. Başlıca fonksiyonu, içinde bulunma, bağıllık ve âitlik ifâde etmektir (Ergin 2009: 161).

şimdi+ki, senin+ki, evde+ki, benim+ki, önce+ki, sonra+ki, sabah+ki, demin+ki (Banguoğlu, 1974: 184).

akşam+ki, yarın+ki, aşağı+ki, dün+kü, öte+ki, beri+ki (Hatiboğlu, 1981: 83).

b) Türkmen Türkçesindeki Kullanımı: İşlek olarak kullanılan bu ek, bir şeyin kime ve neye ait olduğunu belirtir. Türkiye Türkçesinden farklı olarak Türkmencede bu ekin kalın şekli de vardır (Ercilasun, 2007: 250).

agşam+kı “akşamki” (TTS, 1995: 25), *ahır+kı* “sonuncu” (TTS, 1995: 26).

menin+ki, senin+ki, onun+kı, bizi+ki, sizi+ki (Zeynalov, 1993: 177).

Aynı ek, “+da/+de” bulunma hâli ekiyle birlikte kullanılarak bir şeyin bulunduğu yeri belirtmektedir. “+kı/+ki” ekinden önce gelen bulunma hali ekinin ünlüsü daima uzundur (Ercilasun, 2007: 250).

çöldä+ki “çöldeki”, *depderdä+ki* “defterdeki” (Ercilasun, 2007: 250).

c) Azerbaycan Türkçesindeki Kullanımı: Zaman ve mekan bildiren kelimelerin sonuna eklenerek sıfat türetmektedir. Ek, Türkiye Türkçesinden farklı olarak, Azerbaycan Türkçesinde damak ve dudak uyumuna girmiştir (Ercilasun, 2007: 185).

axşam+ki, sähär+ki, bugün+kü, ävväl+ki, dağın+ki, elin+ki, quzunun+ku, sürünün+kü (Demirçizade, 2007: 158).

d) Gagavuz Türkçesindeki Kullanımı: İşlek bir ektir. İsimden sıfat yapar ve aitlik bildirmektedir. Ünlü uyumuna uymaktadır (Özkan, 1996: 104).

avşam+ki “akşamki”, *çoktan+ki* “çoktanki” (Özkan, 1996: 104).

kış+ki, gece+ki, sonun+ku, büün+kü “bugünkü” (Biray, 1999: 33).

e) Kaşkay Türkçesindeki Kullanımı: Ad soylu sözcüklere getirilerek “iyelik, aidiyet” kavramı sağlanır ve “ilgi eki” adını almaktadır (Hatiboğlu, 1981: 83).

göyde+ki “gökteki”, *göynüngde+ki* “gönlündeki”, *menim+ki* “benimki”, *onun+ki/onung+ki* “onunki”, *yuhuda+ki* (Çelik, 2020: 94).

Değerlendirme: İsimlerden bağılılık ve aitlik ifade eden isimler türeten *+ki* eki Türkiye Türkçesi, Türkmen Türkçesi, Azerbaycan Türkçesi, Gagavuz Türkçesi ve Kaşkay Türkçesinde işlek bir ektir. Bu ek; Türkiye Türkçesi, Türkmen Türkçesi ve Kaşkay Türkçesinde sadece düz, diğer şivelerde hem düz hem de yuvarlak ünlülü şekillerde kullanılmaktadır.

1.1.9.

TÜRKİYE TÜRKÇESİ	TÜRKMEN TÜRKÇESİ	AZERBAYCAN TÜRKÇESİ	GAGAVUZ TÜRKÇESİ	KAŞKAY TÜRKÇESİ
+II/+IU	+II	+II/+IU	+II	+II/+IU

a) Türkiye Türkçesindeki Kullanımı: Adlardan bir millete, bir kavme, bir hanedana, bir ülkeye, bir şehre, bir yere, kuruluşa ait olma veya bir şeye sahip olma,

üzerinde bulundurma, özelliği üzerinde taşıma, ilgili olma anlamlarında isim ve sıfatlar türetmektedir (Korkmaz, 2009: 54).

başarı+lı (insan), akıl+lı (çocuk), güneşli (hava), koku+lu (sabun), güç+lü (adam), korku+lu (rüya), tuz+lu (yemek), çizgi+li (kumaş), sis+li (hava), görgü+lü (kız), bilinç+li (toplum), ev+li (kadın) (Hengirman, 1998: 293).

Ayrıca, bu ek adlardan yer adları da türetmektedir.

Deniz+li, Turgut+lu, Salih+li, Murat+lı, Koz+lu, Cihanbey+li, Polat+lı, Erdem+li, Sungur+lu, Kadir+li, İmran+lı, Fındık+lı (Banguoğlu, 1974: 192).

Bu ek, sayı adlarına da gelmektedir.

bir+li, iki+li, üç+lü, dört+lü, sekizer+li, dokuzar+lı, biner+li, yirmişer+li.

Eski Türkçede ek *+lıg, +lig, +luğ, +lüg* şeklinde idi. Batı Türkçesine geçerken ekin bu asli şekilleri değişmiş, Eski Türkçede iki ve daha çok heceli kelimelerin sonunda bulunan *g* ve *ğ*'lar da düşmüştür. Bu düşüş ekin vokaline de tesir etmiş ve düz vokalli şekilleri yuvarlaklaştırarak eki yalnız yuvarlak vokalli şekiller hâlinde bırakmıştır (Ergin, 2009: 160).

b) Türkmen Türkçesindeki Kullanımı: Bu ek, genellikle sahiplik, ad, soyad, yer, aile, mensupluğu bildiren isimler yapmaktadır. Ek, çok eski olmasına paralel olarak işlektir (Zeynalov, 1993: 130).

adalat+lı “adaletli”, açgöz+li “açgözlü”(TTS, 1995: 21), *bagt+lı “bahtli, talihli”*(TTS, 1995: 44), *dat+lı “tatlı”* (TTS, 1995: 138).

Aşğabat+lı “Aşkabatlı”, gum+lı “çöllü, çölde yaşayan”, ooba+lı “köylü, köyde yaşayan” (Ercilasun, 2007: 250).

c) Azerbaycan Türkçesindeki Kullanımı: Azerbaycan Türkçesinde işlek olarak kullanılan eklerden biridir. Bir şeye sahip olma, bir şeyi üzerinde bulundurma; bir millete, ülkeye, şehre, köye ait olma; isimden yer ismi türetme ekin ana işlevleri arasında yer almaktadır (Ercilasun, 2007: 185).

älveriş+li “elverişli” (KTLS, 1991: 212), *ämniyyät+li “tehlikesiz”* (KTLS, 1991: 214), *ev+li* (KTLS, 1991: 230), *könül+lü “gönüllü”* (KTLS, 1991: 280),

yağ+lı, su+lu, dil+li, ağız+lı, baş+lı, diş+li, känd+li, şahär+li, dağ+lı, qazax+lı, Häsän+li, Zeynal+lı, Murad+lı, Armud+lu (Demirçizade, 2007: 157).

d) Gagavuz Türkçesindeki Kullanımı: Türkçenin en işlek eklerindendir. Sıfat olarak kullanılan nitelik isimleri yapmaktadır. Bir nesnenin, bir nesnede bulunduğunu anlatmaktadır. Bu ekin bir diğer fonksiyonu mensubiyet ifade etmesidir (Özkan, 1996: 104).

adamnık+lı “misafirperver, insaniyetli”, *avare+li* “zengin, varlıklı”, *biçim+ni* “biçimli”, *borç+lu*, *düşünük+lü* “düşünülmüş, endişeli”, *küü+lü* “köylü” (Biray, 1999: 28), *Armud+lu*, *Qämer+li*, *Köse+li*, *Baymak+lı* (Biray, 1999: 29).

İşlek olarak kullanılan bu ek, ek yığılması olarak da görülmektedir.

Tür+lü+lü (Özkan, 1996: 104).

e) Kaşkay Türkçesindeki Kullanımı: İsim kök ve gövdelerine gelerek Türkiye Türkçesinde olduğu gibi sahiplik, yerlilik, mensubiyet kavramı veren sıfatlar yapmaktadır (Çelik, 2020: 92).

Kérman+li (Ataizi, 2017: 270), *Safhan+li* (Ataizi, 2017: 271), *Şiraz+lı* (Ataizi, 2017: 297), *uşağ+lı* (Ataizi, 2017: 279), *Käşgöl+lü*, *Keşkul+lu* (Ataizi, 2017: 267), *yas+lı* (Ataizi, 2017: 302), *arvad+li* (Ataizi, 2017: 311), *doğguz+lu* (Ataizi, 2017: 258).

Değerlendirme: +II / +IU eki; Türkiye Türkçesi, Türkmen Türkçesi, Azerbaycan Türkçesi, Gagavuz Türkçesi ve Kaşkay Türkçesinde benzer fonksiyonlarda, farklı şekillerde işlek olarak kullanılan ortak bir ektir. Gagavuz Türkçesi ve Türkmen Türkçesinde bu ekin düz, Türkiye Türkçesi, Azerbaycan Türkçesi ve Kaşkay Türkçesinde düz veya yuvarlak ünlülü şekilleri kullanılmaktadır.

1.1.10.

TÜRKİYE TÜRKÇESİ	TÜRKMEN TÜRKÇESİ	AZERBAYCAN TÜRKÇESİ	GAGAVUZ TÜRKÇESİ	KAŞKAY TÜRKÇESİ
+IIk/+IUk	+IIk	+lıq/+lik/+luq/+lük	+IIk/+IUk	+IXq/+IXg/+IXh

a) Türkiye Türkçesindeki Kullanımı: Genellikle adlardan ve sıfatlardan adlar türeten *+lık / +luk* eki de çok işlek ve kapsamlı bir ektir. Asıl işlevi, eklendiği kelimeye “tahsis, bir şey için” anlamı veren adlar türetmektir (Korkmaz, 2009: 55). Bu ek isimlere gelerek yer, alet (eşya), topluluk, meslek isimleri ve soyut isimler türetmektedir.

insan+lık, kadın+lık, ana+lık, çocuk+luk, kardeş+lik, arkadaş+lık, akraba+lık, hemşehri+lik, hayvan+lık, erkek+lik (Banguoğlu, 1974: 195).

kitap+lık, kum+luk, odun+luk, zeytin+lik, çöp+lük, kömür+lük, taş+lık, incir+lik (Hengirmen, 1998: 294).

gün+lük, ay+lık, yemek+lik, kira+lık, oda+lık, yol+luk (Ergin, 2009: 155).

Bu ek, sayı adlarına da eklenmektedir.

kırk+lık, altı+lık, on+luk, beş+lik, bin+lik, iki+lik, üç+lük, yüz+lük, dört+lük (Hatiboğlu, 1981: 103).

b) Türkmen Türkçesindeki Kullanımı: Bu ek; eski ve aynı zamanda işlek olup, genellikle yer, alet, soyutluk, topluluk, sanat, siyasi inanç, mensupluk vb. bildiren isimler meydana getirmektedir (Zeynalov, 1993: 48).

çayır+lık (TTS, 1995: 113), *ekin+lik* (TTS, 1995: 195), *dağ+lık* (TTS, 1995: 131), *çadır+lık* (TTS, 1995: 106), *avtor+lık* “yazarlık” (TTS, 1995: 37), *bahıl+lık* “cimrilik” (TTS, 1995: 44), *cahil+lık* “gençlik” (TTS, 1995: 93).

c) Azerbaycan Türkçesindeki Kullanımı: “tahsis”, “bir şey için”, “bir şeyin toplu olarak bulunduğu, konulduğu yer” anlamlı isimler; meslek, uğraş isimleri; rütbe ve makam bildiren isimler; soyut isimler türeten işlek bir ektir (Ercilasun, 2007: 185).

ağac+lıq, dağ+lıq, üzüm+lük, gün+lük, ay+lıq, pis+lik, hâkim+lik, ovçu+luq, yaxşı+lıq, insan+lıq, uzun+luq, sarı+lıq, göz+lük, baş+lıq, yağış+lıq, nâm+lik, az+lıq, çox+luq, geri+lik (Demirçizade, 2007: 156).

d) Gagavuz Türkçesindeki Kullanımı: Türkçe’nin en çok kullanılan yapım eklerindendir. Ekin asıl fonksiyonu sıfatlardan isim yapmaktır. Zaman içinde yeni

görevler de üstlenmiştir (Özkan, 1996: 105). Bu ek, isimlerden meslek, vakit, eşya ve alet isimleri de türetmektedir.

aaç+lık, aamak+lık (GTS, 1991: 1), *cail+lik, cambaz+lık* (GTS, 1991: 46), *açık+lık* (GTS, 1991: 4), *adaş+lık* (GTS, 1991: 5), *armut+luk* (GTS, 1991: 16), *bakır+lık* (GTS, 1991: 28), *batak+lık* (GTS, 1991: 31), *cömert+lik* (GTS, 1991: 48).

e) Kaşkay Türkçesindeki Kullanımı: Bu ek, Türkiye Türkçesinde olduğu gibi isim ve sıfat kök ya da gövdelerine gelerek yer adları, soyut adlar, topluluk adları, ölçü bildiren adlar, alet adları, meslek, renk adları yapmakta kullanılmaktadır. Oldukça işlek ve çok fonksiyonlu bir ektir (Çelik, 2020: 92).

ceyiz+lik “çeyizlik”, *gorban+lıg* “kurbanlık”, *mulla+lıg* “mollalık”, *şad+lık* “şahitlik”, *yeme+lig* “yiyecek”, *yağ+lık* “mendil” (Çelik, 2020: 92).

bärtär+lik, sovcu+lig, sovcu+lug, sāht+lig (Ataizi, 2017: 280), *oyag+lik, zendälig* (Ataizi, 2017: 269).

Ayrıca Kaşkay Türkçesinde *k > ħ* değişmesi sonucunda ekin ünsüzünün *ħ* şeklinde kullanıldığı da sıkça görülmektedir (Çelik, 2020: 92).

baş+lıħ “başlık”, *ğul+luħ* “kulluk”, *hanhan+lıħ* “hanlık” (Çelik, 2020: 92).

Değerlendirme: *+llk* */+lUk* eki; Türkiye Türkçesi, Türkmen Türkçesi, Azerbaycan Türkçesi, Gagavuz Türkçesi ve Kaşkay Türkçesinde benzer fonksiyonlarda, farklı şekillerde işlek olarak kullanılan ortak bir ektir. Bu ek, Türkmen Türkçesinde düz, diğer şivelerde düz veya yuvarlak ünlülü şekillerde kullanılmaktadır.

1.1.11.

TÜRKİYE TÜRKÇESİ	TÜRKMEN TÜRKÇESİ	AZERBAYCAN TÜRKÇESİ	GAGAVUZ TÜRKÇESİ	KAŞKAY TÜRKÇESİ
+sII/+sUI	+sıl/+sul	+sul	+sul	+sul

a) Türkiye Türkçesindeki Kullanımı: Addan benzerlik fiili türeten +sI- / +sU- ekiyle fiilden ad türeten -l ekinin kaynaşmasından oluşan bu birleşik ek de dilimizde bir iki kelime bırakmış ölü eklerdendir (Korkmaz, 2009: 63).

damak+sıl “damakla ilgili”, *dudak+sıl* “dudakla ilgili”, *yer+sil* “yerle ilgili”, *yok+sul* (Korkmaz, 2009: 63).

b) Türkmen Türkçesindeki Kullanımı: Benzerlik, gibilik ifade eden ve işlek olmayan bir ektir (Altınel, 2003: 58).

yok+sul, *baba+sıl* “basur” (Altınel, 2003: 58).

c) Azerbaycan Türkçesindeki Kullanımı: İşlek olmayan eklerden biridir. Benzerlik, ilgi ifade etmektedir (Ergin, 2009: 178).

yox+sul “yoksul” (Biray, 1999: 75).

d) Gagavuz Türkçesindeki Kullanımı: İşlek olmayan bir benzerlik, gibilik ekidir (Özkan, 1996: 107).

yok+sul (Özkan, 1996: 107).

e) Kaşkay Türkçesindeki Kullanımı: Türkiye Türkçesinde olduğu gibi Kaşkay Türkçesinde de tek şekliyle gördüğümüz bu ek, benzerlik ifade etmektedir (Çelik, 2020: 91).

yoh+sul “yoksul” (Çelik, 2020: 91).

Değerlendirme: İsimlerden benzerlik ve gibilik ifade eden isimler türeten +sII / +sUl eki Türkiye Türkçesi, Türkmen Türkçesi, Azerbaycan Türkçesi, Gagavuz Türkçesi ve Kaşkay Türkçesinde işlek değildir. Bu ek; Türkiye Türkçesi ve Türkmen Türkçesinde düz veya yuvarlak ünlülü şekillerde, diğer şivelerde +sul şeklinde sadece yuvarlak ünlülü bir şekilde kullanılmaktadır.

1.1.12.

TÜRKİYE TÜRKÇESİ	TÜRKMEN TÜRKÇESİ	AZERBAYCAN TÜRKÇESİ	GAGAVUZ TÜRKÇESİ	KAŞKAY TÜRKÇESİ
---------------------	---------------------	------------------------	---------------------	--------------------

+sIz/+sUz	+sIz	+sIz/+sUz	+sIz/+sUz	+sIz/+sUz
-----------	------	-----------	-----------	-----------

a) Türkiye Türkçesindeki Kullanımı: Ad soylu sözcüklere gelerek, “yoksunluk, mahrumiyet” kavramı veren sıfat kurmaktadır (Hatiboğlu, 1981: 141).

akıl+sız, bağım+sız, bilgi+siz, korku+suz, görgü+süz, taş+sız, güç+süz, kuvvet+siz, terbiye+siz, ölüm+süz, tuz+suz, kum+suz, dert+siz tasa+sız, ip+siz sap+sız, uç+suz bucak+sız, tat+sız tuz+suz (Hengirmen, 1998: 299).

+sIz / +sUz eki *öksüz* (< *ög+süz*), *ıssız* (< *idi+siz*), *densiz* (< *teñ+siz*), *hırsız* gibi bazı eski türetmelerde de yer almıştır (Korkmaz, 2009: 64).

b) Türkmen Türkçesindeki Kullanımı: Bu ek, genel olarak sıfatlara özgü olup şu veya bu özellik ve niteliğin o esnada, üzerinde konuşulan özneye veya nesneye olmadığını bildiren sözler oluşturmaktadır (Zeynalov, 1993: 130). İşlek olan bu ekin yuvarlak şekli, sadece yuvarlak ünlülü tek heceli kelimelere gelmektedir. Diğer durumlarda düz şekilleri kullanılmaktadır (Ercilasun, 2007: 251).

adalat+sız “haksız” (TTS, 1995: 21), *baha+sız* “ucuz, değersiz” (TTS, 1995: 44), *çaga+sız* “çocuksuz” (TTS, 1995: 106), *däne+siz* “tohumsuz” (TTS, 1995: 140).

duz+suz, suv+suz, kesel+siz, zehin+siz (Zeynalov, 1993: 131).

c) Azerbaycan Türkçesindeki Kullanımı: “Yokluk, eksiklik” bildiren, olumsuz anlamda sıfatlar türeten işlek bir ektir (Ercilasun, 2007: 186).

gäräk+siz “gereksiz” (KTLS, 1991: 252), *tä’sir+siz* “geçişsiz” (KTLS, 1991: 262), *heyir+siz* “hayırsız” (KTLS, 1991: 326).

ev+siz, dil+siz, adam+sız, ağıl+sız, su+suz (Demirçizade, 2007: 157).

d) Gagavuz Türkçesindeki Kullanımı: İsimden olumsuz isim yapar. +II eki bir nesneye bir başka nesnenin bulunduğunu +sIz eki ise bir nesneye bir başka nesnenin bulunmadığını ifade etmektedir. Bu ekle yapılan isimler sıfat olarak da kullanılmaktadır (Özkan, 1996: 106).

adamnık+sız “insafsız”, *akıl+sız*, *ak+sız* “haksız”, *at+sız*, *ayak+sız*, *ayıp+sız* “ayıplı, ayıbı olan”, *bacak+sız*, *barsak+sız* “zayıf, çelimsiz” (Biray, 1999: 32).

bakım+sız (GTS, 1991: 28), *becerik+siz* (GTS, 1991: 32), *can+sız* (GTS, 1991: 46), *ar+sız*, *aaz+sız* “ağzı dili olmayan”, *aber+siz+lik* (GTS, 1991: 3).

e) Kaşkay Türkçesindeki Kullanımı: +*II* ekinin olumsuzudur. Herhangi bir nesnede, getirildiği bir isimle ifade edilen kavramın olmadığını ifade eden kelimeler yapmaktadır (Çelik, 2020: 93).

boyağ+sız “boyasız”, *çāra+sız* “çaresiz”, *güç+süz*, *kamçı+sız*, *maya+sız*, *men+siz* “bensiz”, *sen+siz*, *yollaş+suz* “yoldaşsız” (Çelik, 2020: 93).

Değerlendirme: İsimlerden olumsuz anlamda isimler türeten +*sIz* / +*sUz* eki, Türkiye Türkçesi, Türkmen Türkçesi, Azerbaycan Türkçesi, Gagavuz Türkçesi ve Kaşkay Türkçesinde benzer fonksiyonlarda, farklı şekillerde işlek olarak kullanılan ortak bir ektir. Bu ek; Türkiye Türkçesi, Azerbaycan Türkçesi, Gagavuz Türkçesi ve Kaşkay Türkçesinde düzlük-yuvarlaklık uyumuna girmektedir. Türkmen Türkçesinde sadece düz ünlülü şekillerde kullanıldığı için girmemektedir.

1.2. Türkiye Türkçesi, Türkmen Türkçesi, Gagavuz Türkçesi ve Kaşkay Türkçesinde İsimden İsim Türeten Ortak Ekler

1.2.1.

TÜRKİYE TÜRKÇESİ	TÜRKMEN TÜRKÇESİ	GAGAVUZ TÜRKÇESİ	KAŞKAY TÜRKÇESİ
+ <i>IAyIn</i>	+ <i>IAyIn</i>	+ <i>IAyIn</i>	+ <i>IAyIn</i> (+ <i>IAyn</i>)

a) Türkiye Türkçesindeki Kullanımı: Fazla işlek olmayan bir ektir. +*IAyIn* eki, ünlü uyumlarına bağlanmadan ad soylu sözcüklerden zaman belirteci kurmaktadır (Hatiboğlu, 1981: 100).

sabah+leyin, *akşam+leyin*, *gece+leyin*, *öğ+leyin* (Hengirmen, 1998: 293).

Eskiden bu ek +*ça*, +*çe*, +*ca*, +*ce* çekim ekinin yanında onun gibi bir eşitlik çekim eki olarak kullanılırdı. Batı Türkçesinde ek sonradan çekim eki olarak kullanılmaktan çıkmış, bir kaç mîsalde, klişeleşerek sadece bir yapım eki hâlinde kalmıştır. Bu ek isimden fiil yapma eki olan

-la, -le ile -l, -i gerundium ekinin birleşerek bir tek ek hâline gelmesi, sonra -n instrumental ekinin de benliğini kaybedip bu birliğe katılması ile meydana gelmiştir. Şu halde ekin aslı -la-y-i-n, -le-y-i-n'dir. -y- yardımcı sestir (Ergin, 2009: 173).

b) Türkmen Türkçesindeki Kullanımı: Bu ek zaman ifade eden kelimelerin dışındaki birçok kelimeye de işlek olarak getirilebilmekte ve eklendiği kelimeye “göre”, “şeklinde”, “ile”, “boyunca”, “olarak” gibi anlamlar yüklenmektedir (Ercilasun, 2007: 250).

başasağak+layın “başasağı” (TTS, 1995: 51), *dik+leyin* “dikine, diklemesine” (TTS, 1995: 159).

vagt+layın, diri+leyin, bütün+leyin, yatır+layın (Zeynalov, 1993: 206).

c) Gagavuz Türkçesindeki Kullanımı: Birleşik bir ektir. İsimden fiil yapma eki +lA- eki üzerine -I zarf-fiil ve -n vâsıta eki getirilerek yapılmaktadır. -y- kaynaştırma ünsüzüdür. Bu ek, Tarihi Türkiye Türkçesi’nde benzerlik fonksiyonu ile çekim eki olarak kullanılmıştır (Özkan, 1996: 104).

uurlayın < *uuru+layın* “uğru gibi”, *benimci+läyin* “benim gibi” (Özkan, 1996: 104).

+lAyIn ekindeki -yi- ve -ey- hece yutumuyla düşmektedir.

sabaa+len (< *sabaa+leyin*), *avşamnen* (< *avşam+leyin*), *avşamneyn* (< *avşam+leyin*) (Biray, 1999: 61).

d) Kaşkay Türkçesindeki Kullanımı: Şekil olarak Türkiye Türkçesindeki zaman isimlerinden zaman zarfları yapan +lAyIn ekinin aynısıdır. Kaşkay Türkçesindeki fonksiyonu ise benzer/gibiliktir (Çelik, 2020: 91).

birbir+leyin “birbiri gibi”, *cuçuhların+leyn* “çocukları gibi”, *geççi+leyin* “keçi gibi”, *uşağı+layın* “çocuk gibi”, *soğan+layın* “soğan gibi / benzer” (Çelik, 2020: 92).

Değerlendirme: +lAyIn eki Türkmen Türkçesi, Gagavuz Türkçesi ve Kaşkay Türkçesinde işlek olarak kullanılırken Türkiye Türkçesinde fazla işlek değildir. Ayrıca +lAyIn eki Türkiye Türkçesinde sadece vakit isimleri türetir, Türkmen Türkçesi, Gagavuz Türkçesi ve Kaşkay Türkçesinde vakit isimleri türetmenin yanı sıra “göre, şeklinde, ile, boyunca” gibi anlamlarda da kullanılmaktadır.

1.3. Türkiye Türkçesi, Türkmen Türkçesi, Azerbaycan Türkçesi ve Gagavuz Türkçesinde İsimden İsim Türeten Ortak Ekler

1.3.1.

TÜRKİYE TÜRKÇESİ	TÜRKMEN TÜRKÇESİ	AZERBAYCAN TÜRKÇESİ	GAGAVUZ TÜRKÇESİ
+Aç	+aç	+c	+aç

a) Türkiye Türkçesindeki Kullanımı: Eklendiği kelimeye büyütme ve küçültme işlevi katan bir ektir. Ad ve sıfat niteliğindedir. Örnekleri oldukça sınırlıdır (Korkmaz, 2009: 34).

bakıraç (< *bakır+aç*), *boz+aç* “boza çalan”, *kır+aç*, *top+aç* (Ergin, 2009: 176).

anaç (< *ana+aç*) “tavuk”, *küp+eç*, *kul+aç* (Korkmaz, 2009: 34).

b) Türkmen Türkçesindeki Kullanımı: İşlek olmayan bir ektir. Benzetme ve ilgi fonksiyonu vardır (Ergin, 2009: 176).

yalañ+aç “aynı anlam” (Altınel, 2003: 7).

c) Azerbaycan Türkçesindeki Kullanımı: İşlek olmayan bir ektir. Bu ek, genellikle benzerlik fonksiyonunda kullanılmaktadır.

ana+c “anaç” (Ercilasun, 2009: 183).

d) Gagavuz Türkçesindeki Kullanımı: Eklendiği kelimeye benzeme ve küçültme işlevi katmaktadır (Biray, 1999: 66).

top+aç (Biray, 1999: 66).

Değerlendirme: İsimlerden benzerlik ve küçültme ifade eden isimler türeten +Aç eki Türkiye Türkçesi, Türkmen Türkçesi, Azerbaycan Türkçesi ve Gagavuz Türkçesinde işlek olarak kullanılmayan bir ektir.

1.3.2.

TÜRKİYE	TÜRKMEN	AZERBAYCAN	GAGAVUZ
---------	---------	------------	---------

TÜRKÇESİ	TÜRKÇESİ	TÜRKÇESİ	TÜRKÇESİ
+cAk	+cAk	+Cäk/+Cag	+CAk

a) Türkiye Türkçesindeki Kullanımı: +CA ekinin +ok pekiştirme ekiyle kaynaşmasından oluşmuş bulunan +cAk (< +çA+ok) eki; küçültme, sevgi ve tahsis işleviyle sıfat, zarf ve adlar türeten bir ektir (Korkmaz, 2009: 39).

ılık+cak, yalın+cak “çıplak, yalın” *kuzu+cak, yavru+cak, ev+cek, ayak+çak* “merdiven”, *boyun+cak* “gerdanlık”, *demir+cek* “merdiven”, *göz+cek* “pencere”, *sağlıcak* (< *sağlık+cak*) “esenlik, sağlık” (Hatiboğlu, 1981: 36).

b) Türkmen Türkçesindeki Kullanımı: İsimlerden küçültme ve sevgi ifade eden isimler, sıfatlar ve bazı kalıcı isimler türeten bir ektir. Fazla işlek olmayan bir ektir.

yıkıcak (< *yıkık+cak*) “yıkık kulübe”, *dövücek* (< *dövük+cek*) “bozuk, harap”, *gädicäk* (< *gädik+cäk*) “gedik duvar” (Biray, 1999: 40).

c) Azerbaycan Türkçesindeki Kullanımı: Genellikle eklendiği isimlere küçültme fonksiyonu veren bir isimden isim yapma ekidir. İşlek değildir (Ercilasun, 2007: 183).

dil+çäk “küçük dil” (KTLS, 1991: 526), *yığın+cag* “meclis” (KTLS, 1991: 570).

hörüm+çäk “örümcek”, *äl+cäk* “eldiven” (Ercilasun, 2007: 183).

d) Gagavuz Türkçesindeki Kullanımı: Bu ek Türkçede başlangıçtan beri kullanılan, fakat işlekliliği gittikçe azalan bir ektir. Yapım eki olarak başlıca fonksiyonu küçültme ve sevgi ifade etmektir. Bu hâli ile +cık, +cik, +cuk, +cük ekinin bir eşi durumundadır (Ergin, 2009: 165).

çocucak (< *çocuk+cak*), *demin+cek*, *encek* (< *enik+cek*), *çabucak* (< *çabuk+cak*) (Biray, 1999: 41).

+CAk ekinin önüne ünlüyle başlayan bir başka ek geldiğinde iki ünlü arasında kalan -k- ünsüzü erimektedir (Özkan, 1996: 103).

buracaa < bura+cık+a, yaamurlucaanı < yağmur+luk+cak+ı+n+ı, çocucaa < çocuk+cak+ı (Özkan, 1996: 103).

Değerlendirme: İsimlerden sevgi ve küçültme ifade eden isimler türeten +cAk eki Türkiye Türkçesi, Türkmen Türkçesi, Azerbaycan Türkçesi ve Gagavuz Türkçesinde farklı şekillerde, benzer fonksiyonda işlek olarak kullanılmaktadır. Bu ek; Türkiye Türkçesi ve Türkmen Türkçesinde sadece tonlu bir şekilde, Azerbaycan Türkçesi ve Gagavuz Türkçesinde tonlu veya tonsuz şekillerde kullanılmaktadır.

1.3.3.

TÜRKİYE TÜRKÇESİ	TÜRKMEN TÜRKÇESİ	AZERBAYCAN TÜRKÇESİ	GAGAVUZ TÜRKÇESİ
+Cık/+CUk	+cık	+cıg/+cug/+cik/+cük	+Cık/+CUk

a) Türkiye Türkçesindeki Kullanımı: +Cık / +CUk eki, anlama “küçültme, azlık, sevgi, şefkat, acıma” kavramları katmak üzere ad soylu sözcüklere getirilmektedir (Hatiboğlu, 1981: 37). İşlek bir ektir. Bu ek, -k ile biten isim ve sıfatlara getirildiğinde kelimenin son hecesindeki -k’lar düşmektedir.

az+ı+cık, ince+cık, mini+cık, ufacık (< ufak+cık), sıcacık (< sıcak+cık), yumuşacık (< yumuşak+cık), adam+cık, ev+cık, kadın+cık, kedi+cık, köpek+çık, kuş+çuk, kuzu+cak, yavru+cuk (Hengirmen, 1998: 289).

Eklendiği kelimeye küçüklük anlamı katan adlar türetir. Bunların bir kısmı terim niteliğindedir. İçlerinde hastalık adı olanlar da vardır (Korkmaz, 2009: 43).

arpa+cık, dil+cık, pamuk+çuk, tane+cık, yılan+cık, elma+cık, kapak+çık, karın+cık, kese+cık, kızamık+çık, köprü+cük, kulak+çık (Hatiboğlu, 1981: 40).

Adlardan yer adları türetir. Ancak, bu yer adlarındaki küçüklük kavramı aşınmış durumdadır (Korkmaz, 2009: 43).

Mihaliç+çık, Ayva+cık, Ayan+cık, Çınar+cık, Germen+cık, Göl+cük, Kale+cık, Osman+cık, Pazar+cık (Banguoğlu, 1974: 164).

b) Türkmen Türkçesindeki Kullanımı: İşlek olarak kullanılan bir ektir. Sevgi ve küçültme ifade eden kelimeler yapmaktadır (Buran ve Alkaya, 2011: 116).

inçe+cik “incecik”, *kiçicik* (< *küçük+cük*) (Ercilasun, 2007: 249).

āz+a+cik “cüz’i” (TTS, 1995: 109), *bag+cik* “bağcık” (TTS, 1995: 42).

c) Azerbaycan Türkçesindeki Kullanımı: İsimlere ve sıfatlara küçültme, pekiştirme, sevgi ve acıma ifadesi katan bir ektir. İşlek olarak kullanılmaktadır (Ercilasun, 2007: 184).

anacığım (< *ana+cik+ım*), *nənəciyim* (< *nənə+cik+ım*), *ev+cik*, *pışık+cik*, *täpə+cik*, *därə+cik*, *täkär+cik* (Demirçizade, 2007: 157).

gıvır+cığ “kıvrıcık” (KTLS, 1991: 482), *gızıl+cığ* “kızılçık” (KTLS, 1991: 484).

d) Gagavuz Türkçesindeki Kullanımı: Gagavuz Türkçesi’nde çok işlektir. Başlıca fonksiyonu isimden küçültme ve sevgi ifade eden isimler yapmaktır (Özkan, 1996: 102).

altın+cık, *arpa+cık*, *daar+cık*, *kap+cık*, *kıl+çık*, *ayı+cık*, *bürün+cük*, *çivi+cik*, *horoz+cuk*, *sepet+çik*, *tepe+cik* (Biray, 1999: 39).

+*Cik* ekleri asıl küçültme ekleridir. Küçültme ekleri -*k*- ünsüzüyle biten bir kelimeye getirildiğinde söz konusu ünsüz düşmektedir (Özkan, 1996: 102).

bacacık < *bacak+cık*, *yapracık* < *yaprak+cık*, *küçücük* < *küçük+cük* (Özkan, 1996: 102).

Değerlendirme: İsimlerden küçültme ve sevgi ifade eden isimler türeten +*Cik* / +*Cuk* eki, Türkiye Türkçesi, Türkmen Türkçesi, Azerbaycan Türkçesi ve Gagavuz Türkçesinde farklı şekillerde işlek olarak kullanılan bir ektir. Bu ek; Türkiye Türkçesi ve Gagavuz Türkçesinde ünlü ve ünsüz uyumuna girmektedir. Türkmen Türkçesi ve Azerbaycan Türkçesinde sadece ünlü uyumuna girer, ünsüz uyumuna girmemektedir. Türkmen Türkçesinde bu ekin sadece düz ünlülü şekilleri kullanılmaktadır.

1.3.4.

TÜRKİYE TÜRKÇESİ	TÜRKMEN TÜRKÇESİ	AZERBAYCAN TÜRKÇESİ	GAGAVUZ TÜRKÇESİ
+dİrIk/+dUrUk	+tırık	+dİrİğ/+dUrUğ	+dİrIk/+dUrUk

a) Türkiye Türkçesindeki Kullanımı: Bu ek *-n, -l* ünsüzleri ile sonuçlanan insan ve hayvanlara ait organ adlarına gelerek “tutan, durduran” anlamında işin yapılmasını sağlayan araç, gereç vb. adlar türetmiştir (Korkmaz, 2009: 46).

akın+dırık “reçine”, *gömül+duruk* “boyunduruğa geçirilen sopa”, *sakan+dırık* “başlıklarda çene bağı” (Hatiboğlu, 1981: 62).

boyun+duruk, burun+duruk, eğin+dirik “sırt örtüsü, çul” (Ergin, 2009: 176).

b) Türkmen Türkçesindeki Kullanımı: İsimlerden alet isimleri yapan, işlek olmayan bir ektir.

boyun+tırık “boyunduruk” (Altınel, 2003: 61).

c) Azerbaycan Türkçesindeki Kullanımı: Bu ek insan ve hayvan organları adlarına gelerek onlarla ilgili aygıt adları yapmaktadır (Banguoğlu, 1974: 170).

boyun+duruğ “boyunduruk”, *burun+duruğ* “burunduruk” (Ercilasun, 2007: 184).

d) Gagavuz Türkçesindeki Kullanımı: Bu da işlek olmayan bir ektir. Fonksiyonu âlet isimleri yapmaktır (Ergin, 2009: 176).

boyun+duruk, dişin+dirik “gem” (Biray, 1999: 65).

Değerlendirme: İsimlere gelerek eşya ve alet isimleri türeten *+dİrIk / +dUrUk* eki, Türkiye Türkçesi, Türkmen Türkçesi, Azerbaycan Türkçesi ve Gagavuz Türkçesinde farklı şekillerde, benzer fonksiyonlarda kullanılan işlek olmayan bir ektir. Bu ek, bu şivelerde ünlü uyumuna tâbidir. Türkmen Türkçesinde bu ekin sadece düz ünlülü bir şekli, diğer şivelerde ise hem düz hem de yuvarlak ünlülü şekilleri kullanılmaktadır.

1.3.5.

TÜRKİYE TÜRKÇESİ	TÜRKMEN TÜRKÇESİ	AZERBAYCAN TÜRKÇESİ	GAGAVUZ TÜRKÇESİ
+gan/+kan/+ken	+gan/+gen/+ken	+ğan/+ken	+gan/+ken

a) Türkiye Türkçesindeki Kullanımı: Umumiyetle bir unvan yapma fonksiyonu vardır. Eski Türkçede *+kan*, *+ken* olarak kalın ve ince şekli vardı (Ergin, 2009: 175). Fazla işlek olmayan bu ek, isimlerden somut isimler de türetmektedir.

yel+ken, *baldır+gan* (Altınel, 2003: 33).

baş+kan (Ergin, 2009: 175).

b) Türkmen Türkçesindeki Kullanımı: Fazla işlek değildir. Bu ek, İsimlerden somut isimler türetmektedir.

yedi+gen, *yel+ken*, *gıldır+gan* “kıymık” (Altınel, 2003: 33).

c) Azerbaycan Türkçesindeki Kullanımı: Fazla işlek değildir. İsimlerden somut isimler türetmektedir.

yel+ken, *baldır+ğan* “zehirli bitki” (Altınel, 2003: 33).

d) Gagavuz Türkçesindeki Kullanımı: Fazla işlek değildir. İsimlerden somut isimler türetmektedir.

yel+ken, *bıdır+gan* “atlarda görülen bir çeşit hastalık” (Biray, 1999: 63).

Değerlendirme: İsimlerden somut isimler türeten *+kan* / *+ken* eki Türkiye Türkçesi, Türkmen Türkçesi, Azerbaycan Türkçesi ve Gagavuz Türkçesinde işlek olmayan bir ektir.

1.3.6.

TÜRKİYE TÜRKÇESİ	TÜRKMEN TÜRKÇESİ	AZERBAYCAN TÜRKÇESİ	GAGAVUZ TÜRKÇESİ
+(I)k/+(U)k	+(I)k/+(U)k	+(ı)ğ/+(i)g/+(u)ğ	+(u)k

a) Türkiye Türkçesindeki Kullanımı: Bu da işlek olmayan bir ektir. Benzerlik ifade etmektedir (Ergin, 2009: 177).

top+u+k, kovu+k (< kovi+k), kab+u+k, bebe+k (Ergin, 2009: 177).

b) Türkmen Türkçesindeki Kullanımı: Benzerlik ve ilgi fonksiyonuyla yeni kelimeler türetmektedir (Altınel, 2003: 35).

gap+ı+k “kabuk”, *top+u+k, gayra+k* “kuzeydoğuda, kuzeydoğuya” (Altınel, 2003: 35).

c) Azerbaycan Türkçesindeki Kullanımı: Ad kökünden, kökanlamı pekiştiren dönüşlü eylem gövdesi kurmaktadır (Hatiboğlu, 1981: 82).

gab+ı+ğ “kabuk”, *gan+ı+ğ* “kana susamış, kan döken”, *orta+ğ* “beraber iş yapan”, *top+u+ğ* “topuk”, *yumru+ğ* “yumruk” (Güneş, 2019: 38).

d) Gagavuz Türkçesindeki Kullanımı: Fazla işlek değildir.

top+u+k, kab+u+k, orta+k (Biray, 1999: 67).

Değerlendirme: İsimlerden benzerlik ifade eden isimler türeten *+k* eki Türkiye Türkçesi, Türkmen Türkçesi, Azerbaycan Türkçesi ve Gagavuz Türkçesinde fazla işlek olmayan bir ektir.

1.3.7.

TÜRKİYE TÜRKÇESİ	TÜRKMEN TÜRKÇESİ	AZERBAYCAN TÜRKÇESİ	GAGAVUZ TÜRKÇESİ
+In/+Un	+(I)n	+(I)n	+(I)n

a) Türkiye Türkçesindeki Kullanımı: Eski Türkçe ve Eski Anadolu Türkçesindeki vasıta durumu ekinin bir kalıplaşma aşamasından geçerek zarf türetme ekine dönüşmesinden oluşmuş vurgusuz bir yapım ekidir (Korkmaz, 2009: 48).

ansız+ın, gündüz+ün, güz+ün, kış+ı+n, yaz+ın (Hatiboğlu, 1981: 128).

b) Türkmen Türkçesindeki Kullanımı: Ad soylu sözcüklerden zaman belirteci kurmaktadır (Hatiboğlu, 1981: 128).

gış+ı+n yaz+ı+n “yaz kış”, *öylä+n* “öğle vakti”, *ikindi+n* “ikindiyle akşam arasındaki zaman” (Altınel, 2003: 35).

c) Azerbaycan Türkçesindeki Kullanımı: Fazla işlek değildir. Vasıta durumu eki olarak kullanılan bu ek, isimlerden zaman zarfları türetmektedir.

yaz+ı+n, ansız+ı+n, ilk+i+n (Altınel, 2003: 35).

d) Gagavuz Türkçesindeki Kullanımı: Fazla işlek değildir. Vasıta durumu eki olarak kullanılan bu ek, isimlerden zaman zarfları türetmektedir.

yaz+ı+n, ilk+i+n, ansız+ı+n (Altınel, 2003: 35).

Değerlendirme: Vasıta durum ekinin kalıplaşmasıyla oluşan, fazla işlek olmayan *+In / +Un* eki Türkiye Türkçesi, Türkmen Türkçesi, Azerbaycan Türkçesi ve Gagavuz Türkçesinde fazla işlek olmayan bir ektir. Ek, Türkiye Türkçesinde düz veya yuvarlak, diğer şivelerde sadece düz ünlülü şekillerde kullanılmaktadır.

1.3.8.

TÜRKİYE TÜRKÇESİ	TÜRKMEN TÜRKÇESİ	AZERBAYCAN TÜRKÇESİ	GAGAVUZ TÜRKÇESİ
<i>+(I)ncI/(U)ncU</i>	<i>+(I)ncI</i>	<i>+(I)ncI/(U)ncU</i>	<i>+ncI</i>

a) Türkiye Türkçesindeki Kullanımı: Türkçede eskiden beri işlek olarak bulunan bu ek sayı isimleri yapmakta kullanılmaktadır. Fonksiyonu asıl sayı isimlerinden sıra, derece ifâde eden sayı isimleri yapmaktır (Ergin, 2009:168).

bir+i+nci, üç+ü+ncü, beş+i+nci, on+u+ncu, yirmi+nci, yüz+ü+ncü, bin+i+nci (Korkmaz, 2009: 61).

Türkçenin uzun tarihi boyunca bu ekte mühim değişiklikler olmuştur. Ek aslında sadece *+nç* şeklinde idi: *bir+i+nç, iki+nç, üç+ü+nç, dört+ü+nç, beş+i+nç, altı+nç* gibi. Eski Türkçeden sonra *-nç* ekinin sonuna bir *i* eklenmiş ve ek Batı Türkçesine umumiyetle böylece *-nci* şeklinde geçmiştir (bk. Ergin, 2009: 168).

b) Türkmen Türkçesindeki Kullanımı: İşlek olarak kullanılan bir ektir. Asıl sayı isimlerinden sıra sayı sıfatları türetmektedir. Bu ekin yalnız düz şekilleri kullanılmaktadır.

bir+i+nci, dörd+ü+ncü, yüz+ü+ncü (Biray, 1999: 49).

Aynı ek, asıl sayı isimleri dışında birkaç kelimeye gelerek bunlardan da sıra ve derece bildiren isimler türetmektedir (Ercilasun, 2007: 251).

ilk+inci “ilk, birinci”, *orta+ncı* “ortanca”, *ahır+ıncı* “sonuncu” (Zeynalov, 1993: 166).

c) Azerbaycan Türkçesindeki Kullanımı: Sayı isimlerinden sıra sayıları türeten işlek bir ektir. Bazı zarflara da eklenerek sıra ifade etmektedir (Ercilasun, 2007: 186).

qırx+ıncı “kırkinci”, *on+uncu*, *bir+inci*, *üç+üncü*, *yeddi+nci* (Demirçizade, 2007: 243).

d) Gagavuz Türkçesindeki Kullanımı: Çok işlektir. Sayı isminden ve *bitki* gibi kelimelerden sıra sayı ismi yapmaktadır (Özkan, 1996: 106).

bitki+nci sayfada “son sayfada”, *iki+nci*, *dokuz+u+ncu* (Özkan, 1996: 106).

Değerlendirme: Asıl sayı isimlerinden sıra, derece ifade eden isimler türeten +ncI/+ncU eki, Türkiye Türkçesi, Türkmen Türkçesi, Azerbaycan Türkçesi ve Gagavuz Türkçesinde işlek olarak kullanılmaktadır. Türkmen Türkçesi ve Gagavuz Türkçesinde bu ekin düz, diğer şivelerde düz veya yuvarlak ünlülü şekilleri kullanılmaktadır. Ek, kalınlık-incelik uyumu ve düzlük-yuvarlaklık uyumuna girmektedir.

1.3.9.

TÜRKİYE TÜRKÇESİ	TÜRKMEN TÜRKÇESİ	AZERBAYCAN TÜRKÇESİ	GAGAVUZ TÜRKÇESİ
+(I)msI/+(U)msU	+msı	+(I)msov	+msı

a) Türkiye Türkçesindeki Kullanımı: +(I)msI / +(U)msU eki adlara, renk adlarına ve tat bildiren sıfatlara gelerek “benzerlik, andırma”, anlamı veren sıfatlar

türetmektedir. Bu birleşik ekin içindeki +sI / +sU eki Eski Türkçede “gibilik, benzerlik” gösteren +sIg ekinin Türkiye Türkçesine uzanmış bir kalıntısıdır (Korkmaz, 2009: 59).

beyaz+ı+msı, kara+msı, kırmızı+msı, mavi+msi, yeşil+i+msi, acı+msı, ekşi+msi, tatlı+msı, bakla+msı, yağ+ı+msı, çamur+u+msu, hamur+u+msu, bitki+i+msi, bor+u+msu (Hengirman, 1998: 296).

b) Türkmen Türkçesindeki Kullanımı: Türkmen Türkçesinde bulunan ek, sıfattan benzerlik, yakınlık, gibilik ifade eden kelime yapmıştır (Altınel, 2003: 51).

ulu+msı “kendisini çok bilmiş sanan, kibirli, mağrur” (Altınel, 2003: 51).

c) Azerbaycan Türkçesindeki Kullanımı: Özellikle renk isimlerine eklenerek, gibilik, benzerlik, yakınlık vb. fonksiyonları ifade eder. Türettiği isimler genellikle sıfat olarak kullanılan isimlerdir (Ercilasun, 2007: 186).

ağ+ı+msov “beyazımsı”, *boz+u+msov* “bozumsu”, *mavi+msov* “mavimsi”, *sarı+msov* “sarımsı renkte olan” (Ercilasun, 2007: 186).

Ekin m’siz biçimi de vardır (Ercilasun, 2007: 186).

däli+sov “biraz deli”, *uzun+sov* “biraz uzun”(Ercilasun, 2007: 186).

d) Gagavuz Türkçesindeki Kullanımı: Benzerlik ve gibilik ifade eden bu ek Batı Türkçesinde eskiden beri kullanılmaktadır. Bugün işleklik sahası oldukça genişlemiştir. Bu ek renk isimlerinde çok kullanılmaktadır (Ergin, 2009: 171).

acı+msı, iişi+msi “ekşimsi”, *kırmızı+msı, mavi+msi, sarı+msı* (Biray, 1999: 53).

Değerlendirme: İsimlerden benzerlik, gibilik ifade eden isimler türeten +(I)msI / +(U)msU eki Azerbaycan Türkçesinde +(I)msov ekiyle karşılanmıştır. Bu ek; Türkiye Türkçesi, Azerbaycan Türkçesi ve Gagavuz Türkçesinde işlek olarak kullanılmaktadır. Türkmen Türkçesinde fazla işlek değildir.

1.3.10.

TÜRKİYE TÜRKÇESİ	TÜRKMEN TÜRKÇESİ	AZERBAYCAN TÜRKÇESİ	GAGAVUZ TÜRKÇESİ
+mAn	+mAn	+man	+mAn

a) Türkiye Türkçesindeki Kullanımı: Sıfatlardan kişileri niteleyen sıfatlar türeten bir ektir. Eklendiği sığata “abartma, aşırılık” işlevi katar. İşlek bir ek olmadığı için türettiği kelimeler oldukça sınırlıdır (Korkmaz, 2009: 58).

ak+man, deliş+men, dız+man “iri yapılı”, *evci+men, gök+men, kara+man, koca+man, köle+men, köse+men* (Korkmaz, 2009: 58).

küçümen (< *küçük+men*) (Ergin, 2009: 176).

b) Türkmen Türkçesindeki Kullanımı: Bu da işlek olmayan eklerden biridir. İsimlere gelerek mübalağa ve benzerlik ifade etmektedir (Ergin, 2009: 176).

işdä+men “iştahlı”, *haraz+man* “değirmenci” (Altınel, 2003: 48).

c) Azerbaycan Türkçesindeki Kullanımı: Fazla işlek değildir. İsimlerden üstünlük ifade eden isimler türetmektedir.

şış+man, Qara+man (Demirçizade, 2007: 159).

goca+man (KTLS, 1991: 490).

d) Gagavuz Türkçesindeki Kullanımı: Birkaç kelimede görülen *-man, -men* eki, ilâve olunduğu kelimelere benzerlik ve mübalağa anlamı katmaktadır (Biray, 1999: 65).

ata+man, Türk+men (Biray, 1999: 65).

Değerlendirme: İsimlerden benzerlik ve mübalağa ifade eden isimler türeten *+mAn* eki Türkiye Türkçesi, Türkmen Türkçesi, Azerbaycan Türkçesi ve Gagavuz Türkçesinde işlek olmayan ortak bir ektir. Bu ek; Azerbaycan Türkçesinde kalın ünlülü bir şekilde, diğer şivelerde kalın veya ince ünlülü şekillerde kullanılmaktadır.

1.3.11.

TÜRKİYE	TÜRKMEN	AZERBAYCAN	GAGAVUZ
---------	---------	------------	---------

TÜRKÇESİ	TÜRKÇESİ	TÜRKÇESİ	TÜRKÇESİ
+rAk	+raak/+rääk	+rağ/+rak/+rāk	+(a)rAk

a) Türkiye Türkçesindeki Kullanımı: Eski Türkçede ve Eski Anadolu Türkçesinde işlek bir ek olarak sıfatlardan karşılaştırma sıfatları türeten +rAk eki, Türkiye Türkçesinde canlı işlevinin bir dereceye kadar aşınma ve kaymaya uğramasıyla “oldukça” anlamı veren bazı küçültme sıfatları bırakmıştır (Korkmaz, 2009: 61).

az+rak, acı+rak, alçarak (< alçak+rak), küçürek (< küçük+rek), dış+rak “dışa dönük”, *ufarak (< ufak+rak)* (Hatiboğlu, 1981: 137).

boz+rak, büyürek (< büyük+rek), ekşi+rek, kısa+rak (Korkmaz, 2009: 61).

b) Türkmen Türkçesindeki Kullanımı: Bu ek, ad soylu sözcüklere getirilerek “benzerlik, gibilik, azlık” kavramı sağlamaktadır (Hatiboğlu, 1981: 137).

aağ+raak “biraz ak”, *gaharcañ+raak* “biraz sinirli”, *tääze+rääk* “biraz yeni” (Ercilasun, 2007: 251).

c) Azerbaycan Türkçesindeki Kullanımı: Kuvvetlendirme, mukayese fonksiyonlarında kullanılan ve işlek olmayan eklerden biridir (Ercilasun, 2007: 186).

açığ+rak “daha açık, biraz açık”, *yaxşı+rağ* “daha iyi, daha güzel; biraz güzel”, *göde+räk* “kısacık; biraz kısa” (Ercilasun, 2007: 186).

d) Gagavuz Türkçesindeki Kullanımı: Benzerlik, gibilik, çokluk ve karşılaştırma fonksiyonları bulunan bir ektir (Özkan, 1996: 102).

büüjü+rek, kısa+rak, ufarak (< ufak+rak), küçüräk (< küçük+räk), az+a+rak, büü+räk, dar+a+rak (Biray, 1999: 59).

Değerlendirme: İsimlerden benzerlik, çokluk ve karşılaştırma ifade eden isimler türeten +rAk eki, Türkiye Türkçesi, Türkmen Türkçesi, Azerbaycan Türkçesi ve Gagavuz Türkçesinde fazla işlek olmayan ortak bir ektir.

1.3.12.

TÜRKİYE TÜRKÇESİ	TÜRKMEN TÜRKÇESİ	AZERBAYCAN TÜRKÇESİ	GAGAVUZ TÜRKÇESİ
+tI/+tU	+dI	+İltI/+UİtU	+tI/+tU

a) Türkiye Türkçesindeki Kullanımı: Bu ek, renk bildiren veya ses yansıtan sözcüklerde *r* ve *l* sesiyle biten gövdelerden sonra gelerek ad kurmaktadır (Hatiboğlu, 1981: 158).

cayır+ti, cıvıl+ti, cızır+ti, çağıl+ti, çatır+ti, çıtır+ti, dırıl+ti, fıkır+ti, fısıl+ti, fingir+ti, gümbür+tü, gürül+tü, hırıl+ti, homur+tu, horul+tu, hüngür+tü, mırıl+ti, patır+ti, pırıl+ti, şakır+ti, şırıl+ti, vızıl+ti, zangır+ti (Korkmaz, 2009: 66).

b) Türkmen Türkçesindeki Kullanımı: Ses yansımali köklere +Il / +Ul, +Ir / +Ur ekleri getirilerek elde edilen ikincil köklerden adlar türetmektir. Ekteki bu işlev çok canlıdır (Korkmaz, 2009: 66).

cazzıl+dı “cazırtı” (TTS, 1995: 97), *cıgıl+dı* “gıcirtı” (TTS, 1995: 100).

dabır+dı “tapırtı”, *gıbır+dı* “kıpırtı” (Ercilasun, 2007: 250).

c) Azerbaycan Türkçesindeki Kullanımı: Yalnız tabiat taklidi isimlerde kullanılan işlek bir ektir (Ergin, 2009: 177).

tapp+ıltı, cingil+ti, gur+ultu “karından gelen ses, gurultu”, *cüy+ültü* (Demirçizade, 2007: 158).

xış+ıltı “hışırtı”, *gıc+ıltı* “gıcirtı”, *vız+ıltı, fis+ıltı* (Ercilasun, 2007: 185).

d) Gagavuz Türkçesindeki Kullanımı: Yansımalara gelen işlek bir ektir (Özkan, 1996: 107).

cıvır+ti “cıvıltı”, *çatır+ti, dırıl+ti, fıkır+ti, fısır+ti* “fısıltı”, *fışır+ti, fokur+tu, gıcır+ti, gürül+tü, hırıl+ti, homur+tu, kımıl+ti, kıpır+ti, lakır+ti, mırıl+ti, pıtır+ti, sızıl+ti, şakır+ti, vız+ıltı* (Biray, 1999: 74).

Değerlendirme: Tabiat taklidi köklere gelerek ses yansıtan sözcükler türeten +tI / +tU eki Türkiye Türkçesi, Türkmen Türkçesi, Azerbaycan Türkçesi ve Gagavuz

Türkçesinde işlek olarak kullanılan ortak bir ektir. Bu ek; Türkiye Türkçesi, Azerbaycan Türkçesi ve Gagavuz Türkçesinde düzlük-yuvarlaklık uyumuna girer, Türkmen Türkçesinde girmemektedir.

1.3.13.

TÜRKİYE TÜRKÇESİ	TÜRKMEN TÜRKÇESİ	AZERBAYCAN TÜRKÇESİ	GAGAVUZ TÜRKÇESİ
+Az	+az	+Az	+Az

a) Türkiye Türkçesindeki Kullanımı: Addan, küçültme işlevinde adlar türeten bir ektir. İşlek değildir. Ek, eklendiği kökle kaynaşıp kalıplaşmıştır (Korkmaz, 2009: 36).

ay+az, çöp+ez “çör çöp”, yal+az “alev” (Korkmaz, 2009: 36).

b) Türkmen Türkçesindeki Kullanımı: Bu da işlek olmayan bir ektir. İlgî ifade etmektedir (Ergin, 2009: 177).

ay+az (Altınel, 2003: 11).

c) Azerbaycan Türkçesindeki Kullanımı: Benzerlik ve ilgi ifade eden bu ek fazla işlek değildir.

ay+az (Altınel, 2003: 11).

d) Gagavuz Türkçesindeki Kullanımı: Benzerlik ve ilgi ifade eden bu ek fazla işlek değildir.

ay+az (Biray, 1999: 75).

Değerlendirme: İsimlerden benzerlik ve ilgi ifade eden isimler türeten +Az eki Türkiye Türkçesi, Türkmen Türkçesi, Azerbaycan Türkçesi ve Gagavuz Türkçesinde işlek olmayan ortak bir ektir. Ek, Türkmen Türkçesinde kalın ünlülü bir şekilde, diğer şivelerde kalın veya ince ünlülü şekillerde kullanılmaktadır.

1.3.14.

TÜRKİYE TÜRKÇESİ	TÜRKMEN TÜRKÇESİ	AZERBAYCAN TÜRKÇESİ	GAGAVUZ TÜRKÇESİ
+(I)z/+(U)z	+z	+z	+z

a) Türkiye Türkçesindeki Kullanımı: Adlarda ve sayı adlarında topluluk veya ikilik gösteren bir çokluk eki niteliğindedir. Çok eski bir ek olduğu için işlekliliğini kaybetmiş, günümüze kalıp halinde, eklendiği sözlerle birlikte uzanagelmıştır (Korkmaz, 2009: 66).

iki+z, üç+ü+z, dört+ü+z, beş+i+z (Hatiboğlu, 1981: 165).

Bu ekin benzerlik ve ilgi ifade eden bir örneği de vardır.

top+u+z (Ergin, 2009: 177).

b) Türkmen Türkçesindeki Kullanımı: Sayıların sonuna gelerek topluluk, eşlik ifadesi katan bir ektir. Ek, “bir”, “sekiz” ve “dokuz” dışındaki bir basamaklı sayıların sonuna getirilmektedir (Biray, 1999: 51).

iki+z (Biray, 1999: 51).

c) Azerbaycan Türkçesindeki Kullanımı: Bu ek de sayılarda kullanılan yapım eklerinden biridir. Eskiden beri işlek olmakla beraber kullanım sahası diğer sayı ekleri kadar geniş değildir (Ergin, 2009: 170).

bän+i+z “beniz”, *boğa+z* “boynun ön kısmı”, *di+z* “bacak ile baldır kemiklerinin bağlanma yeri, bükülen yeri”, *äki+z* “ikiz” (Güneş, 2019: 49).

d) Gagavuz Türkçesindeki Kullanımı: Sayı isimlerine geldiğinde yakınlık ve eşitlik bildiren topluluk ismi yapmaktadır. Normal isimlere geldiğinde ise ilgi ve benzerlik ifade etmektedir (Özkan, 1996: 107).

iki+z, top+u+z (Özkan, 1996: 107).

Değerlendirme: İsimlere ve sayı isimlerine gelerek yakınlık, benzerlik, topluluk ve ikilik bildiren isimler türeten +z eki Türkiye Türkçesi, Türkmen Türkçesi, Azerbaycan Türkçesi ve Gagavuz Türkçesinde işlek olmayan ortak bir ektir. Bu ekin

Türkiye Türkçesindeki kullanımı daha fazladır. Bu ek; Türkmen Türkçesi, Azerbaycan Türkçesi ve Gagavuz Türkçesinde benzer şekilde kullanılmaktadır.

1.4. Türkiye Türkçesi, Türkmen Türkçesi, Azerbaycan Türkçesi ve Kaşkay Türkçesinde İsimden İsim Türeten Ortak Ekler

1.4.1.

TÜRKİYE TÜRKÇESİ	TÜRKMEN TÜRKÇESİ	AZERBAYCAN TÜRKÇESİ	KAŞKAY TÜRKÇESİ
+Ay	+Ay	+éy	+éy

a) Türkiye Türkçesindeki Kullanımı: İşlek olmayan eklerden biridir. İlgi ifade etmektedir (Ergin, 2009: 177).

gün+ey, kuz+ey (Ergin, 2009: 177).

Bizde *güney* ve *kuzey* kelimelerine bakılarak birkaçı terim niteliği de taşıyan yeni kelimeler yapılmıştır (Korkmaz, 2009: 36).

bir+ey, dik+ey, düz+ey, eş+ey, yan+ay, yüz+ey (Korkmaz, 2009: 36).

b) Türkmen Türkçesindeki Kullanımı: Bu ek, isimlerden yön bildiren isimler türetmektedir.

guz+ay “(dağın, binanın) gölgeli tarafı”, *gün+ey* “güney” (Biray, 1999: 76).

c) Azerbaycan Türkçesindeki Kullanımı: Yön isimleri veya o yönde bulunan yer isimleri yapmaktadır (Altınel, 2003: 10).

guz+éy “kuzey”, *gün+éy* “güney” (Altınel, 2003: 11).

d) Kaşkay Türkçesindeki Kullanımı: İşlek olmayan bir ektir. Genellikle yön gösteren kelimelerde kullanılmaktadır (Çelik, 2020: 94).

kuz+éy, gün+éy (Çelik, 2020: 94).

Değerlendirme: İsimlerden yön bildiren isimler türeten +Ay eki, Türkiye Türkçesi, Türkmen Türkçesi, Azerbaycan Türkçesi ve Kaşkay Türkçesinde işlek olmayan ortak bir ektir

1.4.2.

TÜRKİYE TÜRKÇESİ	TÜRKMEN TÜRKÇESİ	AZERBAYCAN TÜRKÇESİ	KAŞKAY TÜRKÇESİ
+(I)l/+(U)l	+ıl	+ıl	+ıl/+ul

a) Türkiye Türkçesindeki Kullanımı: İşlek olmayan eklerden biridir. Benzerlik ifade etmektedir (Ergin, 2009: 177).

yeş+i+l (< yaş+ı+l), kız+ı+l (Ergin, 2009: 177).

Bu ek; yeni sözler türetiminde benimsenmiş, terim niteliğinde olan ad ve sıfatlar türetmiştir. Yalnız, ekin bazı kelimelerdeki işlevi açık değildir (Korkmaz, 2009: 49).

anayasa+l, yasa+l, birinci+l, ikinci+l, buz+u+l, düşünce+l, dönence+l, giz+i+l, önce+l, öncü+l, özgü+l, özne+l, yaban+ı+l, yabancı+l (Korkmaz, 2009: 49).

b) Türkmen Türkçesindeki Kullanımı: Benzerlik gösteren, adlardan ad ve sıfat türeten ölü bir ektir (Korkmaz, 2009: 49).

gız+ıl “kırmızı”, yaş+ıl “yeşil” (Güneş, 2019: 41).

c) Azerbaycan Türkçesindeki Kullanımı: Fazla işlek değildir. Benzerlik ifade eden bir ektir.

qız+ıl, yaş+ıl (Biray, 1999: 75).

d) Kaşkay Türkçesindeki Kullanımı: Fazla işlek değildir.

kız+ıl, yaş+ıl / yaş+ul (Çelik, 2020: 93).

Değerlendirme: İsimlere gelerek benzerlik ifade eden isimler türeten +(I)l / +(U)l eki Türkiye Türkçesi, Türkmen Türkçesi, Azerbaycan Türkçesi ve Kaşkay

Türkçesinde işlek olmayan ortak bir ektir. Ek, Türkmen Türkçesi ve Azerbaycan Türkçesinde düz ünlülü şekillerde kullanılmaktadır.

1.4.3.

TÜRKİYE TÜRKÇESİ	TÜRKMEN TÜRKÇESİ	AZERBAYCAN TÜRKÇESİ	KAŞKAY TÜRKÇESİ
+lAk	+lAk	+laq	+lağ/+lâğ

a) Türkiye Türkçesindeki Kullanımı: +lAk addan fiil türeten +lA- ekiyle fiilden sıfat yapan -k ekinin kaynaşmasından oluşmuş bir ektir. Yalnız, ek kaynaşmaya uğradıktan sonra +lAk biçimiyle özel bir nitelik kazanarak çeşitli ad ve sıfatlar türetmiştir (Korkmaz, 2009: 50).

bağırt+lak, çay+lak, ev+lek, göñ+lek > gömlek, gırt+lak, diş+lek, öd+lek, cır+lak, çat+lak, fırt+lak, hort+lak, zır+lak, zırt+lak (Korkmaz, 2009: 50).

Eklendiği söze, kökteki adın bildirdiği anlamda “yer, yöre” veya “çokça bulunma” işlevi katmaktadır (Korkmaz, 2009: 50).

av+lak, kış+lak, kum+lak, ot+lak, su+lak, yay+lak (Hatiboğlu, 1981: 95)

b) Türkmen Türkçesindeki Kullanımı: Fazla işlek değildir. İnsana ait bir organın normalinden daha büyük olduğunu ifade etmektedir (Ercilasun, 2007: 250).

burun+lak “büyük burunlu” (TTS, 1995: 88), *döş+lek* “iri göğüslü” (TTS, 1995: 174), *gerden+lek* “geniş” (TTS, 1995: 253).

c) Azerbaycan Türkçesindeki Kullanımı: Daha çok yer isimleri yapmaktadır. İşlek değildir (Buran ve Alkaya, 2011: 64).

qış+laq “kışlak”, *ot+laq* “otlak”, *çay+laq* “çay içmeyi çok seven” (Demirçizade, 2007: 240).

d) Kaşkay Türkçesindeki Kullanımı: İsimlerden yer ifade eden türeten fazla işlek olmayan bir ektir.

gäş+lâğ “kışlak”, *yey+lağ* “yaylak” (Ataizi, 2017: 301).

Değerlendirme: İsimlere gelerek yer isimleri veya abartma ifade eden isimler türeten +*lAk* eki Türkiye Türkçesi, Türkmen Türkçesi, Azerbaycan Türkçesi ve Kaşkay Türkçesinde fazla işlek olmayan bir ektir.

1.5. Türkmen Türkçesi, Azerbaycan Türkçesi, Gagavuz Türkçesi ve Kaşkay Türkçesinde İsimden İsim Türeten Ortak Ekler

1.5.1.

TÜRKMEN TÜRKÇESİ	AZERBAYCAN TÜRKÇESİ	GAGAVUZ TÜRKÇESİ	KAŞKAY TÜRKÇESİ
+ıstan/+ustan	+(I)stan/+(U)stan	+ıstan	+ıstan

a) Türkmen Türkçesindeki Kullanımı: Farsça bir ektir. Çoğunlukla millet isimlerinden yer, ülke isimleri türetmektedir (Ercilasun, 2009: 186).

çöl+üstan “çöl, sahra”, *gabrıstan* (< *gabır+ıstan*) “mezarlık, kabristan” (Altınel, 2003: 67).

b) Azerbaycan Türkçesindeki Kullanımı: Farsça bir ektir. Ülke ve yer bildiren isimler türetmektedir (Buran ve Alkaya, 2011: 65).

Gürcü+stan, *Türkmen+i+stan* (Demirçizade, 2007: 240).

c) Gagavuz Türkçesindeki Kullanımı: Farsça yer ismi yapan bir ektir (Özkan, 1996: 107).

Gagauz+ıstan (Özkan, 1996: 107).

d) Kaşkay Türkçesindeki Kullanımı: Farsça kökenli bir ektir. İsimlere gelerek yer ifade eden isimler türetmektedir.

Gaşgay+ıstan (Ataizi, 2017: 255), *Türk+ıstan* (Ataizi, 2017: 259).

Değerlendirme: İsimlere gelerek yer ifade eden isimler türeten +(I)stan / +(U)stan eki, Türkiye Türkçesi, Türkmen Türkçesi, Azerbaycan Türkçesi ve Kaşkay Türkçesinde fazla işlek olmayan bir ektir.

1.6. Türkiye Türkçesi, Türkmen Türkçesi ve Azerbaycan Türkçesinde İsimden İsim Türeten Ortak Ekler

1.6.1.

TÜRKİYE TÜRKÇESİ	TÜRKMEN TÜRKÇESİ	AZERBAYCAN TÜRKÇESİ
+CII/+CUI	+çİl	+cİl/+cUl

a) Türkiye Türkçesindeki Kullanımı: Ad soylu sözcüklere gelerek alışkanlık ve düşkünlük anlamı veren adlar ve sıfatlar yapmaktadır. Çok kullanılan bir ek değildir (Hengirmen, 1998: 288).

balık+çıl, ev+cil, insan+cıl, ben+cil, ot+çul, et+çil (Hengirmen, 1998: 288).

Bitki ve hayvan adlarına eklenerek, bu bitki veya hayvanları yemeye düşkünlük gösteren adları türetmektedir (Korkmaz, 2009: 44).

arı+cıl, arpa+cıl, bal+cıl, bitki+cil, böcek+çil, et+çil, kurt+çul, ot+çul, sinek+çil, tavşan+cıl (Korkmaz, 2009: 44).

b) Türkmen Türkçesindeki Kullanımı: Eklendiği kelimelere “alışkın olma, düşkün olma, benzeme, ilgili olma, mübalağa” anlamları katmaktadır (Biray, 1999: 56).

gaygı+çıl “kaygılı”, *gürrüñ+çil* “sohbete düşkün”, *gımat+çıl* “pahacı”, *keyp+çil* “keyfine düşkün” (Biray, 1999: 57).

baha+çıl “pahacı” (TTS, 1995: 44), *hakikat+çıl* “dürüst” (KTLS, 1995: 197).

c) Azerbaycan Türkçesindeki Kullanımı: Bir şeye düşkünlük, bağlılık, benzerlik ifadesi veren sıfatlar türetmektedir (Buran ve Alkaya, 2011: 63).

qonaq+cıl, keyp+cil, qabaq+cıl, ardı+cıl, ölüm+cül, , yuxu+cül “çok uyuyan, uyumayı çok seven” (Demirçizade, 2007: 159).

ev+cil (KTLS, 1991: 228).

Değerlendirme: İsimlere gelerek bir şeye düşkünlük ve benzetme ifade eden isimler türeten +*Cil* / +*CUl* eki Türkiye Türkçesi, Türkmen Türkçesi ve Azerbaycan Türkçesinde fazla işlek değildir. Ek, Türkiye Türkçesinde tonlu ve tonsuz, Azerbaycan Türkçesinde +*cil* / +*cUl* olarak tonlu, Türkmen Türkçesinde +*çil* / +*çUl* olarak sadece tonsuz şekillerde kullanılmaktadır.

1.6.2.

TÜRKİYE TÜRKÇESİ	TÜRKMEN TÜRKÇESİ	AZERBAYCAN TÜRKÇESİ
+ DAm	+ dAm	+ däm

a) Türkiye Türkçesindeki Kullanımı: Eski Türkçede seyrek olan bu ek, Türkiye Türkçesine uzanan süreçte ölü bir ek durumuna düşmüştür. Yalnız Türkçeleştirme çalışmaları sırasında eki canlandırmak için bazı türetmeler yapılmıştır (Korkmaz, 2009: 46). +*DAm* ekiyle, ad kökünden genellikle soyut ad kurulmaktadır (Hatiboğlu, 1981: 58).

yor+dam, *er+dem* “fazilet”, *gün+dem*, *say+dam*, *yön+tem* (Korkmaz, 2009: 46).

b) Türkmen Türkçesindeki Kullanımı: Fazla işlek değildir.

er+dem “edep, terbiye” (Güneş, 2019: 35).

c) Azerbaycan Türkçesindeki Kullanımı: Fazla işlek değildir.

bän+däm “meyve sapı”, *är+däm* “yiğitlik”, *ey+däm* “eğrilik”, *yön+däm* “düzen, nizam” (Güneş, 2019: 35).

Değerlendirme: +*DAm* eki, Türkiye Türkçesi, Türkmen Türkçesi ve Azerbaycan Türkçesinde ortak kullanılan, işlek olmayan bir ektir. Bu ekin belirli bir fonksiyonu yoktur. Ek, Türkiye Türkçesinde tonlu ve tonsuz, Türkmen Türkçesi ve Azerbaycan Türkçesinde sadece tonlu şekillerde kullanılmaktadır.

1.6.3.

TÜRKİYE TÜRKÇESİ	TÜRKMEN TÜRKÇESİ	AZERBAYCAN TÜRKÇESİ
+(I)t/+(U)t	+(ı)t	+Id

a) Türkiye Türkçesindeki Kullanımı: +(I)t / +(U)t eki, addan birkaç ad ve sıfat türetmiş, işlek olmayan bir ektir. Ekin işlevi de açık değildir (Korkmaz, 2009: 66).

boy+u+t, eş+i+t, yaş+ı+t, çiğ+i+t “çekirdek” (Korkmaz, 2009: 66).

b) Türkmen Türkçesindeki Kullanımı: İşlek olmayan bir ektir. Denklik ifade etmektedir (Ergin, 2009: 177).

yaş+ı+t (Altınel, 2003: 61).

c) Azerbaycan Türkçesindeki Kullanımı: Fazla işlek değildir.

çiy+id, yaş+ıd (Güneş, 2019: 37).

Değerlendirme: Türkiye Türkçesi, Türkmen Türkçesi ve Azerbaycan Türkçesinde ortak kullanılan +(I)t / +(U)t ekinin belirli bir fonksiyonu yoktur. Ek, Türkiye Türkçesinde işlek olarak kullanılır, diğer şivelerde fazla işlek değildir.

1.7. Türkiye Türkçesi, Türkmen Türkçesi ve Gagavuz Türkçesinde İsimden İsim Türeten Ortak Ekler

1.7.1.

TÜRKİYE TÜRKÇESİ	TÜRKMEN TÜRKÇESİ	GAGAVUZ TÜRKÇESİ
+sI/+sU	+sI	+sI

a) Türkiye Türkçesindeki Kullanımı: Batı Türkçesinde eskiden beri kullanılan, fakat ancak bir iki kelimedede görülen bu ek benzerlik, gibilik ifade etmektedir (Ergin, 2009: 170).

kızıl+sı, kumral+sı, ayrık+sı, yanık+sı, bulanık+sı, budala+sı, erkek+si, çocuk+su, hayvan+sı, maymun+su, yılan+sı (Banguoğlu, 1974: 199).

“Eski Türkçede mânâ ve şekil bakımından bu eke benzeyen bir *+sıg*, *+sig* (*kul+sıg*, *beg+sig* misallerinde olduğu gibi) eki vardı. Batı Türkçesindeki *+sı*, *+si* ekinin *+g* ve *+g*’nin düşmesi ile bu ekin *+sıg*, *+sig*’den gelmiş olduğu anlaşılmaktadır” (bk. Ergin, 2009:170).

b) Türkmen Türkçesindeki Kullanımı: Sadece düz şekilleri vardır ve pek işlek değildir (Ercilasun, 2007: 251). Ek, ilâve edildiği kelimeye benzerlik ve gibilik işlevlerini katmaktadır (Biray, 1999: 51).

goñursı “esmer”, *gırım+sı* “kısa boylu ağaç”, *yigit+si* “çok küçük”, *nişik+si* “nasıl”, *ölüg+sü* “zayıf, ıstık”, *öçüg+sü* “ışığı az olan, solgun” (Biray, 1999: 52).

burug+sı “keskin, güçlü” (TTS, 1995: 88), *gopbam+sı* “kibirli” (TTS, 1995: 279).

c) Gagavuz Türkçesindeki Kullanımı: Ad soylu sözcüklere gelerek benzerlik, gibilik anlamı veren sözcükler yapmaktadır (Hengirman, 1998: 298).

garip+si, *ahmak+sı* (Özkan, 1996: 106).

Değerlendirme: İsimlerden benzerlik ve gibilik ifade eden kelimeler türeten *+sI* / *+sU* eki Türkiye Türkçesi, Türkmen Türkçesi ve Azerbaycan Türkçesinde fazla işlek değildir. Ek, Türkiye Türkçesinde düz veya yuvarlak, Türkmen Türkçesi ve Gagavuz Türkçesinde sadece düz ünlülü şekillerde kullanılmaktadır.

1.8. Türkiye Türkçesi, Azerbaycan Türkçesi ve Gagavuz Türkçesinde İsimden İsim Türeten Ortak Ekler

1.8.1.

TÜRKİYE TÜRKÇESİ	AZERBAYCAN TÜRKÇESİ	GAGAVUZ TÜRKÇESİ
<i>+Ar/+şAr</i>	<i>+Ar/+şAr</i>	<i>+Ar/+şAr</i>

a) Türkiye Türkçesindeki Kullanımı: Genellikle sayı adlarına gelerek üleştirme, paylaşırma anlamı vermektedir (Hengirman, 1998: 297).

bir+er, iki+şer, üç+er, dokuz+ar, on+ar, otuz+ar, yüz+er, yirmi+şer, elli+şer (Hengirmen, 1998: 298).

Eski Türkçede ek *+ar, +er, +rar, +rer* idi: *bir+er, iki+rer* misallerinde olduğu gibi. Burada da *+rar, +rer*'in, hece bölünmesi *bir+er* şeklinde olan *bir+er*'in tesiri ile ortaya çıktığı görülüyor. İşte bu *+rar, +rer* sonradan yerini *+şar, +şer*'e bırakmış ve Batı Türkçesinde ek *+ar, +er, +şar, +şer* şeklinde kullanıla gelmiştir (Ergin, 2009: 170).

b) Azerbaycan Türkçesindeki Kullanımı: Asıl sayılardan üleştirme sıfatları türeten bu ek, Azerbaycan Türkçesinde nadiren kullanılmaktadır (Ercilasun, 2007: 183).

bir+är (Ercilasun, 2007: 183).

c) Gagavuz Türkçesindeki Kullanımı: Bu ek de sayılarda kullanılan isimden isim yapma eklerinden biridir (Ergin, 2009: 169).

bir+är, iki+şär, üç+âr, dördär (< *dört+âr*), *beş+är* (Özkan, 1996: 101).

Değerlendirme: Türkiye Türkçesi, Azerbaycan Türkçesi ve Gagavuz Türkçesinde aynı şekil ve fonksiyonda kullanılan *+Ar / +şAr* eki Türkiye Türkçesi ve Gagavuz Türkçesinde işlek olarak kullanılır, Azerbaycan Türkçesinde fazla işlek değildir.

1.9. Türkmen Türkçesi, Azerbaycan Türkçesi ve Gagavuz Türkçesinde İsimden İsim Türeten Ortak Ekler

1.9.1.

TÜRKMEN TÜRKÇESİ	AZERBAYCAN TÜRKÇESİ	GAGAVUZ TÜRKÇESİ
+där	+dar	+dar

a) Türkmen Türkçesindeki Kullanımı: Farsça kökenli olup Türkçedeki *+II* eki gibi isimlerden isim yapmaktadır (Buran, Alkaya, 2011: 116).

can+där “canlı”, *mal+där* “mal sahibi”, *gan+där* “katil”, *cay+där* “uygun”, *pul+där* “paralı, zengin” (Buran, Alkaya, 2013: 140).

akıl+där “akıllı” (TTS, 1995: 27), *bergi+där* “borçlu” (TTS, 1995: 60), *bilim+där* “öğrenim görmüş, bilgin” (TTS, 1995: 68).

b) Azerbaycan Türkçesindeki Kullanımı: Farsçadan alınmış olan ek, bir işle meşgul olan şahısları ifade eden isimler veya bir şeye düşkün olma durumunu karşılayan sıfatlar türetmektedir (Ercilasun, 2007: 184).

heyvan+dar “‘hayvanlara bakan’”, *ämäk+dar* “‘büyük hizmetleri olan’”, *mähsul+dar* “‘mahsullere bakan’” (Demirçizade, 2007: 240).

kin+dar (KTLS, 1991: 488), *mehman+dar* “‘mihmandar’” (KTLS, 1991: 592).

c) Gagavuz Türkçesindeki Kullanımı: Farsça *+dar* eki Arapça ödünç bir kelimeyle kaynaşmıştır (Özkan, 1996: 107).

kafa+dar “‘kafaları uyan’” (Özkan, 1996: 107).

Değerlendirme: Bir şeyle meşgul olmayı veya bir şeye düşkün olmayı ifade eden Farsça kökenli *+dar* eki, Türkmen Türkçesi, Azerbaycan Türkçesi ve Gagavuz Türkçesinde aynı şekil ve fonksiyonda kullanılmaktadır.

1.10. Türkiye Türkçesi, Azerbaycan Türkçesi ve Kaşkay Türkçesinde İsimden İsim Türeten Ortak Ekler

1.10.1.

TÜRKİYE TÜRKÇESİ	AZERBAYCAN TÜRKÇESİ	KAŞKAY TÜRKÇESİ
+gil/+giller	+gil	+gil

a) Türkiye Türkçesindeki Kullanımı: İşlek olmayan bir ektir. İlgi ifade eder. Her türlü şahıs, akrabalık, unvan isminde âile ve ev ismi yapmak için geniş ölçüde kullanılmaktadır. *+gil* eki vokal ve konsonant uyumlarına uymadan tek şekilli olarak kullanılmaktadır (Ergin, 2009: 178).

Ali+gil, Yaşar+gil, Hasan+gil, Paşa+gil, kaymakam+gil, dayım+gil, anan+gil, halası+gil (Ergin, 2009: 178).

Bu ek asıl varlığını Türkçeleştirme çalışmalarında botanik ve zooloji alanına giren bitki ve hayvan ailelerini gösteren terimlerde ortaya koymuştur (Korkmaz, 2009:47).

ananas+giller, barbunya+giller, buğday+giller, ceviz+giller, at+giller, ayı+giller, köpek+giller (Korkmaz, 2009: 47).

b) Azerbaycan Türkçesindeki Kullanımı: Akrabalık adlarına gelerek topluluk, birlik ifadesi vermektedir (Buran ve Alkaya, 2011: 64).

xalam+gil “halamgil”, *bacım+gil*, *ämisi+gil* “amcasıgil”, *Qulu+gil* (Demirçizade, 2007: 240).

c) Kaşkay Türkçesindeki Kullanımı: Konuşma dilinde ve halk ağızlarında çok kullanılan bir ektir. Ek ünlü ve ünsüz uyumlarına girmeden şahıs, akrabalık ve unvan adlarından sonra gelerek o şahıs ve akrabaların mensuplarını gösteren aile adları yapmaktadır (Korkmaz, 2009: 47).

babam+gil+ä (Ataizi, 2017: 280), *Ğuluhan+gil+in* (Ataizi, 2017: 310), *bacım+gil+ä*, *Gäncigil+nän* (Ataizi, 2017: 311).

Değerlendirme: Akrabalık adlarına gelerek aile adları yapan *+gil* eki fazla işlek değildir. Ek, Türkçesi, Azerbaycan Türkçesi ve Kaşkay Türkçesinde aynı şekil ve fonksiyonda kullanılmaktadır.

1.11. Türkmen Türkçesi ve Azerbaycan Türkçesinde İsimden İsim Türeten Ortak Ekler

1.11.1.

TÜRKMEN TÜRKÇESİ	AZERBAYCAN TÜRKÇESİ
+çİlIk	+çılığ/+çuluğ/+çilik/+çülük

a) Türkmen Türkçesindeki Kullanımı: İşlek olarak kullanılır. İş ve meslek isimleri yapar: *+çI* ve *+lIk* eklerinin birleşmesiyle oluşmuştur (Buran ve Alkaya, 2013: 140).

dayhan+çılık “çiftçilik” (TTS, 1995: 139), *dil+çilik* “dilcilik mesleği” (TTS, 1995: 160), *ekin+çilik* “ekincilik” (TTS, 1995: 195), *dellal+çılık* “tellallık” (TTS, 1995: 143), *biçim+çilik* “makasçılık” (TTS, 1995: 65).

b) Azerbaycan Türkçesindeki Kullanımı: İşlek olarak kullanılan bu ek soyut ve somut isimler türetmektedir.

peşman+çılığ “pişmanlık”, *rahat+çılığ* “rahatlık”, *düşmān+çilik* “düşmanlık”, *dilxor+çuluğ* “hiddetlilik, öfkeli davranma” (Ercilasun, 2007: 184).

hābār+çilik “ihbar” (KTLS, 1991: 372), *himayat+çilik* “kayırmak” (KTLS, 1991: 458), *fırıldağ+çılığ* “dolandırmak” (KTLS, 1991: 182).

Değerlendirme: +çIllk eki, Türkmen Türkçesinde iş ve meslek isimleri, Azerbaycan Türkçesinde genellikle soyut isimler türetmektedir. Ek, bu şivelerde işlek olarak kullanılmaktadır. Bu ek; Türkmen Türkçesinde sadece düz, Azerbaycan Türkçesinde ise hem düz hem de yuvarlak ünlülü şekillerde kullanılmaktadır.

1.11.2.

TÜRKMEN TÜRKÇESİ	AZERBAYCAN TÜRKÇESİ
+dān	+dAn

a) Türkmen Türkçesindeki Kullanımı: Farsça kökenlidir. Nesnenin konulduğu yeri belirten isimler türetmektedir (Buran ve Alkaya, 2011: 116).

gül+dān “vazo”, *gergez+dān* “avare”, *zeneh+dān* “yanak” (Buran ve Alkaya, 2013: 140).

b) Azerbaycan Türkçesindeki Kullanımı: Fazla işlek değildir.

gül+den, *şam+dan* (Karakaş, 2020: 49).

Değerlendirme: İsimlerden nesnenin konulduğu yeri gösteren isimler türeten Farsça kökenli +dan eki fazla işlek değildir. Ek, Türkmen Türkçesi ve Azerbaycan Türkçesinde farklı şekillerde ve benzer fonksiyonda kullanılmaktadır.

1.11.3.

TÜRKMEN TÜRKÇESİ	AZERBAYCAN TÜRKÇESİ
+(I)mtIl/+(I)mtIk	+(I)mtIl/+(U)mtUl

a) Türkmen Türkçesindeki Kullanımı: Renk bildiren sıfatlardan benzerlik ve gibilik ifade eden kelimeler türetmektedir (Ercilasun, 2007: 251).

göög+ü+mtıl “mavimsi”, *aacı+mtık* “acımsı” (Zeynalov, 1993: 148).

b) Azerbaycan Türkçesindeki Kullanımı: Renk bildiren isimlere eklenerek bir şeyde, ilgili renk niteliğinin az derecede bulunduğunu ifade etmektedir (Ercilasun, 2007: 186).

ağ+ı+mtıl “beyazımsı”, *boz+u+mtıl* “bozumsu”, *göy+ü+mtül* “mavimsi”, *sarı+mtıl* “sarımsı”, *ğara+mtıl* “siyahımsı” (Ercilasun, 2007: 186).

Değerlendirme: Renk bildiren isimlere gelerek benzerlik, gibilik ifade eden isimler türeten *+(I)mtıl* / *+(I)mtık* eki fazla işlek değildir. Ek, Türkmen Türkçesi ve Azerbaycan Türkçesinde farklı şekillerde, benzer fonksiyonda kullanılmaktadır.

1.12. Türkiye Türkçesi ve Azerbaycan Türkçesinde İsimden İsim Türeten Ortak Ekler

1.12.1.

TÜRKİYE TÜRKÇESİ	AZERBAYCAN TÜRKÇESİ
+A	+ä

a) Türkiye Türkçesindeki Kullanımı: Dil devriminden sonra, eklendiği kelimeye “ilgili olma, dayanma” işlevi katan terim niteliğinde bazı sözler yapılmıştır. Tek tük örnekler veren nadir bir ek türüdür (Korkmaz, 2009: 33).

göz+e “kaynak, su kaynağı”, *ilk+e*, *tüz+e* “adalet”, *komut+a*, *erk+e* “güç, kudret” (Korkmaz, 2009: 33).

b) Azerbaycan Türkçesindeki Kullanımı: Ad kök ya da gövdesine getirilerek ad soylu sözcük kurulmaktadır (Hatiboğlu, 1981: 13).

qoz+a, *küp+e*, *kök+e*, *al+a*, *täp+ä* (Demirçizade, 2007: 159).

Değerlendirme: Türkiye Türkçesi ve Azerbaycan Türkçesinde fazla işlek olmayan +A ekinin belirli bir fonksiyonu yoktur.

1.12.2.

TÜRKİYE TÜRKÇESİ	AZERBAYCAN TÜRKÇESİ
+(I)mtırak/+(U)mtırak	+(I)mtrağ/+(U)mtrağ

a) Türkiye Türkçesindeki Kullanımı: Bu ek de benzerlik ve gibilik ifade eden eklerden biridir. Fonksiyon bakımından *+msı*, *+msi*, *+msu*, *+msü* ile aralarında hiç bir fark yoktur. Yalnız bu ekin kullanım sahası daha dardır. Tat ve daha çok renk isimlerinden tat ve renk isimleri yapmakta kullanılmaktadır (Ergin, 2009: 171).

acı+mtırak, *ekşi+mtırak*, *beyaz+ımtırak*, *kırmızı+mtırak*, *mavi+mtırak*, *sarı+mtırak*, *yeşil+i+mtırak*, *siyah+ı+mtırak* (Hengirmen, 1998: 297).

Ek yapısı bakımından Eski Anadolu Türkçesindeki *+(I)mtı* veya *+(I)mtık* / *+(U)mtuk* benzetme ekiyle *+rAk* karşılaştırma ekinin birleşmesinden oluşmuş olmalıdır (Korkmaz, 2009: 60).

b) Azerbaycan Türkçesindeki Kullanımı: Bu ekin işlevi *-msı* ekinde olduğu gibi, benzerlik, yakınlık, gibilik ifade etmektir. Kullanış alanı dar olan bu ek, renk bildiren isimlere getirilmektedir (Biray, 1996: 53).

ağ+ı+mtrağ “beyazımtırak”, *göy+ü+mtrağ* “mavımtırak”, *sarı+mtrağ* “sarımtırak” (Ercilasun, 2007: 186).

Değerlendirme: Renk bildiren isimlere gelerek benzerlik, gibilik ifade eden isimler türeten *+(I)mtırak* / *+(U)mtırak* eki, Türkiye Türkçesi ve Azerbaycan Türkçesinde farklı şekillerde, benzer fonksiyonda kullanılmaktadır. Ek, bu şivelerde fazla işlek değildir.

1.12.3.

TÜRKİYE TÜRKÇESİ	AZERBAYCAN TÜRKÇESİ
+sal	+sal

a) Türkiye Türkçesindeki Kullanımı: İşlek olmayan eklerden biridir. Yer ifade etmektedir (Ergin, 2009: 178).

kum+sal (Ergin, 2009: 178).

Türkçede “aitlik ve nispet bildirme” görevi için belirtisiz ad tamlaması çok elverişli olduğu hâlde, yabancı kökenli bu +sAl eki gittikçe yaygınlaşarak aitlik ve nispet sıfatları türeten yeni bir ek niteliği kazanmıştır (Korkmaz, 2009: 62).

açı+sal, biçim+sel, birey+sel, çevre+sel, duygu+sal, evren+sel, gelenek+sel, kişi+sel, kurum+sal, kut+sal, sayı+sal, sorun+sal, tanrı+sal, toplum+sal, yapı+sal, yaşam+sal, yöre+sel (Korkmaz, 2009: 62).

b) Azerbaycan Türkçesindeki Kullanımı: İşlek olmayan bir ektir. Yer ismi türetmektedir.

gum+sal “kumsal” (Biray, 1996: 75).

Değerlendirme: Türkiye Türkçesi ve Azerbaycan Türkçesinde benzer şekillerde, farklı fonksiyonda kullanılan +sal eki Azerbaycan Türkçesinde fazla işlek değildir. Türkiye Türkçesinde son yıllarda +sal ekiyle birçok kelime türetilmiştir.

1.12.4.

TÜRKİYE TÜRKÇESİ	AZERBAYCAN TÜRKÇESİ
+şIn	+şIn

a) Türkiye Türkçesindeki Kullanımı: Bu da işlek olmayan eklerden biridir. Renklerde kullanılmaktadır. Fonksiyonu yakınlık, benzerlik ifade etmektir (Ergin, 2009: 176).

ak+şın, gök+şın, kara+şın, mavi+şın, sarı+şın (Korkmaz, 2009: 66).

b) Azerbaycan Türkçesindeki Kullanımı: +şIn eki, renk bildiren bazı sıfatlarla birlikte kalıplaşmış olarak kullanılmaktadır (Hatiboğlu, 1981: 145).

ağ+şın “yüzü, suratı beyaz; yüzü solgun”, *sarı+şın* “sarı benizli; sarı saçlı ve beyaz tenli” (Ercilasun, 2007: 186).

Değerlendirme: Renk isimlerinden renk bildiren sıfatlar türeten *+şIn* eki, fazla işlek değildir. Ek, Türkiye Türkçesi ve Azerbaycan Türkçesinde benzer şekillerde ve fonksiyonda kullanılmaktadır.

1.13. Türkiye Türkçesi ve Kaşkay Türkçesinde İsimden İsim Türeten Ortak Ekler

1.13.1.

TÜRKİYE TÜRKÇESİ	KAŞKAY TÜRKÇESİ
+dİz/+dUz	+düz

a) Türkiye Türkçesindeki Kullanımı: İşlevi kesin olarak bilinmeyen ölü bir ektir. Eski Türkçede de işlek değildir: *idiz / yitiz* “yüksek”, *kunduz / kuntuz*, *yıldız / yiltız* gibi birkaç örnek bırakmıştır (Korkmaz, 2009: 47).

b) Kaşkay Türkçesindeki Kullanımı: Türk lehçelerinde parlaklık, sıcaklık, aydınlık bildiren kelimeler kurmaktadır (Çelik, 1997: 126).

gün+düz (Çelik, 1997: 126).

Değerlendirme: Türkiye Türkçesi ve Kaşkay Türkçesinde işlek olmayan *+dİz / +dUz* eki farklı şekillerde kullanılmaktadır. Bu ekin belirli bir fonksiyonu yoktur.

1.14. Türkiye Türkçesinde Bulunduğu Hâlde Diğer Oğuz Grubu Türk Şivelerinde Rastlanmayan İsimden İsim Türeten Ekler

1.14.1.

+sAk eki: addan “istek” bildiren fiil yapma ekiyle, fiilden ad ve sıfat türeten *-k* ekinin kaynaşmasından oluşmuş bir birleşik ektir. İşlek değildir (Korkmaz, 2009: 61).

bağır+sak, *burun+sak* “hayvanlarda burun başlığı”, *tüm+sek*, *ırak+sak* “uzak gibi”, *su+sak* “susamış olan”, *yakın+sak* “yakın gibi” (Hatiboğlu, 1981: 139).

boğaz+sak “obur”, *er+sek* “erkek düşkünün kadın” (Korkmaz, 2009: 61).

1.14.2.

+AdAk eki: +AdAk eki ses yansımali köklere +da- addan fiil ve -k fiilden sıfat türetme ekinin getirilmesiyle oluşmuş bir birleşik ektir. Sonu çift ünsüzle biten tek heceli ses taklidi sözlere gelerek o sözdeki hareket tarzını bildiren sıfatlar türetmektedir (Korkmaz, 2009: 34).

cumb+adək, gümb+edek, harp+adək, hart+adək, hurt+adək, şark+adək, şarp+adək, şırp+adək, zıng+adək (Korkmaz, 2009: 34).

1.14.3.

+CIn/+CUn eki: Addan ad türeten ve işlevce +Cil / +Cul ekine benzeyen vurgulu bir ektir. İşlek değildir. Yalnız birkaç kuş adı türetmiştir (Korkmaz, 2009: 45).

balık+çın, bayır+cın, bildir+cın, güver+cın, kaşık+çın (Banguoğlu, 1974: 166)

1.14.4.

+dAk eki: Ses yansımali şekillerden fiil türeten +dA- ekine -k fiilden isim türetme ekinin gelmesiyle oluşmuş bir birleşik ektir. Ses taklidi bir hareketin sonucunu bildiren veya araç gereçleri karşılayan adlar türetmektedir (Korkmaz, 2009: 45).

bingıl+dak, böğür+dek, cingıl+dak, çekir+dek, çakıl+dak, fırıl+dak, ısııl+dak, kıkır+dak, pırıl+dak, şakır+dak (Korkmaz, 2009: 45).

1.14.5.

+Ir/+Ur eki: Ses yansımali köklerden yeni türetmeler yapılabilmesi için gövde oluşturan bir ektir (Korkmaz, 2009: 48).

cız+ır, çat+ır, çıt+ır, fos+ur, gıc+ır, hom+ur, pat+ır, sık+ır, tak+ır, tang+ır (Korkmaz, 2009: 48).

1.14.6.

+sIk/+sUk eki: Addan fiil türeten ve benzerlik gösteren +sI- / +sU- ekiyle, fiilden sıfat türeten -k eki kaynaşmasından oluşmuş benzer ölü bir birleşik ektir. Dilimizde yalnız ad ve sıfat olan birkaç söz bırakmıştır (Korkmaz, 2009: 63).

ağlam+sık “ağlamaklı”, *kınam+sık* “ayıplanan”, *sum+suk* “yumruk”, *süm+sük* “uyuşuk, mıymıntı”, *tan+sık* (< *tañsuk*) “şaşırtıcı, mucizevi” (Korkmaz, 2009: 63).

bagır+suk “bağırsak”, *ağlam+sık*, *kınam+sık* (Banguoğlu, 1974: 201)

1.15. Türkmen Türkçesinde Bulunduğu Hâlde Diğer Oğuz Grubu Türk Şivelerinde Rastlanmayan İsimden İsim Türeten Ekler

1.15.1.

+bāz eki: Fazla işlek değildir. Farsça kökenlidir. Bir şeye düşkünlük bildiren veya karakter özelliği belirten sıfatlar türetmektedir (Buran ve Alkaya, 2011: 116).

masgara+bāz “soytarı”, *oyun+bāz* “oyun bozan” (Buran ve Alkaya, 2013: 140).

ceñ+bāz “savaşçı” (TTS, 1995: 99), *gep+bāz* “güzel konuşan” (TTS, 1995: 251).

1.15.2.

+cAñ eki: Fazla işlek olmayan bu ek, ünsüz uyumuna girmediği için “ç”li şekli yoktur. İsimlerden sıfat yapmaktadır (Ercilasun, 2007: 249). Bu ek genellikle “karakter” ifade etmektedir.

höves+ceñ “hevesli”, *iş+ceñ* “becerikli, çalışkan”, *nāmıs+cañ* “namusuna düşkün”, *nebis+ceñ* “nefsine düşkün” (Biray, 1996: 79).

ayan+cañ “idareli, tutumlu” (TTS, 1995: 39), *böke+ceñ* “atlayıcı, sıçrayıcı” (TTS, 1995: 82).

1.15.3.

+hāna eki: Farsça kökenli bu ek bir yeri, mekanı belirtmektedir. Fazla işlek değildir.

dāli+hāna “tımarhane” (TTS, 1995: 140), *derman+hāna* “eczane” (TTS, 1995: 151).

çay+hāna, *kitap+hāna*, *mey+hāna* (Buran ve Alkaya, 2013: 140).

1.15.4.

+hōr eki: Farsça kökenli bu ek, bir işi yapan kimseyi belirtmektedir. Fazla işlek değildir.

çay+hōr “çok çay içen” (TTS, 1995: 113), *arak+hōr* “ayyaş” (KTLS, 1995: 39).

gam+hōr “sırdaş”, *gan+hōr* “katil” (Buran ve Alkaya, 2013: 140).

1.15.5.

+gār eki: Fazla işlek değildir. Farsça kökenlidir. Meslek adları yapar ve sıfat türetmektedir (Buran ve Alkaya, 2011: 116).

iş+gār “memur”, *zer+gār* “kuyumcu” (Buran ve Alkaya, 2013: 140).

cogap+kar “sorumlu” (TTS, 1995: 102), *hile+gār* “düzenbaz” (KTLS, 1995: 199), *cenāyet+kār* “cani” (KTLS, 1995: 95).

1.15.6.

+sa eki: Bu ek kalınlık-incelik uyumuna göre iki şekillidir. Ek, insan veya hayvan uzuvlarını belirten isimlere eklenerek bu uzuvlarla ilgisi olan alet veya eşya isimleri yapmaktadır (Biray, 1996: 79).

alkım+sa “yular”, *burun+sa* “devenin başına geçirilen başlık”, *bilek+se* “hayvan bağlanan ipin ucundaki halka”, *damak+sa* “boyuna asılan süs eşyası” (Biray, 1996: 79).

1.16. Gagavuz Türkçesinde Bulunduğu Hâlde Diğer Oğuz Grubu Türk Şivelerinde Rastlanmayan İsimden İsim Türeten Ekler

1.16.1.

+m eki: Eşitlik ifade eden bir ektir (Özkan, 1996: 106).

sade+m bir “sadece” (Özkan, 1996: 106).

1.16.2.

+nca eki: *Orta* kelimesine gelerek ikinci sırada olanı ifade etmektedir (Özkan, 1996: 106).

orta+nca+sı (Özkan, 1996: 106).

1.16.3.

+ru eki: Romence iş ve uğraşma adı yapan *+ru* eki bir kelimedede kalıplaşmış olarak görülmektedir (Özkan, 1996: 107).

çizmä+ru “çizmeci” (Özkan, 1996: 107).

1.16.4.

+(y)ka eki: Slav dillerinden, muhtemelen Bulgarca'dan alınmıştır. Kadınlarla ilgili meslek, milliyet, doğum, yetişkinlik gibi nitelikleri bildirir. Büyük ünlü uyumuna uymaz ve vurgusuzdur. *+yka* eki cinsiyet ifade etmektedir (Özkan, 1996: 107).

Altay+ka “Altaylı kadın” (GTS, 1991: 12), *aşçi+y+ka* “aşçı kadın” (GTS, 1991: 18), *ayırıcı+y+ka* “bölücü, ayırıcı kadın” (GTS, 1991: 23).

1.16.5.

+zän eki: Farsça'ya ait bu ek bir Türkçe kelimeyle kalıplaşmış görünmektedir (Özkan, 1996: 108).

kıran+zän+nık “salgına uğrama” (Özkan, 1996: 108).

1.16. Kaşkay Türkçesinde Bulunduğu Hâlde Diğer Oğuz Grubu Türk Şivelerinde Rastlanmayan İsimden İsim Türeten Ekler

1.16.1.

+ter eki: Farsça kökenli karşılaştırma ekidir. Ek, Türkiye Türkçesindeki “daha” anlamında olup çokluk, fazlalık ifade eden bir ektir (Çelik, 2020: 94).

az+ter “daha az”, *kem+ter* “daha az”, *koça+ter* “daha yaşlı”, *téz+ter* “daha erken, çabuk”, *yéy+ter* “daha iyi” (Çelik, 2020: 94).

2. BÖLÜM

İSİMDEN FİİL TÜRETEN EKLER

2.1. Türkiye Türkçesi, Türkmen Türkçesi, Azerbaycan Türkçesi, Gagavuz Türkçesi ve Kaşkay Türkçesinde İsimden Fiil Türeten Ortak Ekler

2.1.1.

TÜRKİYE TÜRKÇESİ	TÜRKMEN TÜRKÇESİ	AZERBAYCAN TÜRKÇESİ	GAGAVUZ TÜRKÇESİ	KAŞKAY TÜRKÇESİ
+A-	+A-	+A-	+A-	+A-

a) Türkiye Türkçesindeki Kullanımı: Bu ek de fazla işlek olmayan ve bazı misallerde görülen bir ektir. İsimlerden olma veya yapma ifade eden fiiller yapmaktadır (Ergin, 2009: 181).

yaş+a-mak, kan+a-mak, boş+a-mak, dil+e-mek, tür+e-mek, don+a-mak, uz+a-mak, bun+a-mak, toz+a-mak, benzemek (< beniz+e-mek), oynamak (< oyun+a-mak), uğramak (uğur+a-mak), yumşamak (yumuş+a-mak) (Banguoğlu, 1974: 205).

+A- eki, iki heceli ses yansımali köklerden bazı türetmeler de yapmıştır (Korkmaz, 2009: 112).

cıbil+a- “sulanmak”, *çağıl+a-* “çağlamak”, *beñil+e-* “korkudan irkilmek”, *tısil+a-* “yük altında inlemek”, *vızıl+a-* “vızıltı ses çıkarmak” (Korkmaz, 2009: 112).

b) Türkmen Türkçesindeki Kullanımı: +a-, +e- eki bitiştiği sözün belirttiği manalarla ilgili olarak birçok anlam ifade eden fiiller türetmektedir. Bu eklerle oluşan türemiş fiiller olayın niteliğini, sonucunu, adını, hareketin varlığını ve mekan, biçim, zaman anlamlarını ifade edebilmektedir (Zeynalov, 1993: 234).

suv+a-mak “sıvamak”, *ot+a-* “otları ayıklamak”, *yaaş+a-* “yaşamak”, *san+a-mak* “saymak”, *dil+e-mek* (Zeynalov, 1993: 214).

+a- / +e- eki, bazı çok heceli kelimelere eklendiğinde orta hece ünlüsünün düştüğü görülmektedir (Ercilasun, 2007: 254).

orun “yer” < *or(u)n+a-* “yerleşmek”, *yığın* “topluluk” < *yığ(i)n+a-* “toplamak” (Ercilasun, 2007: 254).

c) Azerbaycan Türkçesindeki Kullanımı: İşlev olarak, “yapma” bildiren geçişli fiiller; “olma” bildiren geçişsiz fiiller türeten bir ektir (Ercilasun, 2007: 190).

dil+ä-, *boş+a-*, *yaş+a-*, *yar+a-*, *oyna-* (< *oyun+a-*), *bänzä-* (< *bäniz+ä-*) (Demirçizade, 2007: 164).

san+a- “saymak, hesaplamak”, *ğan+a-* “kanamak”, (Ercilasun, 2007: 190).

d) Gagavuz Türkçesindeki Kullanımı: Eski Türkçe’de daha işlek olan bu ek bugün birkaç kelimeye devam etmektedir (Özkan, 1996:108). Bu ek, olma ve yapma bildiren geçişli veya geçişsiz fiiller türetmektedir.

boş+a-, *oyna-* < *oyun+a-*, *yaş+a-* (Özkan, 1996:108).

ad+a-, *benze-* (< *beniz+e-*), *bud+a-*, *dil+e-*, *döş+e-*, *harc+a-* (İlker, 1997: 51).

e) Kaşkay Türkçesindeki Kullanımı: İsimlerden “olma” veya “yapma” bildiren Türkçenin en eski isimden fiil yapan eklerinden biridir (Çelik, 2020: 95).

dil+e- “dilemek”, *kına-* < *kıng+a-* “kınamak” (Çelik, 2020: 95).

düz+ä-d-ir (Ataizi, 2017: 310).

Değerlendirme: Renk adlarına ve bazı sıfatlara gelerek olma ve yapma bildiren geçişli veya geçişsiz fiiller türeten +A- eki fazla işlek değildir. Ek, Türkiye Türkçesi, Türkmen Türkçesi, Azerbaycan Türkçesi, Gagavuz Türkçesi ve Kaşkay Türkçesinde şekil ve fonksiyon olarak ortak bir kullanıma sahiptir.

2.1.2.

TÜRKİYE TÜRKÇESİ	TÜRKMEN TÜRKÇESİ	AZERBAYCAN TÜRKÇESİ	GAGAVUZ TÜRKÇESİ	KAŞKAY TÜRKÇESİ
+Ar-	+Ar-	+Ar-	+(A)r-	+Ar-

a) Türkiye Türkçesindeki Kullanımı: +A- ve -r- eklerinin birleşmesinden oluşmuş bulunan bu ek, “yapma” bildiren bir birleşik ektir. Geçişli fiiller türetmiştir (Korkmaz, 2009: 119)

baş+ar-mak, ev+er-mek, göz+er-mek, ot+ar-mak, siva+r-mak, göl+er-mek, yaş+ar-mak, toz+ar-mak (Banguoğlu, 1974: 208).

Ayrıca, bu ek renk sıfatlarına gelerek oluş bildiren fiiller de türetmektedir.

ağarmak (< *ak+ar-mak*), *kara+r-mak, boz+ar-mak, sararmak* (< *sarı+ar-mak*), *boz+ar-mak, yeş+er-mek, mor+ar-mak* (Hengirmen, 1998: 303).

“Eski Türkçede bu ekin yanında bir de +ğar-, +ger- eki vardı: *suv+ğar-* “suvarmak” misalinde olduğu gibi. Bu ek Batı Türkçesinde *g* ve *ğ*’sı düşerek +ar-, +er- hâline geçmiş olacağı için asıl +ar-, +er- ile karışmış olabilir” (bk. Ergin, 2009: 182).

b) Türkmen Türkçesindeki Kullanımı: Pek işlek değildir. Öncelikli fonksiyonu, renk bildiren sıfatlara gelerek bunlardan oluş ifade eden geçişsiz fiiller türetmektir (Ercilasun, 2007: 254).

çal+ar-mak, suv+ar-mak, at+ar-mak, ot+ar-mak (Zeynalov, 1993: 238).

ag+ar- “ağarmak” (TTS, 1995: 22), *boz+ar-* (TTS, 1995: 81).

c) Azerbaycan Türkçesindeki Kullanımı: İsimlere gelerek geçişsiz fiiller türeten fazla işlek olmayan bir ektir. Renk isimlerine gelerek oluş ifade eden fiiller de türetmektedir.

yaş+ar- “ıslanmak, nem kapmak”, *ot+ar-* “otlatmak”, *suv+ar-* “sulamak” (Ercilasun, 2007: 190).

ağ+ar-, göy+är-, boz+ar- “mavi renge bürünmek, yeşermeye başlamak” (Demirçizade, 2007: 164).

d) Gagavuz Türkçesindeki Kullanımı: Daha çok renk isimlerinden fiil yapan bir ektir. Fazla işlek değildir (Özkan, 1996: 108).

karar- (< *kara+ar-*), *sarar-* (< *sarı+ar-*), *ev+er-* “evlendirmek” (Özkan, 1996: 108).

baş+ar-, *ağ+ar-*, *boz+ar-*, *çal+ar-*, *yaş+ar-* (İlker, 1997: 57).

e) Kaşkay Türkçesindeki Kullanımı: Türkiye Türkçesinde işletilen isimden fiil yapım ekiyle aynı olan ettirgen çatı kurmaktadır (Çelik, 2020: 96).

ağ+ar- “ağarmak”, *baş+ar-*, *göyer-* < *kök+er-* “yeşermek”, *suw+ar-* “suvarmak” (Çelik, 2020: 96).

Bu ek, ünsüzü *+al-*, *+el-* ve *+l-* isimden fiil yapma eklerine analogi yolu ile benzemiş, *r > l* değişmesi geçirmiş olarak da kullanılmıştır (Çelik, 2020: 96).

saral- < *sarı+al-* “sararmak” (Çelik, 2020: 96).

Değerlendirme: Renk adlarına ve bazı sıfatlara gelerek olma ve yapma bildiren geçişli veya geçişsiz fiiller türeten *+Ar-* eki fazla işlek değildir. Ek, Türkiye Türkçesi, Türkmen Türkçesi, Azerbaycan Türkçesi, Gagavuz Türkçesi ve Kaşkay Türkçesinde şekil ve fonksiyon olarak ortak bir kullanıma sahiptir.

2.1.3.

TÜRKİYE TÜRKÇESİ	TÜRKMEN TÜRKÇESİ	AZERBAYCAN TÜRKÇESİ	GAGAVUZ TÜRKÇESİ	KAŞKAY TÜRKÇESİ
+Al-/+l-	+Al-/+l-	+Al-/+l-	+Al-/+l-	+Al-/+l-

a) Türkiye Türkçesindeki Kullanımı: Ünlü ile biten sıfatlardan “olma” bildiren fiiller türetmiş bir ektir. Sonu *-k* ile biten sıfatlarda bu sesin eriyip kaybolduğu görülmektedir. Sayıları sınırlıdır (Korkmaz, 2009:116).

sağ+al-, *az+al-*, *dar+al-*, *çoğal-* (< *çok+al-*), *bunal-* (< *buñ+al-*), *düz+el-*, *yön+el-*, *dik+el-* (Ergin, 2009: 181).

boş+al-mak, doğru+l-mak, duru+l-mak, kısa+l-mak, kör+el-mek, küçül- (< küçük+l-), yüce+l-mek (Hengirmen, 1998: 301).

b) Türkmen Türkçesindeki Kullanımı: Fazla işlek değildir. İsim ve sıfatlardan olma ifade eden fiiller türetmektedir (Ercilasun, 2007: 254).

dar+al-, gin+el-mek, saralmak (< sarı+al-mak) (Zeynalov, 1993: 239).

ayrı+l- (TTS, 1995: 40), egri+l- “eğrilmek” (TTS, 1995: 195).

c) Azerbaycan Türkçesindeki Kullanımı: Sıfatlardan olma bildiren fiiller türetir. Ek, ünsüzle biten isimlerden sonra +Al-; ünlüyle biten isimlerden sonra ise +l- şeklinde gelmektedir (Ercilasun, 2007: 190).

sağ+al-, boş+al-, dar+al-, düz+äl-, incä+l-, qara+l- (Demirçizade, 2007: 164).

köhnä+l- “eskimek” (KTLS, 1991: 222), az+al- (KTLS, 1991: 38).

d) Gagavuz Türkçesindeki Kullanımı: +al-, +el- eki, ünsüzle biten isim kök ve gövdelerine gelmektedir. +l- eki, ünlü ile biten isim kök ve gövdelerine gelerek olma ifade etmektedir (İlker, 1997: 56).

az+al-, boş+al-, bun+al-, çok+al-, diri+l-, ince+l-, kısa+l-, koca+l-, köhne+l- “eskimek” (İlker, 1997: 56).

Bazı örneklerde *k* ünsüzüyle biten kelimelere +(A)l- eki geldiğinde, *k* ünsüzünün düştüğü görülmektedir (Özkan, 1996: 108).

iisil- < eksik+l-, küçül- < küçük+l- (Özkan, 1996: 108).

e) Kaşkay Türkçesindeki Kullanımı: Türkiye Türkçesinde olduğu gibi sıfatlardan fiil yapan bu ekin işleklik sahası pek geniş değildir (Çelik, 2020: 96).

koca+l-, diri+l-, uca+l- “yücelmek” (Çelik, 2020: 96).

düz+el-dim (Ataizi, 2017: 310).

Değerlendirme: İsim ve sıfatlara gelerek olma bildiren geçişsiz fiiller türeten +Al- eki fazla işlek değildir. Ek, Türkiye Türkçesi, Türkmen Türkçesi, Azerbaycan

Türkçesi, Gagavuz Türkçesi ve Kaşkay Türkçesinde şekil ve fonksiyon olarak ortak bir kullanıma sahiptir.

2.1.4.

TÜRKİYE TÜRKÇESİ	TÜRKMEN TÜRKÇESİ	AZERBAYCAN TÜRKÇESİ	GAGAVUZ TÜRKÇESİ	KAŞKAY TÜRKÇESİ
+IA-	+IA-	+IA-	+IA-/ +nA-	+IA-

a) Türkiye Türkçesindeki Kullanımı: Bu ek isimden fiil yapma eklerinin en işlek olanıdır. Hemen hemen her çeşit ismin sonuna gelerek yapma veya olma ifade eden fiiller yapmaktadır (Ergin, 2009: 180).

ak+la-, ara+la-, av+la-, bağ+la-, belge+le-, bütün+le-, çivi+le-, dem+le-, denet+le-, cilt+le-, boğaz+la-, baş+la-, avuç+la-, ateş+le-, arka+la-, çekim+le-, çapa+la-, boğaz+la-, azar+la-, aşı+la-, çaba+la-, cilt+le- (Hatiboğlu, 1981: 89).

+IA- eki ses yansıtan sözcüklere de gelmektedir (Hengirmen, 1998: 302).

çat+la-mak, pat+la-mak, fir+la-mak, hop+la-mak, fos+la-mak, hor+la-mak, vız+la-mak, cız+la-mak, üf+le-mek, gür+le-mek, har+la-mak (Banguoğlu, 1974: 215).

Dar ünlüler ile sonuçlanan iki heceli adlardan +IA- ekiyle kurulan bazı fiillerde ikinci hecenin dar ünlüsü düşmektedir (Korkmaz, 2009: 117).

besle- < besi+le-, derle- < terig+le-, inle- < ini+le-, kokla- < koku+la-, sızla- < sızı+la-, yasla- < yassı+la- (Korkmaz, 2009: 117).

b) Türkmen Türkçesindeki Kullanımı: İşlek olarak kullanılan bu ekin fonksiyonu; ismin taşıdığı manaya dayalı iş, oluş ve hareketi ya da nesnelerin belli bir hâle girmesini ifade etmektir (Ercilasun, 2007: 254).

ara+la- “araya girmek” (TTS, 1995: 32), *bağ+la-, bağış+la-* (TTS, 1995: 43), *dilim+le-* (TTS, 1995: 161), *baha+la- “fiyat koymak”* (TTS, 1995: 44).

pay+la-mak, şag+la-mak, haş+la-mak, hor+la-mak, hır+la-mak (Zeynalov, 1993: 244).

c) Azerbaycan Türkçesindeki Kullanımı: “Yapma” bildiren geçişli fiiller; “olma” bildiren geçişsiz fiiller türeten işlek bir ektir (Ercilasun, 2007:191).

göz+lä, baş+la-, su+la-, yağ+la-, diş+lä-, pis+lä-, qara+la-, tәмiz+lä-, beş+lä-, gur+la-, sız+la-, pүf+le-, qarşı+la-, iş+lä- (Demirçizade, 2007: 163).

äl+lä- “ellemek” (KTLS, 1991: 210), *imäk+lä-* “emeklemek” (KTLS, 1991: 212), *äzbär+lä-* “ezberlemek” (KTLS, 1991: 232).

d) Gagavuz Türkçesindeki Kullanımı: Bu ek en çok kullanılan isimden fiil yapma eklerinden biridir. Eski Türkçe’den beri işlekliğinden bir şey kaybetmemiş, aksine gittikçe yaygınlaşmıştır (Özkan, 1996:109).

acı+la-maa “acımsı tad vermek”, *açık+la-maa* (GTS, 1991: 4), *baa+la-maa* “bağlamak” (GTS, 1991: 26), *ceza+la-maa* “ceza vermek” (GTS, 1991: 47).

n ve *m* ünsüzleriyle biten bazı kelimelerde +*la-* ekinin ünsüzü benzeşmeyle *n*’ye dönüşmüştür:

bütün+ne- “bütünlemek, tamamlamak”, *çapkın+na-* “hızlanmak”, *çim+ne-* “çimlemek”, *çirkin+ne-* “çirkinleşmek”, *dam+na-* “damlamak”, *derin+ne-* “derine inmek”, *harın+na-* “aksileşmek, huysuzlaşmak” (İlker, 1997: 29).

e) Kaşkay Türkçesindeki Kullanımı: Türkiye Türkçesinde olduğu gibi “yapma” veya “olma” bildiren fiiller yapan işlek eklerden biridir (Çelik, 2020: 97).

ang+la- “anlamak”, *bağ+la-* “bağlamak”, *bağuş+la-* “bağışlamak”, *is+le-* “koklamak”, *yol+la-* “yollamak, göndermek” (Çelik, 2020: 97).

oğur+la-dı (Ataizi, 2017: 273), *ara+la-mış-lar* (Ataizi, 2017: 293), *bağ+la-dı-lar* (Ataizi, 2017: 296), *bağış+la-dı-m* (Ataizi, 2017: 312).

Değerlendirme: İsimlere gelerek olma ve yapma bildiren geçişli veya geçişsiz fiiller türeten +*la-* eki, Türkiye Türkçesi, Türkmen Türkçesi, Azerbaycan Türkçesi, Gagavuz Türkçesi ve Kaşkay Türkçesinde işlek olarak kullanılmaktadır. Ek, Türkiye Türkçesi, Türkmen Türkçesi, Azerbaycan Türkçesi, Gagavuz Türkçesi ve Kaşkay

Türkçesinde şekil ve fonksiyon olarak ortak bir kullanıma sahiptir. Ancak, Gagavuz Türkçesinde bu ekin +nA-'lı kullanımı da vardır.

2.1.5.

TÜRKİYE TÜRKÇESİ	TÜRKMEN TÜRKÇESİ	AZERBAYCAN TÜRKÇESİ	GAGAVUZ TÜRKÇESİ	KAŞKAY TÜRKÇESİ
+lAn-/+lAş- +lAt-	+lAn-/+lAş- +lAt-	+lAn-/+lAş-	+LAD-/+LAn- +LAş-	+lAn-/+lAş-

a) Türkiye Türkçesindeki Kullanımı: +lA- ekiyle kurulmuş geçişli ve geçişsiz fiillerin bazıları -n- dönüşlülük ekiyle genişletilerek +lAn- biçiminde kaynaşmış ve birleşik ek oluşturmuştur (Korkmaz, 2009: 119).

yağ+lan-mak, para+lan-mak, ev+len-mek, yaş+lan-mak, us+lan-mak, ayak+lan-mak, öfke+len-mek, dal+lan-mak, kuşku+lan-mak, dil+len-mek, hasta+lan-mak, can+lan-mak, dert+len-mek, kibir+len-mek, filiz+len-mek (Banguoğlu, 1974: 218).

+lA- eki yine kökten ayrılarak -ş- dönüşlülük veya işteşlik ekiyle kaynaşıp addan fiil türeten bir +lAş- eki oluşturmuştur. Bu fiillerde genellikle “dönüşme, kendi kendine oluşma” özelliği hâkimdir (Korkmaz, 2009: 119).

aptal+laş-mak, başka+laş-mak, yüz+leş-mek, iyi+leş-mek, kötü+leş-mek, çağdaş+laş-mak, çabuk+laş-mak, fena+laş-mak, ağır+laş-mak, güzel+leş-mek, yakın+laş-mak, uzak+laş-mak, su+laş-mak (Hengirmen, 1998: 303).

+lAn- ve +lAş- eklerinde olduğu gibi +lA- eki oldurma ve yaptırma bildiren -t- ekiyle kaynaşarak +lAt- ekini türetmiştir.

kir+le-t-, dar+la-t- (Ergin, 2009: 180).

b) Türkmen Türkçesindeki Kullanımı: +lA- ekine -n- dönüşlülük ekinin getirilmesiyle oluşan +lAn- eki Türkmen Türkçesinde oldukça işlektir.

dil+le-n- “ağzını açmak, konuşmak”, *pul+la-n-* “zengin olmak”, *umut+la-n-* “faydalanmak”, *comart+la-n-* “cömertlik göstermek”, *şat+la-n-* “sevinmek, mutlu olmak” (Altınel, 2003: 152).

+lA- ekine -ş- işteşlik ekinin getirilmesiyle oluşan +lAş- eki Türkmen Türkçesinde oldukça işlektir.

çilim+le-ş- “birbiriyle sigara içmek”, *dil+le-ş-* “sözleşmek”, *yüz+le-ş-* “yüzleşmek, yüz yüze gelmek”, *maslahat+la-ş-* “danışmak, istişare etmek”, *yabanı+la-ş-* “yabanileşmek” (Altınel, 2003: 153).

+lA- ekine -t- ettirgenlik ekinin getirilmesiyle oluşan +lAt- eki Türkmen Türkçesinde oldukça işlektir.

süzgek+le-t- “gözünü süzmek”, *yañ+la-t-* “yankılanmak”, *oñat+la-t-* “iyileştirmek, düzeltmek”, *göz+le-t-* “aratmak”, *kir+le-t-* “lekelemek”, *der+le-t-* “terletmek”, *pürepür+le-t-* “ağızına kadar doldurmak” (Altınel, 2003: 154).

c) Azerbaycan Türkçesindeki Kullanımı: +lA- ekine -n- dönüşlülük ekinin getirilmesiyle oluşan +lAn- eki Azerbaycan Türkçesinde oldukça işlektir.

budaq+lan-maq, yarpaq+lan-maq, ağıl+lan-maq “akıllanmak”, *hirs+län-mäk, dil+län-mäk, ev+län-mäk, xəstə+län-mäk, şüphə+län-mäk* (Demirçizade, 2007: 164).

alov+la-n- “harlamak” (KTLS, 1991: 314), *lovğa+la-n-* “böbürlenmek” (KTLS, 1991: 80).

+lA- ekine -ş- işteşlik ekinin getirilmesiyle oluşan +lAş- eki Azerbaycan Türkçesinde oldukça işlektir.

dost+laş-ma, derd+leş-mek, söz+leş-mek, uyğun+laş-mag, aydın+laş-mag, yahşı+laş-mag, gızgın+laş-mag, gérçek+leş-mek (Zeynalov, 1993: 232).

fäna+la-ş- “fenalaşmak” (KTLS, 1991: 240), *razı+la-ş-* (KTLS, 1991: 249).

+lA- ekine -t- ettirgenlik ekinin getirilmesiyle oluşan +lAt- eki Azerbaycan Türkçesinde oldukça işlektir.

aydın+lat-, yoğun+lat-, vüğü+lä-, çirk+let- (Demirçizade, 2007: 164).

d) Gagavuz Türkçesindeki Kullanımı: *+la-*, *+le-* isimden fiil türetme eki, fiilden fiil yapma eki olan *-n-*, *-ş-*, *-t-* eklerini alarak yeni bir işleve girmiştir (İlker, 1997: 38).

aaç+lan-maa “ağaçlandırmak”, *aamak+lan-maa* “ahmaklanma” (GTS, 1991: 1), *aarif+let-mee* “öğretmek”, *aar+lan-ma* “ağırlaşmak” (GTS, 1991: 2), *alık+laş-maa* “aptallaşmak” (GTS, 1991: 9), *başak+lan-maa* “başaklanmak” (GTS, 1991: 30)

e) Kaşkay Türkçesindeki Kullanımı: *-n-* dönüşlülük çatı ekiyle *+IA-* ekinin birleşerek kalıplaşmasıyla oluşan bu ek, isim kök ve gövdelerine gelerek fiil gövdeleri kurmuştur (Çelik, 1997: 128).

bes+le-n-, *ev+le-n-*, *ses+le-n-* (Çelik, 2020: 97).

+IA- ekiyle kurulup *-ş-* işteşlik ekiyle kaynaşarak *+laş-* / *+leş-* oluşmuştur (Çelik, 2020: 97).

hāl+la-ş- “halleşmek”, *dil+le-ş-* “konuşmak, dile gel-”, *haber+le-ş-* “haberleşmek”, *surak+la-ş-* “hatır sormak” (Çelik, 2020: 97).

Değerlendirme: Dönüşlülük, işteşlik ve ettirgenlik ekleri olan *-n-*, *-ş-*, *-t-* eklerinin *+IA-* isimden fiil türetme ekiyle birleşmesinden oluşan *+IAn-* / *+IAş-* / *+IAt-* ekleri Türkiye Türkçesi, Türkmen Türkçesi, Azerbaycan Türkçesi, Gagavuz Türkçesi ve Kaşkay Türkçesinde işlek olarak kullanılmaktadır. Ek, bu şivelerde şekil ve fonksiyon olarak ortak bir kullanıma sahiptir. Ayrıca, Azerbaycan Türkçesinde *+IAt-* isimden fiil türetme eki kullanılmamaktadır.

2.2. Türkiye Türkçesi, Türkmen Türkçesi, Azerbaycan Türkçesi ve Gagavuz Türkçesinde İsimden Fiil Türeten Ortak Ekler

2.2.1.

TÜRKİYE TÜRKÇESİ	TÜRKMEN TÜRKÇESİ	AZERBAYCAN TÜRKÇESİ	GAGAVUZ TÜRKÇESİ
+Aş-	+Aş-	+Aş-	+aş-

a) Türkiye Türkçesindeki Kullanımı: Addan fiil türeten +A- ekinin işteşlik eki -ş- ile kaynaşmasından oluşmuş bir birleşik ektir. Genellikle “olma” bildiren geçişsiz bazı fiiller türetmiştir (Korkmaz, 2009: 113).

dol+aş-, güir+eş-, kam+aş-, sarmaş- < sarma+aş-, sav+aş-, uğraş- < uğur+aş-, ül+eş-, yan+aş- (Korkmaz, 2009: 113).

b) Türkmen Türkçesindeki Kullanımı: Fazla işlek değildir.

deñ+eş- “denkleşmek”, *ğalın+aş-* “kalınlaşmak, şişmanlamak”, *geñ+eş-* “akıl danışmak”, *köp+eş-* “şişmek, kabarmak” (İlker, 1997: 54).

c) Azerbaycan Türkçesindeki Kullanımı: Fazla işlek değildir.

gen+eş- “akıl danışmak”, *köp+eş-* “şişmek, kabarmak”, *yan+aş-* (İlker, 1997: 54).

d) Gagavuz Türkçesindeki Kullanımı: Fazla işlek değildir.

yan+aş-acak (Akgül, 2015: 33).

Değerlendirme: İsimlere gelerek olma ifade eden geçişsiz fiiller türeten +Aş- eki Türkiye Türkçesi, Türkmen Türkçesi, Azerbaycan Türkçesi ve Gagavuz Türkçesinde fazla işlek değildir. Ek, bu şivelerde şekil ve fonksiyon olarak ortak bir kullanıma sahiptir. Bu ek; Gagavuz Türkçesinde kalın, diğer şivelerde kalın veya ince ünlülü şekillerde kullanılmaktadır.

2.2.2.

TÜRKİYE TÜRKÇESİ	TÜRKMEN TÜRKÇESİ	AZERBAYCAN TÜRKÇESİ	GAGAVUZ TÜRKÇESİ
+dA-	+dA-	+İldA-	+dA-

a) Türkiye Türkçesindeki Kullanımı: Birkaç tek heceli ad dışında ses yansımaları sözlerden ses yansımaları fiiller türeten bir ektir. Ses yansımaları ikincil köklerden genellikle “etmek” anlamında geçişsiz fiiller türetmiştir (Korkmaz, 2009:114).

ışıl+da-mak, parıl+da-mak, cıvıl+da-mak, cingır+da-mak, çingır+da-mak, fısıl+da-mak, gıcır+da-mak, gümbür+de-mek, hışır+da-mak, horul+da-mak, şıkır+da-mak, vızıl+da-mak, inil+de-mek (Hengirmen, 1998: 300).

Eski Türkçede ekin hem *d*'li, hem *t*'li şekilleri vardı. *t*'li şekil Batı Türkçesinde yalnız *iste-* fiilinde kalmıştır. Bugün yalnız *d*'li şekilleri kullanılmaktadır (Ergin, 2009: 182).

b) Türkmen Türkçesindeki Kullanımı: *+da-* ekiyle, ses yansıtan sözcüklerden eylem gövdesi kurulmaktadır (Hatiboğlu, 1981: 58).

şannır+da-mak, horul+da-mak, lakır+da- “fokurdamak” (Zeynalov, 1993: 236).

gıcır+da- (TTS, 1995: 257), *bıgır+da-* “fokurdamak” (TTS, 1995: 64), *caggıl+da-* “cıvıldamak” (TTS, 1995: 93), *cıgıl+da-* “gıcırdamak” (TTS, 1995: 100).

Aynı ek, taklidî olmayan birkaç isme gelerek bunlardan da fiiller türetmektedir (Ercilasun, 2007: 254).

aal+da- “aldatmak”, *gol+da-* “desteklemek” (Ercilasun, 2007: 254).

dabil+da- “koşmak” (TTS, 1995: 129).

c) Azerbaycan Türkçesindeki Kullanımı: Ek çoğunlukla ses yansımalı sözlerden ses yansımalı fiiller türetmektedir (Ercilasun, 2007: 190).

tagğ+ıl-da- “takırdamak”, *şagğ+ıl-da-* “şakırdamak”, *cığ+ıl-da-* “cıvıltı sesi çıkarmak”, *vıy+ıl-da-* “vınlama sesi çıkarmak”, *dang+ıl-da-* “tangırdamak”, *gur+ıl-da-mag, cing+ıl-de-mek, hır+ıl-da-mag* (Zeynalov, 1993: 245).

d) Gagavuz Türkçesindeki Kullanımı: Yansıma kelimelerden fiil yapan bir ektir (Özkan, 1996: 109).

parıl+da-, payır+da- “köpürmek, kabarmak”, *pışıl+da-, pışır+da-* “fısıldamak”, *şıkır+da-, takır+da-, tıkr+da-, tıpr+da-, vızır+da-* (İlker, 1997: 59).

cıgır+da-mak “gıcırdamak” (GTS, 1991: 47), *cıvır+da-mak* “cıvıltı”, *cıvıl+da-maa, cızır+da-maa* (GTS, 1991: 48).

Değerlendirme: Ses yansımali isimlere gelerek olma veya yapma ifade eden ses taklidi fiiller türeten +dA- eki işlek olarak kullanılan bir ektir. Ek, Türkiye Türkçesi, Türkmen Türkçesi, Azerbaycan Türkçesi ve Gagavuz Türkçesinde farklı şekillerde, benzer fonksiyonda ortak bir kullanıma sahiptir.

2.2.3.

TÜRKİYE TÜRKÇESİ	TÜRKMEN TÜRKÇESİ	AZERBAYCAN TÜRKÇESİ	GAGAVUZ TÜRKÇESİ
+(I)k-/+(U)k-	+(I)k-	+ik-/+ix-	+(X)k-

a) Türkiye Türkçesindeki Kullanımı: Bu ek de işleklik sahası geniş olmayan eklerden biridir. Eski Türkçede örnekleri daha çoktu. Bugün ancak bir kaç misalde görülmektedir. Yalnız olma ifade eden fiiller yapmaktadır (Ergin, 2009: 183).

acıķ- (< aç+ı+ķ-), *gecik-* (< geç+i+k-), *bir+i+k-*, *göz+ü+k-*, *dar+ı+ķ-* “sıkılmak”, *kanı+k-mak* “kan oturmak” (Banguoğlu, 1974: 211).

b) Türkmen Türkçesindeki Kullanımı: İsimlerden geçişsiz fiiller türeten bu ek, fazla işlek değildir (Ercilasun, 2007: 254).

daar+ı+k- “huzursuz olmak”, *ot+uk-mak*, *uğru+k-mak*, *göz+ük-mek*, *hor+uk-mak*, *bir+ik-mek*, *gön+ük-mek* (Zeynalov, 1993: 240).

c) Azerbaycan Türkçesindeki Kullanımı: “Oluş” bildiren geçişsiz fiiller türetmektedir (Ercilasun, 2007: 191).

dar+ix- “sıkılmak, bezmek, bıkmak”, *gec+ik-*, *ac+ix-*, *pis+ik-* “korkmak, ürkmek, şaşırmaq” (Demirçizade, 2007: 163).

d) Gagavuz Türkçesindeki Kullanımı: Eski Türkçeden uzanagelen ve “oluş” bildirme özelliği ile geçişsiz fiiller türeten bir ektir (Korkmaz, 2009: 115). Fazla işlek olmayan bu ekin sadece bir örneğine rastlanmaktadır.

ac+ı-k-, *bir+i-k-*, *gec+i-k-*, *göz+ü-k-* (İlker, 1997: 60).

Değerlendirme: İsimlere gelerek oluş ifade eden geçişsiz fiiller türeten $+(I)k-$ / $+(U)k-$ eki fazla işlek değildir. Ek, Türkiye Türkçesi, Türkmen Türkçesi, Azerbaycan Türkçesi ve Gagavuz Türkçesinde farklı şekillerde, benzer fonksiyonda kullanılmaktadır. Bu ek; Türkmen Türkçesi ve Azerbaycan Türkçesinde geniş bir kullanıma sahiptir.

2.2.4.

TÜRKİYE TÜRKÇESİ	TÜRKMEN TÜRKÇESİ	AZERBAYCAN TÜRKÇESİ	GAGAVUZ TÜRKÇESİ
$+(I)r-/+(U)r-$	$+r-$	$+(I)r-/+(U)r-$	$+r-$

a) Türkiye Türkçesindeki Kullanımı: Dilimizde bazı örnekler ses yansıtan tek heceli köklerden $+(I)r-$ / $+(U)r-$ ekiyle türetilmiş “yapma” bildiren fiiller türetmektedir (Korkmaz, 2009: 120).

üf+ü+r-, bağ+ı+r-, çağ+ı+r-, öğ+ü+r-, geğ+i+r-, anır- (< añ+ı+r-), aksı+r-, tıksı+r-, öksü+r- (Ergin, 2009: 183).

b) Türkmen Türkçesindeki Kullanımı: $+r-$ eki, renk bildiren ad soylu sözcüklerden, dönüşlü eylem gövdeleri kurmaktadır (Hatiboğlu, 1981: 135).

özge+r- “başkalaşmak” (İlker, 1997: 63).

c) Azerbaycan Türkçesindeki Kullanımı: Ses yansıtan tek heceli köklerden “yapma” bildiren fiiller türetmektedir (Ercilasun, 2007:191).

bağ+ı+r-, böy+ü+r- “böğürmek”, *çağ+ı+r-, üf+ü+r-* (Ercilasun, 2007:191).

d) Gagavuz Türkçesindeki Kullanımı: İşlek olmayan, eskiden beri ancak sayılı kelimelerde görülen bir ektir. Olma ifade eden fiiller yapmaktadır (Ergin, 2009: 183).

dele+r- “delirmek” (İlker, 1997: 63).

Değerlendirme: Ses yansıtan köklere gelerek olma ve yapma bildiren geçişli veya geçişsiz fiiller türeten $+(I)r-$ / $+(U)r-$ eki fazla işlek değildir. Ek, Türkiye

Türkçesi, Türkmen Türkçesi, Azerbaycan Türkçesi ve Gagavuz Türkçesinde şekil ve fonksiyon olarak ortak bir kullanıma sahiptir.

2.2.5.

TÜRKİYE TÜRKÇESİ	TÜRKMEN TÜRKÇESİ	AZERBAYCAN TÜRKÇESİ	GAGAVUZ TÜRKÇESİ
+kIr-/+kUr-	+ğXr-/+kXr-	+qır-/+kür	+kır-

a) Türkiye Türkçesindeki Kullanımı: Bu ek de Türkçede eskiden beri kullanılan ses taklitlerinden fiil yapan bir ektir. Olma veya yapma ifade eden ses taklidi fiiller yapmaktadır (Ergin, 2009:183).

hıç+kır-mak, hınç+kır-mak, puf+kur-mak, püs+kür-mek, hay+kır-mak, fiş+kır-mak, kış+kır-mak, çav+kır-mak, hün+kür-mek, püf+kür-mek (Banguoğlu, 1974: 213).

b) Türkmen Türkçesindeki Kullanımı: Pek işlek olmayan bu ek, taklidî isimlere gelerek bunlara dayalı hareketleri ifade eden fiiller türetmektedir (Ercilasun, 2007: 254). Bu ek çoklukla taklidî kelimelere gelmektedir (İlker, 1997: 64).

heñ+kır- “hıçkıra hıçkıra ağlamak; bağırmak”, *pış+ğır-* “hapşırmaq” (Ercilasun, 2007: 254).

c) Azerbaycan Türkçesindeki Kullanımı: Ses yansımali köklerden geçişli ve geçişsiz fiiller türeten bir ektir (Ercilasun, 2007: 191).

fiş+qır-, hay+qır-, qış+qır-, ös+kür-, püs+kür- (Demirçizade, 2007: 165).

d) Gagavuz Türkçesindeki Kullanımı: Yansıma isimlerden fiil yapar. Örnekleri azdır (Özkan, 1996: 109).

çim+kır-, gij+gır- “bağırmak, sövmek”, *hıç+kır-, puf+kır-, püs+kür-, tü+kür-* (İlker, 1997: 64).

Değerlendirme: Ses yansımali isimlere gelerek olma veya yapma ifade eden ses taklidi fiiller türeten +kIr- / +kUr- eki fazla işlek değildir. Ek, Türkiye Türkçesi, Türkmen Türkçesi, Azerbaycan Türkçesi ve Gagavuz Türkçesinde farklı şekillerde,

benzer fonksiyonda ortak bir kullanıma sahiptir. Bu ek; Gagavuz Türkçesinde sadece düz, diğer şivelerde düz veya yuvarlak ünlülü şekillerde kullanılmaktadır.

2.3. Türkiye Türkçesi, Azerbaycan Türkçesi ve Gagavuz Türkçesinde İsimden Fiil Türeten Ortak Ekler

2.3.1.

TÜRKİYE TÜRKÇESİ	AZERBAYCAN TÜRKÇESİ	GAGAVUZ TÜRKÇESİ
+I-/U-	+I-/U-	+I-

a) Türkiye Türkçesindeki Kullanımı: Bu ek Eski Türkçede kullanılırdı. Fakat sonradan işlekliliğini ve canlılığını kaybetmiştir. Bugün ancak klişeleşmiş ve unutulmuş olarak bir kaç misalin bünyesinde görülür. Bu ekle yapılan fiiller de olma veya yapma ifade etmektedir (Ergin, 2009: 182).

uz+u- (*uz+u-n* bu fiilden yapılmış isimdir), *taş+ı-*, *sağ+ı-* (*sağ+ı-n-* bundan gelir. *sağ* “uyanık”) (Ergin, 2009: 182).

ağır+ı-mak (< *ağır+ı-mak*), *kaş+ı-mak*, *şak+ı-mak*, *kar+ı-mak*, *bay+ı-mak*, *yavaş+ı-mak*, *ış+ı-mak*, *tökez+i-mek*, *ir+i-mek* (Banguoğlu, 1974: 211).

b) Azerbaycan Türkçesindeki Kullanımı: Bu ek çok işlek olmayıp ancak adlarla birleşerek fiiller türetmektedir. -ı eki, nitelik, özellik belirten fiiller meydana getirmektedir (Zeynalov, 1993: 237).

bärk+i- “sertleşmek, katılaşmak, sağlamlaşmak”, *läng+i-* “gecikmek, geri kalmak”, *turş+u-* “ekşimek” (Demirçizade, 2007: 165).

bayat+ı- “bayatlamak, eskimek” (Ercilasun, 2007: 190).

c) Gagavuz Türkçesindeki Kullanımı: +I- eki, köklere getirilerek kökanlamda güçlendirme, yinleme, devamlılık ve tekrar kavramları sağlanmaktadır (Hatiboğlu, 1981: 74).

biyaz+ı- “beyazlamak”, *yalab+ı-* “parlamak” (Özkan, 1996: 109).

taş+ı-, yavaş+ı- “yavaşlamak” (İlker, 1997: 59).

Değerlendirme: İsimlerden olma ve yapma bildiren geçişli veya geçişsiz fiiller türeten *+I-* / *+U-* eki fazla işlek değildir. Ek, Türkiye Türkçesi ve Azerbaycan Türkçesinde düz veya yuvarlak, Gagavuz Türkçesinde sadece düz ünlülü şekillerde kullanılmaktadır.

2.3.2.

TÜRKİYE TÜRKÇESİ	AZERBAYCAN TÜRKÇESİ	GAGAVUZ TÜRKÇESİ
<i>+sA-/sI-</i>	<i>+sA-/sı-</i>	<i>+sA-/sı-</i>

a) Türkiye Türkçesindeki Kullanımı: Bu ek de eskiden beri kullanılan fakat işleklik sahası geniş olmayan eklerden biridir. Olma veya yapma ifade eden fiiller yapmaktadır (Ergin, 2009:184). *+sA-* ekiyle, ad kök ya da gövdesinden “istek kavramı veren eylem gövdesi kurulmaktadır (Hatiboğlu, 1981: 138).

su+sa-mak, ök+semek, tütün+se-mek, er+se-mek, boğur+sa-mak, boğa+sa-mak, koç+sa-mak, teke+se-mek, yel+se-mek, çok+sa-mak, dar+sa-mak, umur+sa-mak, mühim+se-mek, aygır+sa-mak, çiğ+se-mek (Banguoğlu, 1974: 222).

+sI- eki, *+sA-* ile görevdeş sayılabilecek bir ektir. Bu özelliği dolayısıyla ekin *+sA-* > *+sI-* biçiminde bir ünlü daralmasıyla oluşmuştur (Korkmaz, 2009: 122).

b) Azerbaycan Türkçesindeki Kullanımı: Fazla işlek olmayan bir ektir. Bu ek aracılığıyla oluşan fiiller benzetme, taklit, arzu vs. anlamlar ifade etmektedir (Zeynalov, 1993: 241).

su+sa-, *gärib+sä-* “garipsemek, kendini yalnız hissetmek”, *tamah+sı-* “tamah etmek; bir şeyi elde etmek için heveslenmek” (Ercilasun, 2007:191).

c) Gagavuz Türkçesindeki Kullanımı: *+sA-* eki, ad kök ve gövdelerinden eklendiği ada karşı istek ve ihtiyaç bildiren fiiller türetmektedir (Korkmaz, 2009: 121).

su+sa-, *tok+sa-mış* “doymuŝ”, *yalap+sa-* “parlamak”, *et+se-* “et, arzu etmek”, *dar+sı-yar-ım* “üzölüyorum” (Özkan, 1996: 111).

Değerlendirme: İsimlerden olma veya yapma ifade eden geçişli veya geçişsiz fiiller türeten *+sA-* / *+sI-* eki Türkiye Türkçesi, Azerbaycan Türkçesi ve Gagavuz Türkçesinde şekil ve fonksiyon olarak ortak bir kullanıma sahiptir.

2.4. Türkiye Türkçesi, Türkmen Türkçesi ve Azerbaycan Türkçesinde İsimden Fiil Türeten Ortak Ekler

2.4.1.

TÜRKİYE TÜRKÇESİ	TÜRKMEN TÜRKÇESİ	AZERBAYCAN TÜRKÇESİ
+<i>(I)rgA-</i>	+<i>(I)rġA-</i>	+<i>ırġa-</i>/+<i>irġä-</i>

a) Türkiye Türkçesindeki Kullanımı: *+(I)rgA-* eki bir birleşik ek görünümündedir. Eski Türkçeden beri hemen hemen bütün lehçelerde pek az sayıda örnek vermiştir. Türkiye Türkçesinde de *-(I)msA-* ekine koşut, “gibi saymak, öyle saymak” anlamında geçişli birkaç fiil bırakmıştır (Korkmaz, 2009: 121).

az+ırġa-n-mak “az görmek, azımsamak”, *taş+ırġa-mak* “hayvan tırnağını taŝta zedelemek”, *yad+ırġa-mak*, *es+irge-mek*, *gecirmemek* (< *geç+irge-mek*), *yedi+rge-mek* (Banguoğlu, 1974: 213).

b) Türkmen Türkçesindeki Kullanımı: Fazla işlek değildir. Tek heceli isim ve sıfatlara gelerek bunlarla ilgili hareketleri belirten fiiller türetmektedir (Ercilasun, 2007: 255).

düyŝ+ürġe- “düş görmek”, *ġatı+rġa-* “zor durumda kalmak”, *geñ+irge-* “hayrette kalmak, ŝaŝmak”, *mes+irge-* “mest olmak”, *näz+irge-* “nazlanmak”, *us+urġa-* “bir an uyuklamak” (İlker, 1997: 61).

c) Azerbaycan Türkçesindeki Kullanımı: Eskiden beri çok yaygın olmayan ve bir türlü benzerlik anlamı (gibi saymak, gibi davranmak) taşıyan fiillerdir (Banguoğlu, 1974: 213).

äs-irgä- “korumak, himaye etmek”, *yad-ırğa-* “alışmamak, yabancılık çekmek” (Güneş, 2019: 107).

Değerlendirme: İsimlere gelerek benzerlik ifade eden fiiller türeten birleşik bir ek görünümünde olan *+(I)rgA-* eki Türkiye Türkçesi, Türkmen Türkçesi ve Azerbaycan Türkçesinde fazla işlek değildir. Ek, bu şivelerde farklı şekillerde, benzer fonksiyonda kullanılmaktadır.

2.5. Türkiye Türkçesi ve Azerbaycan Türkçesinde İsimden Fiil Türeten Ortak Ekler

2.5.1.

TÜRKİYE TÜRKÇESİ	AZERBAYCAN TÜRKÇESİ
+An-	+An-

a) Türkiye Türkçesindeki Kullanımı: +A- ekinin dönüşlülük eki -n- ile birleşmesinden oluşmuş bir birleşik ektir. Ekin işlevinde “olma” bildirme yanında -n- ekinin “yapılan işin yapana dönüşünü gösterme” işlevi de belirgin olmuştur (Korkmaz, 2009: 113).

gön+en-, güc+en-, güv+en-, in+an-, öz+en-, ut+an-, üş+en-mek, kaş+an-mak, beğ+en-mek (Banguoğlu, 1974: 207).

b) Azerbaycan Türkçesindeki Kullanımı: Bu ek, esasen sıfatlardan bazen de taklidî sözlerden fiiller türetmektedir. Bu yolla türetilen fiiller meydana geldikleri sözde belirtilen özellik, nitelik vs. hususiyetleri ifade etmektedir (Zeynalov, 1993: 241).

güc+en-mek, boş+an-mag, dadanmag (< *tat+an-mag*), *dil+en-mek, ut+an-mag* (Zeynalov, 1993: 241).

Değerlendirme: İsimlere gelerek olma bildiren fiiller türeten, birleşik bir ek görünümünde olan +An- eki Türkiye Türkçesi ve Azerbaycan Türkçesinde fazla işlek değildir. Ek, bu şivelerde şekil ve fonksiyon olarak ortak bir kullanıma sahiptir.

2.5.2.

TÜRKİYE TÜRKÇESİ	AZERBAYCAN TÜRKÇESİ
+(I)msA- / +(U)msA-	+imse-

a) Türkiye Türkçesindeki Kullanımı: +(I)msA- / +(U)msA- eki, işlev bakımından ‘‘öyle sayma, gibi görme’’ anlamında benzerlik göstermektedir. Ad kök ve gövdeleriyle bazı zamir ve sıfatlardan yapılmış birkaç örneği vardır. Sonu -k ünsüzü ile biten sözlerde, ekten önce -k sesinin düştüğü görülmektedir (Korkmaz, 2009: 120).

az+ımsa-mak, ben+imse-mek, küçümse-mek (< küçük+mse-mek), kötü+mse-mek, öz+ümse-mek, an+ımsa-mak (Hengirmen, 1998: 301).

Son zamanlarda ortaya çıkan bu ek bundan önce gördüğümüz +sa-, +se- ekinin başına bir *m* alması ile teşekkül etmiştir. +sa-, +se- başına *m* sesini ya *m* ile biten bir ismin sonundan alarak eke dahil bir ses gibi diğer misallere de geçirmiş veya *m* buraya benzetme yolu ile girmiştir (Ergin, 2009: 184).

b) Azerbaycan Türkçesindeki Kullanımı: +msa-, +mse- yapma ve olma ifade eden fiiller yapmaktadır. İşleklik sahası geniş değildir. Ancak birkaç misalde görülmektedir (Ergin, 2009: 184).

men+imse-mäk ‘‘benimsemek’’, *gül+ümse-mek* (Zeynalov, 1993: 247).

Değerlendirme: İsimlere gelerek yapma ve olma bildiren geçişli veya geçişsiz fiiller türeten +(I)msA- / +(U)msA- eki Türkiye Türkçesi ve Azerbaycan Türkçesinde fazla işlek değildir. Ek, bu şivelerde farklı şekillerde, benzer fonksiyonda kullanılmaktadır.

2.6. Türkiye Türkçesi ve Türkmen Türkçesinde İsimden Fiil Türeten Ortak Ekler

2.6.1.

TÜRKİYE TÜRKÇESİ	TÜRKMEN TÜRKÇESİNDE
+rA-	+rA-

a) Türkiye Türkçesindeki Kullanımı: Eski Türkçede de sayılı birkaç örnek vermiş bir ektir. Türkiye Türkçesinde daha çok konuşma dilinde olmak üzere genellikle

ses yansımali tek heceli köklerden, o sesi çıkarmaya dönüşen fiiller türetmiştir (Korkmaz, 2009: 121).

ak+ra- “at homurtulu ses çıkarmak”, *añ+ra-* “kükremek”, *iñ+re-* “çınlamak”, *kek+re-* “acımtırak olmak”, *kük+re-*, *şak+ra-* (Korkmaz, 2009: 121).

tit+re-mek, *kıv+ra-mak*, *kav+ra-mak*, *gev+re-mek*, *gök+re-mek*, *yıp+ra-mak* (Banguoğlu, 1974: 222).

b) Türkmen Türkçesindeki Kullanımı: Olma bildiren fiiller türetmektedir. İşlek değildir (Buran ve Alkaya: 2011: 117).

garankı+ra- “alaca karanlık ol-”, *deli+re-* “delirmek” (Zeynalov, 1993: 247).

Değerlendirme: İsimlere gelerek olma bildiren geçişsiz fiiller türeten *+rA-* eki Türkiye Türkçesi ve Türkmen Türkçesinde fazla işlek değildir. Ek, bu şivelerde şekil ve fonksiyon olarak ortak bir kullanıma sahiptir.

2.7. Türkiye Türkçesinde Bulunduğu Hâlde Diğer Oğuz Grubu Türk Şivelerinde Rastlanmayan İsimden Fiil Türeten Ekler

2.7.1.

+At- eki: *+At-* eki de addan fiil yapan *+A-* ekiyle fiilden ettirgen fiiller türeten *-t-* ekinin kaynaşmasından oluşmuş bir birleşik ektir (Korkmaz, 2009: 114).

göz+et-mek, *yön+et-mek*, *il+et-mek*, *düz+et-mek*, *yar+at-mak*, *on+at-mak*, *din+et-mek*, *gön+et-mek*, *don+at-mak* (Banguoğlu, 1974: 209).

2.8. Türkmen Türkçesinde Bulunduğu Hâlde Diğer Oğuz Grubu Türk Şivelerinde Rastlanmayan İsimden Fiil Türeten Ekler

2.8.1.

+cAr- eki: Fazla işlek değildir. Olma ifade eden geçişsiz fiiller türetmektedir (Ercilasun, 2007: 254).

köl+cer-mek “kül haline gelmek”, *öl+cer-mek* “ölecek hale gelmek”, *yağ+car-mak* “yağlanmak” (Zeynalov, 1993: 247).

2.8.2.

+sIrA- eki: Kişinin kendisini olduğundan farklı gösterdiğini bildiren fiiller türetmektedir. İşlek olarak kullanılan bir ektir (Buran ve Alkaya: 2011: 117).

bilim+sire- “ukalalık etmek” (TTS, 1995: 69), *cahil+sıra-* “kendini genç göstermeye çalışmak” (TTS, 1995: 93).

Bu ek, manâ olarak da, bir şeyi istemeyi, arzu etmeyi, bir şeye meyli olmayı ifade etmektedir (İlker, 1997: 64).

çay+sıra- “çay içmek istemek”, *nahar+sıra-* “bir şeyler yemek istemek” (İlker, 1997: 64).

2.9. Azerbaycan Türkçesinde Bulunduğu Hâlde Diğer Oğuz Grubu Türk Şivelerinde Rastlanmayan İsimden Fiil Türeten Ekler

2.9.1.

+nA- eki: Sıfatlara ve ses yansımali kelimelere eklenerek fiiller türetmektedir (Ercilasun, 2007: 191).

cır+na- “darılmak, kırılmak; sinirlenmek”, *göy+nä-* “kaşınmak, gıcıkklanmak; sızlamak”, *kiş+nä-* (Ercilasun, 2007: 191).

2.10. Gagavuz Türkçesinde Bulunduğu Hâlde Diğer Oğuz Grubu Türk Şivelerinde Rastlanmayan İsimden Fiil Türeten Ekler

2.10.1.

+irgen- eki: Birleşik bir ektir: *+ir-ge-n-* şeklinde açmak mümkündür. Eski Türkçe’de *alpırkan-* “yiğitlenmek” örneğiyle karşılaştırılabilir. Gagavuz Türkçesi’nde *sesirgen-* “ses dinlemek” örneğinde görülmektedir (Özkan, 1996: 109).

3. BÖLÜM

FİILDEN İSİM TÜRETEN EKLER

3.1. Türkiye Türkçesi, Türkmen Türkçesi, Azerbaycan Türkçesi, Gagavuz Türkçesi ve Kaşkay Türkçesinde Fiilden İsim Türeten Ortak Ekler

3.1.1.

TÜRKİYE TÜRKÇESİ	TÜRKMEN TÜRKÇESİ	AZERBAYCAN TÜRKÇESİ	GAGAVUZ TÜRKÇESİ	KAŞKAY TÜRKÇESİ
-Ak/-k	-(A)k	-(a)ğ/-(ä)k/-(a)q	-Ak	-ağ/-äg/-ağ/-k

a) Türkiye Türkçesindeki Kullanımı: Bu ek de eskiden beri işlek olan ve bir çok misalleri bulunan bir ektir. Yaptığı isimler fiilin gösterdiği hareketi çokça yapanı, olanı, yapılanı; o hareketin yapıldığı yeri, âleti; o hareketle yapılan şeyi; hasılı fiilin tesirinde kalan çeşitli nesneleri karşılamaktadır (Ergin, 2009: 188).

barın-ak, bat-ak, bin-ek, çık-ak, çök-ek, dur-ak, geç-ek, kavşak (< kavuş-ak), kon-ak, korun-ak, otur-ak, sığın-ak, sun-ak, tapın-ak, yut-ak (Biray, 1999: 129).

at-ak, dön-ek, kaç-ak, sez-ek, kork-ak, ürk-ek, sars-ak, kıy-ak, ver-ek, sal-ak, bit-ek, art-ak, sün-ek, yed-ek, bin-ek (Banguoğlu, 1974: 230).

“Bazı misallerin Eski Türkçede *-gak, -gek*’li olması bu ekin eskiden *-gak, -gek* şeklinde olduğunu, Batı Türkçesine geçerken ek başındaki *g* ve *ğ*’nın düştüğünü hatıra getirmektedir” (Ergin, 2009: 188).

b) Türkmen Türkçesindeki Kullanımı: Bu ek aracılığıyla türlü anlamlı somut ve soyut isimler yapılmaktadır (Zeynalov, 1993: 53).

baağır-ak “devamlı bağırın”, *gork-ak* “korkak”, *gül-ek* “çok gülen”, *pıç-ak* “bıçak”, *saç-ak* “sofra”, *döv-ek* “harman” (Ercilasun, 2007: 251).

c) Azerbaycan Türkçesindeki Kullanımı: Bazı araç gereç isimleri yapar; bir işin yapıldığı yeri gösteren isimler türetmektedir. Ayrıca, bir alışkanlığı, bir duyguyu, fiilin bildirdiği işi çokça yapma gösteren sıfatlar türetmektedir (Ercilasun, 2007: 187).

yat-aq, qap-aq, çat-aq, qaç-aq, käs-äk, ürk-äk, sına-q, dara-q, istä-k, älä-k (Demirçizade, 2007: 160).

gon-ak “konuk” (KTLS, 1991: 498), *gorh-ak* “korkak” (KTLS, 1991: 500), *oyna-k* “eklem” (KTLS, 1991: 206).

d) Gagavuz Türkçesindeki Kullanımı: Bu ek, fiille ilgili her türlü nesne ve araç ismi yapmaktadır. Geniş bir işleklik alanı vardır (Özkan, 1996: 111).

çatır-ak “kavşak”, *kaç-ak, kon-ak* “konuk evi”, *tut-ak* “sap”, *uç-ak, uçurd-ak* “uçurtma”, *dürt-ek-li* “itici” (Özkan, 1996: 111).

bat-ak, buc-ak, dur-ak, gez-ek, kuc-ak (Biray, 1999: 129).

e) Kaşkay Türkçesindeki Kullanımı: Fiil kök ve gövdelerine gelerek mesafe, mekân bildiren bu ek, soyut ve somut isimler yapmaktadır (Çelik, 2020: 98).

biç-äg-di (Ataizi, 2017: 311), *sanc-ağ* (Ataizi, 2017: 302), *gäç-ağ* “kaçak” (Ataizi, 2017: 310).

dara-k, kon-ağ “konuk, misafir”, *kon-ağ* “konuk” (Çelik, 2020: 98).

Değerlendirme: Fiillerden bir işin yapıldığı yeri, bir hareketi, bir alışkanlığı ve bazı alet isimleri türeten -Ak / -k eki, Türkiye Türkçesi, Azerbajan Türkçesi ve Gagavuz Türkçesinde işlek olarak kullanılmaktadır. Türkmen Türkçesi ve Kaşkay Türkçesinde bu ekin fonksiyonu fazla işlek değildir. Ek, bu şivelerde farklı şekillerde, benzer fonksiyonda kullanılmaktadır. Bu ek, eklendiği fiilde kalınlık-incelik uyumuna girmektedir.

3.1.2.

TÜRKİYE TÜRKÇESİ	TÜRKMEN TÜRKÇESİ	AZERBAYCAN TÜRKÇESİ	GAGAVUZ TÜRKÇESİ	KAŞKAY TÜRKÇESİ
-AnAk	-AnAk	-änäk/-anaq	-AnAk	-anağ/-anak

a) Türkiye Türkçesindeki Kullanımı: Daha çok tek heceli geçişli fiillere gelerek “eskiden beri süregelme, yer yöre bildirme, bir özelliği üzerinde taşıma” gibi değişik görevlerde somut ve soyut adlar türeten bir ektir. İşlek değildir. Birleşik bir ek izlenimi vermektedir (Korkmaz, 2009: 74).

biç-enek “otlak”, *değnek* (< *değ-enek*), *düz-enek*, *geç-enek* “koridor”, *it-enek* “piston”, *kes-enek* “aidat”, , *seç-enek* “alternatif” (Korkmaz, 2009: 74).

gel-enek, *gör-enek*, *ol-anak* “imkân”, *sağ-anak*, *ödenek* (< *öde-enek*), *tut-anak*, *yet-enek* (Hengirman, 1998: 305).

b) Türkmen Türkçesindeki Kullanımı: -AnAk eki, ad ya da eylem kök veya gövdesine gelerek ad kuran, -a- ve -nak parçalarından oluşmuş bir birleşik ektir (Hatiboğlu, 1981: 30).

ez-enek “yaka, çuval, torba”, *deg-enek* “değnek, sopa”, *çit-enek* “salkımdan kopan üzüm taneleri”, *at-anak* “haç” (Altınel, 2003: 77).

c) Azerbaycan Türkçesindeki Kullanımı: İşlek değildir. Nesne isimleri veya mekân bildiren isimler türetmektedir (Ercilasun, 2007: 187).

döy-änäk “nasır”, *däy-änäk* “değnek”, *biç-änäk* “otlak”, *äk-änäk* “ekilmeye elverişli yer” (Ercilasun, 2007: 187).

sız-anaq, *toz-anaq* (Demirçizade, 2017: 161).

d) Gagavuz Türkçesindeki Kullanımı: Fazla işlek değildir. Fiil köklerinden nesne veya eşya isimleri türetmektedir.

deynek / *diinek* / *dinek* (< *değ-enek*), *çap-anak* “ürün, gelir, kâr” (Biray, 1999: 169).

e) Kaşkay Türkçesindeki Kullanımı: Türkiye Türkçesinde fazla işlek olmayan bu ek, Kaşkay Türkçesinde biraz daha yaygın olarak kullanılmaktadır. Sonuna geldiği isimlerden “olma” anlamında isimler ve yer isimleri yapmaktadır (Çelik, 2020: 99).

as-anak “‘mani’”, *boğ-anag* “‘boğucu, tozlu hava’”, *doğ-anak* “‘ipin ucuna bağlanan halka’” (Çelik, 2020: 99).

Değerlendirme: Fiillerden nesne, eşya ve yer isimleri türeten *-AnAk* eki, Türkiye Türkçesi, Türkmen Türkçesi, Azerbajan Türkçesi, Gagavuz Türkçesi ve Kaşkay Türkçesinde farklı şekillerde, benzer fonksiyonda kullanılan, fazla işlek olmayan bir ektir. Ek, Kaşkay Türkçesinde genellikle kalın, diğer şivelerde hem kalın hem de ince ünlülü şekillerde kullanılmaktadır. Bu ek, eklendiği fiilde kalınlık-incelik uyumuna girmektedir.

3.1.3.

TÜRKİYE TÜRKÇESİ	TÜRKMEN TÜRKÇESİ	AZERBAJCAN TÜRKÇESİ	GAGAVUZ TÜRKÇESİ	KAŞKAY TÜRKÇESİ
-gX/-kX	-gI/-ğI	-gX/-ğX/-kX	-gX/-kX	-ğu

a) Türkiye Türkçesindeki Kullanımı: Bu ek de Türkçede eskiden beri işlek olarak kullanılan eklerden biridir. Umumiyetle yapma ifade eden fiillerden isim yapar ve bu isimler daha çok yapılanı, bazen yapma işini; hülâsa fiilin gösterdiği hareketle ilgili çeşitli nesneleri karşılamaktadırlar (Ergin, 2009: 189).

çal-gı, sar-gı, say-gı, yar-gı, yaz-gı, gör-gü, dol-gu, ol-gu, bas-kı, çiz-gi, sil-gi, ör-gü (Hengirman, 1998: 307).

sür-gü, as-kı, tep-ki, süz-gü, at-kı, yay-gı, çöz-gü, sal-gı, ser-gi, ver-gi, sev-gi, bil-gi, duy-gu, sez-gi, sor-gu, kur-gu, bul-gu, et-ki (Banguoğlu, 1974: 241).

Eski Türkçede ekin yalnız *-gu, -gü* şekli vardı. Vokal ve konsonant uyumlarına bağlanması Batı Türkçesinde ancak son zamanlarda olmuştur (Ergin, 2009: 189).

b) Türkmen Türkçesindeki Kullanımı: Ünlü ve ünsüz uyumlarına girmediği için yuvarlak ünlülü ve “‘k’”li şekli yoktur. İşlek olarak kullanılan bu ekin öncelikli fonksiyonu, fiilin gösterdiği hareketle ilgili soyut ve somut isimler türetmektir (Ercilasun, 2007: 252).

goş-ğı “şiiir”, *ber-gi* “vergi”, *gaytar-gı* “kaytarma”, *gör-gi* “görgü”, *yit-gi* “yitirme” (Zeynalov, 1993: 290).

al-gı “alacak” (TTS, 1995: 29), *bıç-gı* “bıçkı, testere” (TTS, 1995: 64).

c) Azerbaycan Türkçesindeki Kullanımı: Bu ek vasıtasıyla eşya adı, olay, soyutluk bildiren isimler türetilmektedir (Zeynalov, 1993: 55).

seç-ki, *sürt-gü* “sürtme”, *sar-ğı*, *vur-ğu*, *sil-gi*, *böl-gü* (Demirçizade, 2007: 160).

gat-gı “katkı” (KTLS, 1991: 452), *bil-gi* (KTLS, 1991: 68), *bit-ki* (KTLS, 1991: 74), *çal-ğı* “çalgı” (KTLS, 1991: 112), *çiz-gi* (KTLS, 1991: 136).

d) Gagavuz Türkçesindeki Kullanımı: Somut kavramları karşılayan isimler, alet, yer ve nesne isimleri yapmaktadır (Biray, 1999: 134).

bas-kı, *bıç-kı*, *bur-gu*, *çal-gı*, *çiz-gi*, *iç-gi*, *seç-ki*, *ser-gi*, *sür-gü*, *ver-gi*, *sar-gı* (Biray, 1999: 134).

e) Kaşkay Türkçesindeki Kullanımı: Fazla işlek değildir.

kay-ğu (Çelik, 2020: 98).

Değerlendirme: Fiillerden yer, alet, nesne, soyut veya somut isimler türeten -gX / -kX eki, Türkiye Türkçesi, Türkmen Türkçesi, Azerbican Türkçesi, Gagavuz Türkçesi ve Kaşkay Türkçesinde farklı şekillerde, benzer fonksiyonda kullanılan, fazla işlek olmayan bir ektir. Türkmen Türkçesinde ekin düz ünlülü şekilli kullanılmaktadır. Ek, Kaşkay Türkçesinde genellikle kalın, diğer şivelerde hem kalın hem de ince ünlülü şekillerde kullanılmaktadır.

3.1.4.

TÜRKİYE TÜRKÇESİ	TÜRKMEN TÜRKÇESİ	AZERBAYCAN TÜRKÇESİ	GAGAVUZ TÜRKÇESİ	KAŞKAY TÜRKÇESİ
-gXn/-kXn	-gIn/-gUn	-gXn/-ğXn -ğXn/-kXn	-gIn/-kIn	-ğun/-gun

a) Türkiye Türkçesindeki Kullanımı: Bu ek de Türkçede eskiden beri kullanılan ve bugün bir çok misali bulunan işlek bir ektir. Esas itibariyle tek heceli fiil köklerine getirilmektedir. Birden çok heceli fiil kök ve gövdelerine getirilmesi nadirdir. Fonksiyonunda bir büyütme, bir aşırılık mânâsı vardır. Teşkil ettiği isimler çok yapan, olan veya yapılan nesneleri veya yapılan işi karşılamaktadırlar (Ergin, 2009: 189).

bil-gin, kız-gın, sal-gın, yan-gın, dur-gun, sol-gun, bas-kın, coş-kun, sus-kun, düz-gün, seç-kin, gez-gin, şaş-kın, piş-kin, sür-gün, ol-gun (Hengirman, 1998: 308).

az-gın, bay-gın, bez-gin, bit-kin, ger-gin, tut-kun, üz-gün, yık-kın, yor-gun (Korkmaz, 2009: 81).

b) Türkmen Türkçesindeki Kullanımı: Genellikle tek heceli fiillere gelen bu ek işlektir. Fiilin gösterdiği hareketle ilgili özelliğin, herhangi bir varlıkta fazlaca bulunduğunu ifade eden isim ve sıfatlar türetmektedir. Ünsüz uyumuna girmediği için “k”li şekli yoktur. Yuvarlak ünlülü şekilleri ise, tek heceli yuvarlak ünlülü kelimelerde kullanılmaktadır (Ercilasun, 2007: 252).

yan-gın, sür-gün, gır-gın (Zeynalov, 1993: 55), *kız-gın, ös-gün, bit-gin, az-gın* (Zeynalov, 1993: 137).

coş-gun “coşkun” (TTS, 1995: 103), *gaç-gın* “göçmen” (TTS, 1995: 217), *daş-gın* “taşkın” (TTS, 1995: 136).

c) Azerbaycan Türkçesindeki Kullanımı: Bu ek fiillerden belirtme, nitelik, özellik vs. bildiren sıfatlar yapmaktadır (Zeynalov, 1993: 54).

daş-gın, bit-kin, tut-gün, dal-ğın, äz-gin “ezilmiş, yorgun, halsiz, bitkin”, *gız-ğın* “kızgın”, *yor-ğın, süz-gün, yay-ğın* “yaygın” (Ercilasun, 2007: 188).

dol-ğın “dolgun” (KTLS, 1991: 182), *gaç-gın* “mülteci” (KTLS, 1991: 621), *bas-gın* “baskın” (KTLS, 1991: 52), *üz-gün* “bitkin” (KTLS, 1991: 74),

d) Gagavuz Türkçesindeki Kullanımı: Büyütme, aşırılık fonksiyonunda yaygın olarak kullanılan bir ektir (Özkan, 1996: 112).

ar-gın, az-gın, bit-kin, boz-gun, çap-kın, kaç-kın, kes-kin, şaş-kın, sol-gun, yan-gın, yor-gun, kız-gın, bat-kın, bay-gın, dur-gun, düz-gün, geç-kin, piş-kin, soy-gun, şiş-kin (Biray, 1999: 138).

e) Kaşkay Türkçesindeki Kullanımı: Geçişli ve geçişsiz tek heceli fiil köklerinden anlamı pekiştirilmiş sıfatlar türeten çok işlek bir ektir. Bu işlemiyle ek *-mİş / -mUş* ad-fiiline denk sayılmaktadır (Korkmaz, 2009: 81).

poz-gün / poz-ğun “bozulmuş, bozgun”, *coş-ğun* “coşkun”, *çoş-gün* “coşkun” (Çelik, 2020: 103).

Değerlendirme: Fiillerden aşırılık, nitelik ve özellik bildiren isimler türeten *-gXn / -kXn* eki, Türkiye Türkçesi, Türkmen Türkçesi, Azerbajan Türkçesi, Gagavuz Türkçesi ve Kaşkay Türkçesinde farklı şekillerde ve benzer fonksiyonda kullanılan işlek bir ektir. Ek, Kaşkay Türkçesinde genellikle kalın, diğer şivelerde hem kalın hem de ince ünlülü şekillerde kullanılmaktadır. Bu ek, bu şivelerde kalınlık-incelik ve düzlük-yuvarlaklık uyumuna girmektedir.

3.1.5.

TÜRKİYE TÜRKÇESİ	TÜRKMEN TÜRKÇESİ	AZERBAJCAN TÜRKÇESİ	GAGAVUZ TÜRKÇESİ	KAŞKAY TÜRKÇESİ
-I/-U	-I	-I/-U	-I/-U	-I/-U

a) Türkiye Türkçesindeki Kullanımı: Daha çok tek heceli geçişli ve geçişsiz fiillere gelen *-I / -U* eki çok işlek ve verimli bir ektir. Şekil yapısı bakımından aslında bir bağlantı ünlüsüdür. *-I / -U* eki, işlev bakımından fiilin gösterdiği işin ürünü veya sonucu olan somut ve soyut adlar ve sıfatlar türetmektedir (Korkmaz, 2009: 82).

aç-ı, an-ı, başar-ı, bat-ı, beğen-i, bildir-i, çağrı (< çağır-ı), çarp-ı, çat-ı, çevir-i, diz-i, doğ-u, dol-u, gez-i, göm-ü, koş-u, ölç-ü, öl-ü, ört-ü, sor-u, sun-u, yap-ı, yaz-ı, çat-ı, çek-i, dur-u (Hatiboğlu, 1981: 74).

Eski Türkçedeki *-g* ve *-ğ* fiilden isim yapma ekinin Batı Türkçesinde düşmesi yüzünden yardımcı sesin fiilden isim yapma eki hâline gelmesi ile ortaya çıkmıştır: *yaz-ı < yaz-ı-ğ, öl-ü < öl-ü-g* misallerinde olduğu gibi. Eski Anadolu Türkçesinde bu düşüşün izleri açıkça görülür: *bil-ü, bin-ü, sev-ü, ayr-u, asıl-u* misallerinde olduğu gibi (Ergin, 2009: 192).

b) Türkmen Türkçesindeki Kullanımı: Fiilin gösterdiği işin ürünü veya sonucu olan somut ve soyut isimler ve sıfatlar türeten işlek bir ektir (Ercilasun, 2007: 188).

dık-ı “tıpa, tıkaç”, *öl-i* “ölü”, *yap-ı* “örtü”, *buk-ı* “sığınak”, *ürk-i* “korku”, *agır-ı* “ağrı”, *turşu* (< *turş(a)-ı*) “ekşi”, *yar-ı* “yarı, yarım” (Altınel, 2003: 97).

c) Azerbaycan Türkçesindeki Kullanımı: Bu ek vasıtasıyla eşya, genellik, olay, durum bildiren isimler yapılmaktadır (Zeynalov, 1993: 56).

yaz-ı, çäk-i, dol-u, sür-ü (Demirçizade, 2007: 160).

gorh-u, öl-ü, ölç-ü, sanc-ı (Zeynalov, 1993: 56).

d) Gagavuz Türkçesindeki Kullanımı: Bugün Türkçede bu ekle yapılmış görülen ve yapan, olan veya yapılan çeşitli nesneleri karşılayan birçok isim kullanılmaktadır (Ergin, 2009: 192).

ayır-ı, çek-i, kork-u, öl-ü, sanc-ı, dol-u, ekil-i, sarıl-ı, takıl-ı (Biray, 1999: 157).

Bu ek, edilgen çatılı fiillere de gelmektedir.

asıl-ı, bakıl-ı, kırıl-ı, sarıl-ı, yayıl-ı, geril-i, sokul-u, örül-ü (Özkan, 1996: 113).

e) Kaşkay Türkçesindeki Kullanımı: Batı Türkçesinde yaygın olarak kullanılan bir ektir. Geçişli ve geçişsiz fiillerden soyut isimler ve sıfatlar türetmektedir (Çelik, 2020: 103).

öl-ü, sür-ü (Çelik, 2020: 103), *ayrı* < *ayır-ı* (Çelik, 2020: 100).

Değerlendirme: Fiillerden soyut ve somut isim veya sıfatlar türeten *-I / -U* eki, Türkiye Türkçesi, Türkmen Türkçesi, Azerbajan Türkçesi, Gagavuz Türkçesi ve Kaşkay Türkçesinde farklı şekillerde ve fonksiyonlarda kullanılan işlek bir ektir. Ek, Türkmen Türkçesinde genellikle düz, diğer şivelerde hem düz hem de yuvarlak ünlülü şekillerde kullanılmaktadır.

3.1.6.

TÜRKİYE TÜRKÇESİ	TÜRKMEN TÜRKÇESİ	AZERBAYCAN TÜRKÇESİ	GAGAVUZ TÜRKÇESİ	KAŞKAY TÜRKÇESİ
---------------------	---------------------	------------------------	---------------------	--------------------

-(y)IcI/-(y)UcU	-IcI/-UcU	-(y)IcI/-(y)UcU	-IcI/-UcU	-IcI
-----------------	-----------	-----------------	-----------	------

a) Türkiye Türkçesindeki Kullanımı: Her türlü fiil kök ve gövdelerine getirilerek ad ve sıfat türeten çok işlek bir ektir. Fiilin gösterdiği işi, meslek, uğraşı veya sürekli olarak yapanı gösteren adlar türetmektedir (Korkmaz, 2009: 83).

ak-ıclı, al-ıclı, boğ-ucu, bulaş-ıclı, dilen-ici, ez-ici, oku-y-ucu, koş-ucu, güldür-ücü, öldür-ücü, yap-ıclı, üret-ici, tut-ucu, tüket-ici, sat-ıclı, sür-ücü (Hengirman, 1998: 308).

Bu ek Eski Türkçede *-ı-ğcıl, -i-ğci* ve *-ğuclı, -güci* şekillerinde idi. Bu şekillerin ise fiilden isim yapma ekleri *-ğ, -g* ve *-ğu, -gü* ile isimden isim yapma eki *-cıl, -ci*'den meydana geldikleri anlaşılmaktadır. Batı Türkçesinde eklerin sonundaki ve başındaki *-ğ* ve *-g* düşmüş; böylece ek Eski Anadolu Türkçesine *-uclı, -üci* şeklinde geçmiş, sonradan *ç*'nin sedahlılaşması ve yuvarlak vokalin düzleşmesi ile *-ıclı, -ici* şeklini almış; son zamanlarda vokal uyumuna bağlanarak bugün çok şekilli hale gelmiştir (Ergin, 2009: 191).

b) Türkmen Türkçesindeki Kullanımı: Fiillerden nitelik bildiren isim ve sıfatlar türetmektedir (Buran ve Alkaya, 2011: 118). Bu ek aracılığıyla karakter özelliği, nitelik bildiren sıfatlar türetmek mümkündür (Zeynalov, 1993: 136).

güldür-ici, gur-ucı, sat-ıclı, yaz-ıclı, yırt-ıclı, bağlayıcı (< bağla-y-ıclı), çek-ici, döred-ici (Biray, 1999: 148).

al-ıclı (TTS, 1995: 29), *ez-ici* (TTS, 1995: 209), *bölün-ici* “bölünücü” (TTS, 1995: 83), *geçir-ici* “geçirgen” (TTS, 1995: 247).

İşlek olarak kullanılan bu ek ünlüyle biten fiillere geldiğinde iki ünlü arasına *y* yardımcı ses gelerek, *-ıclı, -ici, -ucu, -ücü* eklerinin başındaki ünlü ses düşmektedir (Ercilasun, 2007: 252).

gooraycı (< goora-y-ıclı) “muhafız”, *baağlaycı (< baağla-y-ıclı)* “bağlaç”, *kesğitleyici (< kesğitle-y-ici)* (Ercilasun, 2007: 252).

c) Azerbaycan Türkçesindeki Kullanımı: Ekin, ünlü uyumuna bağlı olarak dört şekli kullanılmaktadır. Ünsüzle biten isimlere doğrudan, ünlüyle biten isimlere ise araya *y* yardımcı sesini alarak eklenmektedir. Fiilin gösterdiği işle meşgul olan şahsı gösteren isimler; “o işi yapan, yapma etkisi gösteren” anlamında sıfatlar türetmektedir (Ercilasun, 2007: 188).

al-ıcı, qır-ıcı, vur-ucu, seç-ici, sür-ücü, hesabla-y-ıcı, dinlä-y-ici, sürü-y-ücü, yuy-ucu (Demirçizade, 2007: 244).

araşdır-ıcı (KTLS, 1991: 24), *yoluğ-ucu* “bulaşıcı” (KTLS, 1991: 84), *büyüd-ücü* “büyüteç” (KTLS, 1991: 90).

d) Gagavuz Türkçesindeki Kullanımı: Çok işlektir. Devamlılık, çokluk fonksiyonları vardır (Özkan, 1996: 113).

güldür-ücü, kur-ucu, yaz-ıcı, ayır-ıcı, aala-y-ıcı, araştır-ıcı, baala-y-ıcı, besle-y-ici, biktır-ıcı, çek-ici, gez-ici, kes-ici, üüret-ici, yak-ıcı, öldür-ücü (Biray, 1999: 148).

çaar-ıcı “çağırıcı” (GTS, 1991: 49), *aldad-ıcı* “aldatıcı”, *al-ıcı* (GTS, 1991: 9), *aç-ıcı* (GTS, 1991: 14), *ak-ıcı* (GTS, 1991: 6), *bas-ıcı* (GTS, 1991: 29).

Bu ek, ünlüyle biten fiillere geldiğinde iki ünlü arasına y yardımcı ses gelerek, -*ıcı, -ici, -ucu, -ücü* eklerinin başındaki ünlü ses düşmektedir.

sesleyci < sesle-y-ici, koruycu < koru-y-ucu (Özkan, 1996: 113).

e) Kaşkay Türkçesindeki Kullanımı: Fiilin gösterdiği işi yapan veya yapma özelliği taşıyan araç-gereç adları türetmektedir (Korkmaz, 2009: 84).

al-ıcı kuş “alıcı kuş”, *bil-ici+si* “bilici” (Çelik, 2020: 100).

Değerlendirme: Bir işi devamlı yapan veya yapma özelliği gösteren isim ve sıfatlar türeten -(y)IcI / -(y)UcU eki, Türkiye Türkçesi, Türkmen Türkçesi, Azerbaycan Türkçesi, Gagavuz Türkçesi ve Kaşkay Türkçesinde farklı şekillerde, benzer fonksiyonda kullanılan işlek bir ektir. Ek, Kaşkay Türkçesinde genellikle düz, diğer şivelerde hem düz hem de yuvarlak ünlülü şekillerde kullanılmaktadır. Bu ek, bu şivelerde kalınlık-incelik ve düzlük-yuvarlaklık uyumuna girmektedir.

3.1.7.

TÜRKİYE TÜRKÇESİ	TÜRKMEN TÜRKÇESİ	AZERBAYCAN TÜRKÇESİ	GAGAVUZ TÜRKÇESİ	KAŞKAY TÜRKÇESİ
-(I)k/-(U)k	-(I)k/-(U)k	-Xg/-Xk	-(I)k	-Xğ/-k/-Xh/-Xk

a) Türkiye Türkçesindeki Kullanımı: Eski ve çok yaygın bir geçmiş sıfat-fiil ekidir. Ek dilimizde bu işleyişini yitirmiş, geniş ölçüde ve çoğu zaman edilen anlamlı fiilden sıfatlar yapmıştır (Banguoğlu, 1974: 248).

aç-ı-k, alış-ı-k, bağdaş-ı-k, birleş-i-k, bit-i-k, boz-u-k, çarp-ı-k, çek-i-k, don-u-k, dök-ü-k, ez-i-k, göç-ü-k, kes-i-k, ört-ü-k, sil-i-k, sol-u-k, sök-ü-k (Hatiboğlu, 1981: 80).

-(I)k / -(U)k eki; -n-, -ş- dönüşlülük ve -ş- işteşlik çatısı ile kurulan fiillere gelebildiği hâlde, edilgen ve ettirgen çatılı fiillere gelememektedir (Korkmaz, 2009: 85).

bulan-ı-k, dağın-ı-k, giyin-i-k, gücen-i-k, sön-ü-k, üşen-i-k, alış-ı-k, bitiş-i-k, çapraş-ı-k, değiş-i-k, karış-ı-k, sıkış-ı-k (Korkmaz, 2009: 85).

b) Türkmen Türkçesindeki Kullanımı: İşlek olarak kullanılan bu ek, fiilin gösterdiği hareketle ilgili sıfatlar yapmaktadır (Ercilasun, 2007: 253). Bu ek, vasıtasıyla türlü özellik, nitelik, durum, huy bildiren sıfatlar yapılmaktadır (Zeynalov, 1993: 136).

yan-ık, bulan-ık, döv-ük, aç-ık, dağın-ık, yırt-ık, değiş-ik (Zeynalov, 1993: 136).

art-ık (TTS, 1995: 34), *beze-g* “süs” (TTS, 1995: 63), *dartış-ık* “tartışma, münakaşa” (TTS, 1995: 135), *çaknış-ık* “çarpışma” (TTS, 1995: 108).

c) Azerbaycan Türkçesindeki Kullanımı: Geçişli geçişsiz tek ve çok heceli fiillere gelerek sıfat ve adlar türeten çok işlek bir ektir. Bu ekle yapılmış türetmelerin özellikle sıfat olanlarında, yapılmış bitmiş bir işi nitelik olarak üzerinde taşıma özelliği vardır (Korkmaz, 2009: 84).

hıçgır-ıg “hıçkırık” (KTLS, 1991: 336), *iliş-ik* (KTLS, 1991: 382), *garış-ıg* “karışık” (KTLS, 1991: 442), *gaz-ık* “kazık” (KTLS, 1991: 460), *oy-ug* “kovuk” (KTLS, 1991: 504).

käs-ik, sök-ük, sön-ük (Demirçizade, 2007: 160).

d) Gagavuz Türkçesindeki Kullanımı: Fiilin gösterdiği işle ilgili her türlü nesne ve araç ismi yapmaktadır. Oldukça işlektir. Ünlü ile biten fiillere -k, ünsüzle biten fiillere -Ik şeklinde gelmektedir (Özkan, 1996: 113).

aç-ı-k, ayır-ı-k “ayrılmış”, *çarp-ı-k* “felçli, akıl hastası”, *sarmaş-ı-k* “sarmaş, dolaş”, *tanış-ı-k, becer-i-k-siz, gücen-i-k* “gücendirilmiş kişi” (Özkan, 1996: 113).

eş-i-k, kayna-k, kes-i-k, kır-ı-k, siyrek (< *seyrel-k*), *soy-u-k, yannaş-ı-k, yar-ı-k, yık-ı-k, yırt-ı-k, yumuşak* (*yumuşa-k*), *alış-ı-k* (Biray, 1999: 121).

e) Kaşkay Türkçesindeki Kullanımı: Tek ve çok heceli fiillere gelerek sıfat ve isimler yapan işlek bir ektir. Kaşkay Türkçesinde ekin ünsüzünün *k > ħ* değişmesi sonucunda *ħ*’lı şekli de kullanılmaktadır (Çelik, 2020: 100).

aç-ıg “açık”, *art-ıħ* “fazla”, *art-ıħ* “fazla”, *art-uħ* “fazla”, *böyü-k* “büyük”, *böl-ük, kat-ıħ* “katık”, *kay-ıg* “sal, kayık”, *yay-ıg* “yayık” (Çelik, 2020: 100).

däl-iğ+in (Ataizi, 2017: 310), *dilä-g+i* (Ataizi, 2017: 279), *daniş-ıg+da* (Ataizi, 2017: 268).

Değerlendirme: Fiillere gelerek isim ve sıfatlar türeten *-(I)k / -(U)k* eki, Türkiye Türkçesi, Türkmen Türkçesi, Azerbajan Türkçesi, Gagavuz Türkçesi ve Kaşkay Türkçesinde farklı şekillerde, benzer fonksiyonda kullanılan işlek bir ektir. Ek, Gagavuz Türkçesinde genellikle düz, diğer şivelerde hem düz hem de yuvarlak ünlülü şekillerde kullanılmaktadır.

3.1.8.

TÜRKİYE TÜRKÇESİ	TÜRKMEN TÜRKÇESİ	AZERBAJCAN TÜRKÇESİ	GAGAVUZ TÜRKÇESİ	KAŞKAY TÜRKÇESİ
-(I)m/-(U)m	-Im/-m	-(I)m/-(U)m	-(I)m/-(U)m	-(I)m/-(U)m

a) Türkiye Türkçesindeki Kullanımı: *-m* eki nesne ismi yapan fiilden isim yapma eklerinin çok işlek olanlarından biridir. Başlıca fonksiyonu fiille ilgili bir hal, durum, iş ifade etmek olup o işle ilgili, o işten doğan varlık, eşya, âlet, yer vs. gibi çeşitli isimler de yapmaktadır (Ergin, 2009: 188).

gözle-m, kavra-m, özle-m, topla-m, yaşa-m, bak-ı-m, bas-ı-m, çarp-ı-m, yap-ı-m, ulaş-ı-m, doğ-u-m, öl-ü-m, doy-u-m, çiz-i-m, seç-i-m, çöz-ü-m (Hengirmen, 1998: 310).

-m ekindeki türetme kolaylığı, yabancı kökenli birçok terimin Türkçeleştirilmesine ya da yeni terimler yapılmasına yardımcı olmuştur (Korkmaz, 2009: 90).

ak-ı-m “cereyan”, *geril-i-m* “voltaj”, *kariş-ı-m* “mahlûl”, *titreş-i-m* “ihtizaz”, *çarp-ı-m* “darp”, *anla-m* “mânâ”, *anlat-ı-m* “ifade”, *göster-i-m* “seans”, *tanı-m* “tarif”, *otur-u-m* “celse”, *seç-i-m* “intihap”, *katıl-ı-m* “iştirak” (Korkmaz, 2009: 90).

b) Türkmen Türkçesindeki Kullanımı: Bu ek, ölçü, olay, hisse, miktar vs. bildiren isimler yapmaktadır (Zeynalov, 1993: 53).

bil-im “bilgi”, *dil-im* “dilim”, *sözle-m* “cümle” (Ercilasun, 2007: 253).

ak-ım (TTS, 1995: 27), *biş-im* “pişim” (TTS, 1995: 73), *gey-im* “elbise” (TTS, 1995: 255), *düz-üm* “dizi” (KTLS, 1991: 179).

c) Azerbaycan Türkçesindeki Kullanımı: Fiilin gösterdiği işin ismini yapan; fiilin gösterdiği işle ilgili sonucu gösteren soyut ve somut isimler türeten işlek bir ektir (Ercilasun, 2007: 189).

gey-i-m “elbise” (KTLS, 1991: 208), *böl-ü-m* “kesim” (KTLS, 1991: 470).

at-ı-m, *tut-u-m*, *ud-u-m*, *biç-i-m*, *bük-ü-m* (Demirçizade, 2007: 243).

d) Gagavuz Türkçesindeki Kullanımı: Fiilin gösterdiği hareketle ilgili isimler yapan çok işlek bir ektir (Özkan, 1996: 114).

biç-i-m, *böl-ü-m*, *çek-i-m*, *kır-ı-m*, *öl-ü-m*, *saa-ı-m*, *ver-i-m*, *gii-m*, *aç-ı-m*, *al-ı-m*, *bak-ı-m*, *çal-ı-m*, *çevrim* (< *çevir-i-m*) (Biray, 1999: 109).

e) Kaşkay Türkçesindeki Kullanımı: -m eki, genellikle fiilin gösterdiği işi ada çeviren, o işle ilgili hareket adı yapan bir ektir. Başka bir anlatımla, fiilin gösterdiği işin adıdır (Korkmaz, 2009: 89).

öl-ü-m “ölüm”, *bil-i-m* (Çelik, 2020: 102).

Değerlendirme: Fiillere gelerek bir işi veya hareketi ifade eden isimler türeten - (I)m / -(U)m eki, Türkiye Türkçesi, Türkmen Türkçesi, Azerbican Türkçesi, Gagavuz

Türkçesi ve Kaşkay Türkçesinde farklı şekillerde, benzer fonksiyonda kullanılan işlek bir ektir. Ek, Türkmen Türkçesinde genellikle düz, diğer şivelerde hem düz hem de yuvarlak ünlülü şekillerde kullanılmaktadır.

3.1.9.

TÜRKİYE TÜRKÇESİ	TÜRKMEN TÜRKÇESİ	AZERBAYCAN TÜRKÇESİ	GAGAVUZ TÜRKÇESİ	KAŞKAY TÜRKÇESİ
-(I)n/-(U)n	-(I)n/-(U)n	-(I)n/-(U)n	-In/-Un	-(I)n/-(U)n

a) Türkiye Türkçesindeki Kullanımı: Bu ek, Türkçede eskiden beri görülen fiilden isim yapma eklerinden biridir. İşleklik sahası çok geniş olmamakla beraber bir hayli misali vardır. Yaptığı isimler fiilin gösterdiği hareketi yapanı, olanı ve daha çok, yapılanı ifade etmektedir (Ergin, 2009: 189).

ak-ı-n, ek-i-n, sor-u-n, sök-ü-n, tüt-ü-n, yay-ı-n, yığ-ı-n (Hengirmen, 1998: 312).

koş-u-n, düş-ü-n, es-i-n, çak-ı-n, sağ-ı-n, gel-i-n, sat-ı-n (Banguoğlu, 1974: 256).

-(I)n / -(U)n eki, çatı ekleriyle genişletilmiş fiillere gelmemektedir. Bu ekten türetilmiş yeni sözler vardır (Korkmaz, 2009: 101).

bas-ı-n, diz-i-n, say-ı-n, sar-ı-n (Korkmaz, 2009: 101).

b) Türkmen Türkçesindeki Kullanımı: Bu ek, fiil köküne gelerek hadise, durum, hareketin neticesini bildiren isimler yapmaktadır (Zeynalov, 1993: 56).

düv-ü-n “dügüm”, *tüt-ü-n* “duman” (Ercilasun, 2007: 253).

tik-i-n “dikiş” (KTLS, 1991: 173).

c) Azerbaycan Türkçesindeki Kullanımı: Çok eskiden beri kullanılagelen işlek bir ektir. Geçişli ve geçişsiz tek ve çift heceli fiil köklerinden adlar, çok seyrek olarak da sıfatlar türetmiştir. Bu türetmelerde ek, fiilin gösterdiği işin “sonucu” veya “ürünü olma” görevini yüklenmiştir (Korkmaz, 2009: 101).

ax-ı-n “sel, kuvvetli su; akım; akıntı”, *sağ-ı-n* “sağım”, *biç-i-n* “hasat, tahılı otu tırpan, orak, biçerdöver vb. ile biçme işi”, *qoş-u-n*, *at-ı-m* (Demirçizade, 2007: 160).

äk-i-n “ekin” (KTLS, 1991: 206).

d) Gagavuz Türkçesindeki Kullanımı: İşleklik sahası fazla geniş olmamakla beraber yeterince örneği vardır (Özkan, 1996: 115).

ak-ın, *gel-in*, *kürtün* < *kürüt-ün* “toplanmış, yığılmış”, *tüt-ün* (Özkan, 1996: 115).

e) Kaşkay Türkçesindeki Kullanımı: Fiil kök ve gövdelerinden bir harekete bağlı isimler türetmektedir. Fazla işlek değildir.

düz-ü-n “dizi, sıra”, *gel-i-n*, *tüt-ü-n*, *koş-u-n* “asker” (Çelik, 2020: 102).

Değerlendirme: Fiillere gelerek bir hareketi veya yapılanı ifade eden isimler türeten *-(I)n / -(U)n* eki, Türkiye Türkçesi, Türkmen Türkçesi, Azerbajan Türkçesi, Gagavuz Türkçesi ve Kaşkay Türkçesinde farklı şekillerde, aynı fonksiyonda kullanılan işlek bir ektir. Ek, bu şivelerde hem düz hem de yuvarlak ünlülü şekillerde kullanılmaktadır.

3.1.10.

TÜRKİYE TÜRKÇESİ	TÜRKMEN TÜRKÇESİ	AZERBAYCAN TÜRKÇESİ	GAGAVUZ TÜRKÇESİ	KAŞKAY TÜRKÇESİ
-mA	-mA	-mA	-mA	-mA

a) Türkiye Türkçesindeki Kullanımı: İstisnasız bütün fiil kök ve gövdelerine getirilen bu ek eskiden beri Türkçenin fiilden isim yapma eklerinin başında gelmektedir. Fonksiyonu fiillerin hareket isimlerini yapmaktır (Ergin, 2009: 186).

as-ma, *bas-ma*, *böl-me*, *danış-ma*, *doku-ma*, *dol-ma*, *ver-me*, *al-ma*, *gül-me*, *gel-me*, *git-me* (Hengirmen, 1998: 310).

ara-ma *tara-ma*, *bur-ma*, *der-me* *çat-ma*, *et-me* *bul-ma*, *eyle-me*, *oku-ma* *yaz-ma*, *saç-ma* (Hatiboğlu, 1981: 112).

b) Türkmen Türkçesindeki Kullanımı: *-mA* eki, fiildeki oluş ve kılış bir iş adına dönüştürme özelliği taşıdığından her türlü olumsuz fiil kök ve gövdeleriyle çatı ekleri almış fiillere de gelmektedir. *-mA* ekinin, eklendiği fiillerde gösterdiği yalın iş bildirme özelliği zamanla aşınmaya uğrayarak, kılış işlevinden sıyrılmış birtakım kalıcı adlar ortaya çıkmıştır (Korkmaz, 2009: 92).

gaynat-ma, govur-ma, gatla-ma, süz-me, gızır-ma “sıtma”, *üşüt-me, golyaz-ma, bas-ma, gollan-ma, düşündür-me, deneştir-me* “karşılaştırma”, *yüzlen-me* “çoğunluğa hitap etme, rica”, *düz-me* (Biray, 1999: 93).

c) Azerbaycan Türkçesindeki Kullanımı: Aslında bir isim-fiil ekidir. Ancak, kalıcı isimler, sıfatlar da türetmektedir (Ercilasun, 2007: 189). Bu ek aracılığıyla hal-vaziyet, ilgi, eşya, nitelik vb. adlar bildiren isimler meydana getirilmektedir (Zeynalov, 1993: 54).

qovur-ma “kavurma”, *süz-mä, düy-mä* “dügme”, *qoş-ma* “koşma”, *qır-ma* “kıрма”, *alış-ma, çal-ma, sür-mä, dol-ma* (Demirçizade, 2007: 162).

donan-ma (KTLS, 1991: 186), *dondur-ma* (KTLS, 1991: 186), *çök-mä* “göçük” (KTLS, 1991: 278), *gızart-ma* “kızartma” (KTLS, 1991: 484).

d) Gagavuz Türkçesindeki Kullanımı: *-mA*’nın asıl işlevi, fiillerin hareketlerden kaynaklanan iş isimlerini yapmaktır. *-mA* ekiyle yapılmış iş isimleri içerisinde kalıplaşarak kalıcı isim olan kelimeler, oldukça fazladır (Biray, 1999: 90).

as-ma, bas-ma, çek-me, sür-me, yar-ma, böl-me, dök-me, kır-ma, ör-me, saç-ma, sar-ma, seç-me, süz-me, çal-ma, sar-ma (Biray, 1999: 95).

e) Kaşkay Türkçesindeki Kullanımı: Mastar eki *-mA*, eklendiği fiillerde kalıplaşmış olarak birtakım kalıcı adlar ortaya çıkarmıştır (Çelik, 2020: 101).

dük-me “dügme”, *kâz-ma* “kazma”, *geç-me* “bir dokuma”, *sür-me* (Çelik, 2020: 101).

çat-ma (Ataizi, 2017: 307).

Değerlendirme: Fiillerden olma ve yapma ifade eden geçişli veya geçişsiz fiiller türeten -mA eki, Türkiye Türkçesi, Türkmen Türkçesi, Azerbajan Türkçesi, Gagavuz Türkçesi ve Kaşkay Türkçesinde oldukça işlektir. Bu ek, bu şivelerde şekil ve fonksiyon olarak ortak bir kullanıma sahiptir.

3.1.11.

TÜRKİYE TÜRKÇESİ	TÜRKMEN TÜRKÇESİ	AZERBAYCAN TÜRKÇESİ	GAGAVUZ TÜRKÇESİ	KAŞKAY TÜRKÇESİ
-mAk	-mAk	-mağ/-maq -mäk	-mAk/-mAA	-mAk/-mag

a) Türkiye Türkçesindeki Kullanımı: İstisnasız bütün fiil kök ve gövdelerine getirilen bu ek eskiden beri Türkçenin fiilden isim yapma eklerinin başında gelmektedir. Fonksiyonu fiillerin hareket isimlerini yapmaktır (Ergin, 2009: 185).

anla-mak, gözle-mek, kavra-mak, özle-mek, topla-mak, yaşa-mak, bak-mak, bas-mak, çarp-mak, yap-mak, ulaş-mak, doğ-mak, öl-mek, çiz-mek (Hengirmen, 1998: 310).

-mAk eki, kalıplaşma yoluyla kalıcı bazı yiyecek, içecek, araç ve gereç adları da yapmıştır (Korkmaz, 2009: 96).

az-mak “taşmış dere”, *baş-mak / paş-mak* “ayakkabı”, *çak-mak, ek-mek, ır-mak, il-mek* (Korkmaz, 2009: 96).

b) Türkmen Türkçesindeki Kullanımı: Bu ek, hem kök ve türemiş hem de terkibi fiillerin üzerine bitiştilerilerek türlü hareket adları meydana getirmektedir. Bu ek ile hareket adlarının meydana gelmesi daha çok Oğuz grubuna özgüdür (Zeynalov, 1993: 286).

oka-mak, gez-mek, yaz-mak, yat-mak, et-mek (Zeynalov, 1993: 286).

gaçır-mak “düşürmek” (KTLS, 1991: 199), *oyla-mak* “düşünmek” (KTLS, 1991: 197), *duy-mak* “hissetmek” (KTLS, 1991: 193).

-mAk ekinden sonra yönelme eki geldiğinde ünlü uzaması meydana gelir ve bu ekin son sesinde yer alan “k” sesi yumuşayarak “ğ” ye dönüşmüştür.

bermäüğe (< *ber-mek-e*) “vermeye”, *buuşlamağa* (< *buuşla-mak-a*) “müjdelemeye” (Ercilasun, 2007: 253).

Aynı ek fiillerden kalıcı isimler de türetir (Ercilasun, 2007: 253).

çak-mak, *ooy-mak* “çukur”, *üyyş-mek* “yığın, küme” (Ercilasun, 2007: 253).

c) Azerbaycan Türkçesindeki Kullanımı: Fiilin mastar biçimi olan bu ek, fiildeki soyut hareketleri adlandıran, onları isim biçimine sokan bir ektir. Bazı kalıcı yiyecek, içecek, araç ve gereç isimleri de yapmaktadır (Ercilasun, 2007: 189).

bağlan-maq, *yağlan-maq*, *yaxşılaş-maq*, *pisləş-mäk*, *kabudlaş-maq*, *incäləş-mäk*, *fikirləş-mäk* (Demirçizade, 2007: 242).

ara-mag “aramak” (KTLS, 1991: 24), *düşür-mäk* “düşürmek” (KTLS, 1991: 198), *anlaş-mag* “anlaşmak” (KTLS, 1991: 22).

d) Gagavuz Türkçesindeki Kullanımı: -mAk ekinin asıl işlevi, bütün fiillerin sonuna gelerek onların hareket adlarını karşılamaktır. Ancak -mAk ekinin bu işlevinin yanı sıra kalıcı isim yapmak gibi bir işlevi daha vardır (Biray, 1999: 87).

çak-mak, *baş-mak*, *i-mek*, *ek-mek*, *kay-mak*, *dö-mek* “deyiş, deyim”, *ört-mek* “bozkır yangını” (Biray, 1999: 88).

aaraştır-mak, *ast-maa* “asmak”, *aar-maa* “ağırmak” (GTS, 1991: 2), *bas-maa* (GTS, 1991: 29), *becer-mee* (GTS, 1991: 32), *bak-maa*, *balla-maa* (GTS, 1991: 28).

e) Kaşkay Türkçesindeki Kullanımı: Fiillere gelerek bunlara ait hareket isimleri yapmaktadır. Fiillerin isim durumunda kullanımını sağlayan mastar eki -mAk da fiilden isim yapımı ekleri arasında sayılmaktadır. Kaşkay Türkçesinde bütün fiil kök ve gövdelerine getirilen işlek bir ektir (Çelik, 2020: 101).

gel-mek (Ataizi, 2017: 293), *irla-mäk*, *irla-mäg* (Ataizi, 2017: 295), *gäl-mäg* (Ataizi, 2017: 299), *äk-mäk* (Ataizi, 2017: 294).

Değerlendirme: Fiillere gelerek hareket isimleri ve bazı kalıcı isimler türeten -mAk eki, Türkiye Türkçesi, Türkmen Türkçesi, Azerbican Türkçesi, Gagavuz Türkçesi ve Kaşkay Türkçesinde farklı şekillerde, benzer fonksiyonda kullanılan işlek bir ektir. Ek, Gagavuz Türkçesinde -mAA şeklinde uzun ünlülü olarak da kullanılmaktadır.

3.1.12.

TÜRKİYE TÜRKÇESİ	TÜRKMEN TÜRKÇESİ	AZERBAYCAN TÜRKÇESİ	GAGAVUZ TÜRKÇESİ	KAŞKAY TÜRKÇESİ
-tI/-tU	-IntI/-IndI -UndU	-tI/-tU -(I)ntI/-(U)ntU	-tI/-tU	-(U)ntU

a) Türkiye Türkçesindeki Kullanımı: Türkçede eskiden beri işlek olarak kullanılan fiilden isim yapma eklerinden biridir. Esas itibariyle -n-’li fiil gövdelerine getirilmektedir. Teşkil ettiği isimler yapan, olan veya yapılan çeşitli nesneleri karşılamaktadır (Ergin, 2009: 194).

alın-tı, bağla-n-tı, çalka-n-tı, çarp-ı-n-tı, kal-ı-n-tı, kaşın-tı, sallan-tı, sığın-tı, sık-ı-n-tı, topla-n-tı, yaşa-n-tı, avun-tu, bul-u-n-tu, kur-u-n-tu (Hatiboğlu, 1981: 158).

Bu ek, -n-’li olmayan fiil gövdelerine de getirilmektedir⁶.

ağar-tı, bağır-tı, belir-ti, kabar-tı, bunal-tı, sızıl-tı (Korkmaz, 2009: 102).

Bu ek Eski Türkçede ve Eski Anadolu Türkçesinde yalnız -dı, -di şeklinde idi. Sonradan vokal uyumuna bağlanmış ve konsonantı sedasızlaşmış, böylece vokal bakımından çok şekilli olmuş, fakat konsonant bakımından yine tek şekilli kalmıştır (Ergin, 2009: 194).

b) Türkmen Türkçesindeki Kullanımı: Pek işlek değildir. Fiillere gelerek bunlardan somut anlamlı isimler türetmektedir (Ercilasun, 2007: 253).

gır-ındı “yonga”, *kes-indi* “kesinti”, *tap-ındı* “buluntu” (Ercilasun, 2007: 253).

döv-ündü “kırıntı” (TTS, 1995: 175), *kal-ıntı* “döküntü” (KTLS, 1991: 187).

⁶ Bazı dilcilere göre -tI / -tU ekiyle, -(I)ntI / -(U)ntU eki arasında yapı ve işlev bakımından hiçbir ayrım yoktur (bk. Korkmaz, Zeynep, Türkiye Türkçesi Grameri, TDK Yay., Ankara 2009, s. 102; Banguoğlu, Tahsin, Türkçenin Grameri, Baha Matbaası, İstanbul 1974, s. 258).

c) Azerbaycan Türkçesindeki Kullanımı: Ek, ünlü ile biten fiillere doğrudan, ünsüzle biten fiillere ise araya yardımcı ünlülerden birini alarak bağlanmaktadır (Ercilasun, 2007: 189). Bu ek vasıtasıyla ortaklık, soyutluk ve nesne bildiren isimler yapılmaktadır (Zeynalov, 1993: 56).

ov-u-ntu “bir şeyin ovularak ufalanmış parçaları”, *çök-ü-ntü* “sıvının dibine çöken şeyler, tortu”, *ğır-ı-ntı*, *qaz-ıntı*, *äy-inti* (Demirçizade, 2007: 244).

toplan-tı (KTLS, 1991: 366), *bulan-tı* (KTLS, 1991: 84), *gaşı-ntı* “kaşıntı” (KTLS, 1991: 450), *tök-ü-ntü* “döküntü” (KTLS, 1991: 186).

d) Gagavuz Türkçesindeki Kullanımı: İşlek bir yapım ekidir. Daha çok edilgenlik, dönüşlülük bildiren *-n* ekinden sonra gelmektedir. Nesne, iş ve hâl adı yapılmaktadır (Özkan, 1996: 115).

bulan-tı, *çalkan-tı*, *çırpın-tı*, *kaşın-tı*, *toplan-tı*, *baalan-tı*, *kaçın-tı*, *kıyın-tı*, *saklan-tı*, *sıyın-tı* “sığıntı” (Biray, 1999: 1629).

e) Kaşkay Türkçesindeki Kullanımı: *-tI* / *-tU* eki genellikle geçişsiz fiil gövdelerinden, fiilin gösterdiği işin sonucu ve ürünü olan adlar türetmektedir. Bunlar somut ve soyut anlamlı adlardır (Korkmaz, 2009: 102).

bul-u-ntu (Çelik, 2016: 91).

Değerlendirme: Fiillere gelerek bir hareketi veya yapılanı ifade eden isimler türeten *-tI* / *-tU* eki, Türkiye Türkçesi, Türkmen Türkçesi, Azerbajan Türkçesi, Gagavuz Türkçesi ve Kaşkay Türkçesinde farklı şekillerde, benzer fonksiyonda kullanılan işlek bir ektir. Ek, bu şivelerde düz veya yuvarlak ünlülü şekillerde kullanılmaktadır. Bu ek, kalınlık-incelik ve düzlük-yuvarlaklık uyumuna girmektedir.

3.1.13.

TÜRKİYE TÜRKÇESİ	TÜRKMEN TÜRKÇESİ	AZERBAJCAN TÜRKÇESİ	GAGAVUZ TÜRKÇESİ	KAŞKAY TÜRKÇESİ
-mAn	-mAn	-mAn	-man	-man

a) Türkiye Türkçesindeki Kullanımı: *-mAn* eki, geçişsiz fiil kök ve gövdelerinden türetmeler yapan ve işlek olmayan bir ektir. Çatı eki almış fiillere gelmemektedir. Çeşitli fiillerden ad ve sıfat olarak kullanılan birkaç türetme yapmıştır (Korkmaz, 2009: 97).

danış-man, öğret-men, eğit-men, göç-men, okut-man, seç-men, yönet-men, şiş-man, az-man, say-man (Hengirmen, 1998: 311).

b) Türkmen Türkçesindeki Kullanımı: İşlek olmayan bir fiilden isim yapma ekidir. *-mAn* eki, fiilin hareketiyle ilgili nesne adı yapmıştır (Altınel, 2003: 119).

dın-man “durmadan, aralıksız”, *değir-men* “değirmen” (Altınel, 2003: 119).

c) Azerbaycan Türkçesindeki Kullanımı: Fazla işlek değildir. *-mAn* ekiyle, genellikle kişi kavramı veren ad soylu sözcük kurulmaktadır (Hatiboğlu, 1981: 116).

däyir-man “değirmen”, *az-man* “azman, çok büyük” (Ercilasun, 2007: 190).

d) Gagavuz Türkçesindeki Kullanımı: Fazla işlek değildir. Eylemlerden ad ve ad soylu sözcükler yapmaktadır (Hengirman, 1998: 311).

yay-man “şımarık, yaramaz, çapkın”, *az-man* (Biray, 1999: 175).

e) Kaşkay Türkçesindeki Kullanımı: İşlek olmayan tek şekilli fiilden isim yapma ekidir (Çelik, 2020: 102).

değir-man “değirmen” (Çelik, 2020: 102).

Değerlendirme: Fiillere gelerek bir hareketi veya yapılanı ifade eden isimler türeten *-mAn* eki, Türkiye Türkçesi, Türkmen Türkçesi, Azerbajan Türkçesi, Gagavuz Türkçesi ve Kaşkay Türkçesinde farklı şekillerde, benzer fonksiyonda kullanılan işlek bir ektir. Ek, Gagavuz Türkçesi ve Kaşkay Türkçesinde sadece kalın ünlülü bir şekilde, diğer şivelerde hem kalın hem de ince ünlülü şekillerde kullanılmaktadır.

3.1.14.

TÜRKİYE TÜRKÇESİ	TÜRKMEN TÜRKÇESİ	AZERBAYCAN TÜRKÇESİ	GAGAVUZ TÜRKÇESİ	KAŞKAY TÜRKÇESİ
---------------------	---------------------	------------------------	---------------------	--------------------

-(y)Iş/-(y)Uş	-(I)ş/-(U)ş	-(y)Iş/-(y)Uş	-(y)Iş/-(y)Uş	-(I)ş/-(U)ş
---------------	-------------	---------------	---------------	-------------

a) Türkiye Türkçesindeki Kullanımı: Bu ek yapısı bakımından bir ad-fiil ekidir. Tek ve çok heceli fiil kök ve gövdelerinden fiilin esas anlamını değiştirmeden, yapılan işin tarzını bildiren geçici kılış adları türetmektedir (Korkmaz, 2009: 106).

açıl-ış, at-ış, bil-ış, çekil-ış, çık-ış, dik-ış, doğ-uş, dön-üş, gir-ış, in-ış, sat-ış, sun-uş, tanı-ş, uç-uş, yağ-ış (Hatiboğlu, 1981: 143).

“Eski Türkçede ek -ş- şeklinde idi. Bunu Batı Türkçesinde o devirden kalma bazı isimlerin bünyesinde de görüyoruz: *alka-*’dan *alkış*, *karğa-*’dan yapılmış *karğış* misallerinde olduğu gibi” (Ergin, 2009: 187).

-(y)Iş / -(y)Uş eklerinden kalıplaşma yoluyla bazı kalıcı adlar da türetilmiştir.

açıl-ış, anla-y-ış, bak-ış, bul-uş, çekil-ış, çık-ış, dal-ış, davran-ış, düşün-üş, geç-ış, gel-ış, inle-y-ış, işle-y-ış, oku-y-uş, uyan-ış, yaşa-y-ış, yürü-y-üş (Korkmaz, 2009: 107).

b) Türkmen Türkçesindeki Kullanımı: Bu ek hareketin adını ve neticesini bildiren isimler, tarz bildiren isimlerin ve bazı pasif fiillerin sonuna getirilmektedir (Biray, 1999: 104).

aç-ış, bar-ış, bildir-ış, bök-üş “atlayış, hoplayış”, *görn-üş* “kendini gösterme”, *özger-ış* “değişme, yenilik”, *yeñ-ış* “galibiyet”, *yöri-ş* “yürüyüş” (Biray, 1999: 104).

çağırıl-ı-ş “toplantı” (TTS, 1995: 107), *diril-i-ş* (TTS, 1995: 163), *di-y-i-ş* “deyiş” (TTS, 1995: 165), *gara-y-ı-ş* “bakış” (TTS, 1995: 231).

-(I)ş / -(U)ş eklerinden kalıplaşma yoluyla bazı kalıcı adlar da türetilmiştir.

ur-u-ş “savaş”, *yağ-ı-ş* “yağmur” (Ercilasun, 2007: 253).

c) Azerbaycan Türkçesindeki Kullanımı: -Iş / -Uş eki hareket adları, hal ve hareketin adını ve hareketin anlamını bildirmektedir (Zeynalov, 1993: 283).

gül-üş, en-ış, titrə-y-ış, bax-ış, dön-üş, gäl-ış, tik-ış, gör-üş, ara-y-ış, göstär-ış, tanı-ş (Demirçizade, 2007: 162).

görün-ü-ş “eşkal” (KTLS, 1991: 226), *gaç-ı-ş* “kaçış” (KTLS, 1991: 249), *ged-i-ş* “gidiş” (KTLS, 1991: 272), *gir-i-ş* (KTLS, 1991: 274).

d) Gagavuz Türkçesindeki Kullanımı: *-İş / -Uş* eki genel olarak *-mAk* ve *-mA* gibi fiil isimleri yapmaktadır. Yalnız bu fiil isimleri, fiillerin soyut olarak isimleri değil, o fiilden kaynaklanan soyut veya somut hareketlerin neticesinde meydana gelen işin isimleridir. *-İş / -Uş* eki genel olarak iş isimleri yapmakla beraber, kalıcı isimler de yapmaktadır (Biray, 1999: 105).

aala-y-ış, *bayıl-ış* (GTS, 1993: 31), *ak-ış* (GTS, 1993: 1), *aldan-ış* (GTS, 1993: 9), *al-ış* (GTS, 1993: 10), *çaar-ış* (GTS, 1993: 49), *baar-ış-maa* (GTS, 1993: 26).

e) Kaşkay Türkçesindeki Kullanımı: İş ifade eden fiil isimleri yapmaktadır. *-İş / -Uş* eki klişeleşerek hareket dışında nesne ismi olmaya oldukça elverişlidir ve sıfat olarak da kullanılmaktadır (Ergin, 2009: 187).

bah-ı-ş+ı “bakışı”, *dög-ü-ş+te* “döğüşte”, *yağ-ı-ş* “yağış” (Çelik, 2020: 103).

söy-ü-ş “sövme” (Ataizi, 2017: 259).

Değerlendirme: Fiillere gelerek bir işi veya hareketi ifade eden isimler türeten *-(y)İş / -(y)Uş* eki, bütün Oğuz grubu Türk şivelerinde farklı şekillerde, aynı fonksiyonda kullanılan işlek bir ektir. Ek, bu şivelerde hem düz hem de yuvarlak ünlülü şekillerde kullanılmaktadır. Bu ek, kalınlık-incelik ve düzlük-yuvarlaklık uyumuna girmektedir.

3.2. Türkiye Türkçesi, Türkmen Türkçesi, Azerbaycan Türkçesi ve Kaşkay Türkçesinde Fiilden İsim Türeten Ortak Ekler

3.2.1.

TÜRKİYE TÜRKÇESİ	TÜRKMEN TÜRKÇESİ	AZERBAYCAN TÜRKÇESİ	KAŞKAY TÜRKÇESİ
-cAk	-CAk	-cäk	-cek

a) Türkiye Türkçesindeki Kullanımı: Fazla işlek değildir. Fiillerden nesne adı, yer adı veya somut ad türetmektedir.

korun-cak “korumak için kullanılan kap”, *salın-cak*, *tapın-cak* “tapınılan yer”, *yapın-cak* “soğukta atlara örtülen kebe” (Hatiboğlu, 1981: 37).

b) Türkmen Türkçesindeki Kullanımı: Fazla işlek değildir. Fiillerden nesne adı veya somut ad türetmektedir.

gemin-çek “kıkırdak”, *yılman-çak* “düz, cilalı”, *gıy-çak* “bıçakla kesmek”, *ürpün-cek* “baş örtüsünün kenarı”, *ovnu-cak* “küçük, ufak” (Altınel, 2003: 82).

sallan-çak “beşik” (KTLS, 1991: 65), *bulan-çak* “bulanık” (TTS, 1995: 86).

c) Azerbaycan Türkçesindeki Kullanımı: Fazla işlek değildir. Fiillerden aşırılık bildiren sıfatlar türetmektedir.

bürün-cek, *em-cek*, *öyün-cäk*, *erin-cek* “tembel, başı boş”, *örtün-cek* “örtünmeye yarayan her şey”, *öyün-cek* “övmeyi çok seven” (Biray, 1999: 177).

utan-cag “çekincen” (KTLS, 1991: 122).

d) Kaşkay Türkçesindeki Kullanımı: Fazla işlek değildir. Fiillerden nesne adı veya somut ad türetmektedir.

davır-cek “ekmek döndereceği”, *tüfür-cek* “tükürük”, *em-cek* “meme” (Çelik, 1997: 129).

Değerlendirme: Fiillerden nesne, yer veya somut anlamlı isimler türeten *-cAk* eki, Türkiye Türkçesi, Türkmen Türkçesi, Azerbaycan Türkçesi ve Kaşkay Türkçesinde farklı şekillerde ve fonksiyonlarda kullanılan fazla işlek olmayan bir ektir. Ek, Türkiye Türkçesi, Azerbaycan Türkçesi ve Kaşkay Türkçesinde sadece tonlu şekillerde, Türkmen Türkçesinde tonlu veya tonsuz şekillerde kullanılmaktadır.

3.3. Türkiye Türkçesi, Türkmen Türkçesi, Azerbaycan Türkçesi ve Gagavuz Türkçesinde Fiilden İsim Türeten Ortak Ekler

3.3.1.

TÜRKİYE TÜRKÇESİ	TÜRKMEN TÜRKÇESİ	AZERBAYCAN TÜRKÇESİ	GAGAVUZ TÜRKÇESİ
-(y)A	-A	-A	-A

a) Türkiye Türkçesindeki Kullanımı: İşlek olmayan, ancak bir iki kelimedede bulunan bu ek de klişeleşerek sonradan fiilden isim yapma eki durumuna girmiş görünmektedir. Gerundium eki *-a*, *-e*'nin klişeleşmesi ile ortaya çıktığı anlaşılmaktadır. Bu ek yapılan nesne ve yeri ifade etmek için kullanılmıştır (Ergin, 2009: 193).

yar-a, *sap-a*, *diz-e*, *doğ-a* (Hengirmen, 1998: 304).

-(y)A eki, zarf-fiil ekinin kalıplaşma yoluyla oluşturduğu *çevre* (< *çevir-e*), *eğ-e*, *gaga* (< *kak-a*), *öte*, *kese* “kestirme yol”, *oya*, *vere* “bir yere veya kalenin teslimi” gibi adlar da vardır (Korkmaz, 2009: 67).

b) Türkmen Türkçesindeki Kullanımı: *-A* eki, bir kısım fiillerden yer ve yön bildiren isimler yapmaktadır. Ek, bir kısım fiillerden de fiilin hareketi sonunda ortaya çıkan durum, özellik, nesne bildiren isimler yapmaktadır (Biray, 1999: 159).

yar-a, *yatır-a* “yatalak, hasta”, *çövre* (< *çövr-e*) “ters yüz, arka yüz”, *övre* (*övr-e*) “dolaşık, karışık”, *otur-a* “felçli, inmeli” (Altınel, 2003: 770).

c) Azerbaycan Türkçesindeki Kullanımı: İsim ve sıfat türeten bu ek fazla işlek değildir.

gece (< *geç-e*), *goş-a* “çift, öte, uzakta”, *yar-a* (Altınel, 2003: 770).

d) Gagavuz Türkçesindeki Kullanımı: Zarf-fiil kalıplaşmasıyla ortaya çıkan bir örneği vardır (Özkan, 1996: 111).

çevre (< *çevir-e*) “mendil”, *gece* (< *geç-e*), *yar-a*, *gaga* (< *kak-a*) (Biray, 1999: 160).

Değerlendirme: Fiillerden nesne, yer, durum ve özellik bildiren isimler türeten *-A* eki fazla işlek değildir. Ek, Türkiye Türkçesi, Türkmen Türkçesi, Azerbaycan Türkçesi ve Gagavuz Türkçesinde şekil ve fonksiyon olarak ortak bir kullanıma sahiptir.

3.3.2.

TÜRKİYE TÜRKÇESİ	TÜRKMEN TÜRKÇESİ	AZERBAYCAN TÜRKÇESİ	GAGAVUZ TÜRKÇESİ
-Aç/-ç	-Aç	-(y)Ac	-Aç

a) Türkiye Türkçesindeki Kullanımı: Ünsüzle biten fiil köklerinden sonra -Aç, -A ünlüsüyle biten köklerden sonra -ç olarak gelen ek, eklendiği fiilin anlamını nitelik olarak taşıyan sıfat veya o hareketi gerçekleştiren ad türeten bir ektir (Korkmaz, 2009: 69).

dürt-eç, göm-eç, tok-aç, sür-eç (Korkmaz, 2009: 69).

tut-aç, dik-eç, bak-aç (Banguoğlu, 1974: 229).

Banguoğlu, *süzgeç, açkaç, kıskaç* misallerinden yola çıkarak bu ekin Eski Türkçede canlı ve birleşik olması muhtemel -geç ekinden damak sesinin düşmesiyle meydana geldiğini belirtmektedir (Türkçenin Grameri, 1974: 229).

Bu ek, işlek bir ek olmadığı için terim yapımında kullanılarak işletilmek istenmiştir (Korkmaz, 2009: 69).

bağla-ç “rabıt”, *büyüt-eç, büyült-eç* “pervasız”, *kaldır-aç* “manivelâ”, *püskürt-eç* “püskürücü, pulverizatör”, *sark-aç* “rakkas”, *say-aç, tıka-ç, topla-ç* “toplayıcı, kollektör”, *yansıt-aç* “yansıtıcı, reflektör”, *yükselt-eç* (Korkmaz, 2009: 69).

b) Türkmen Türkçesindeki Kullanımı: Fiilin hareketiyle ilgili nesne isimleri yapmaktadır (Biray, 1999: 171).

gıs-aç “mengene”, *tut-aç* “tutacak”, *dik-eç* “dikelip duran şey”, *körel-eç* “rengi uçuk sayıf ışık”, *ıs-aç* “mengene” (Biray, 1999: 171).

c) Azerbaycan Türkçesindeki Kullanımı: Fiilin gösterdiği hareketle ilgili nesne isimleri türetmektedir (Ercilasun, 2007: 251).

tıx-ac “tıkaç”, *tox-ac* “tokaç, silindir”, *döy-äc* “bir şeyi dövmede kullanılan ağaçtan yapılma çekiç, tokmak” (Ercilasun, 2007: 187).

d) Gagavuz Türkçesindeki Kullanımı: İşlek olmayan bir ektir. Birkaç örnekte görülmektedir.

göm-eç “arar peteği”, *kıs-aç* (Altınel, 2003: 72).

Değerlendirme: Fiillere gelerek fiilin hareketiyle ilgili nesne isimleri türeten -Aç eki, Türkiye Türkçesi, Türkmen Türkçesi, Azerbaycan Türkçesi ve Gagavuz Türkçesinde farklı şekillerde, benzer fonksiyonda kullanılan işlek olmayan bir ektir.

3.3.3.

TÜRKİYE TÜRKÇESİ	TÜRKMEN TÜRKÇESİ	AZERBAYCAN TÜRKÇESİ	GAGAVUZ TÜRKÇESİ
-AlAk	-alak	-alağ	-AlAk

a) Türkiye Türkçesindeki Kullanımı: Tek heceli geçişsiz fiillerden sıfat ve adlar türeten -AlAk eki, tekrarlama fiilleri yapan -AlA- ekinin fiilden sıfat türeten -k ekiyle kaynaşmasından oluşmuş bir birleşiktir. İşlek olmayan bu ek “Tekrarlama, art arda yapılma” sonucu olan bir nitelik veya nesneyi gösterme işlevi taşımaktadır (Korkmaz, 2009: 72).

kov-alak, gez-elek, kas-alak, tak-alak, yap-alak, yat-alak, çök-elek, as-alak (Banguoğlu, 1974: 232).

b) Türkmen Türkçesindeki Kullanımı: -AlAk eki, genellikle ad köküne gelen ve ad soylu sözcük kuran birleşik bir ektir (Hatiboğlu, 1981: 25).

gaç-alak (Altınel, 2003: 74).

c) Azerbaycan Türkçesindeki Kullanımı: İşlek olmayan bu ekin kullanımı birkaç örnekte vardır.

yat-alag “yatalak”, *yap-alag* “baykuşlar yırtıcı grubundan bir kuş” (Ercilasun, 2007: 187).

d) Gagavuz Türkçesindeki Kullanımı: Fazla işlek değildir. Fiilin hareketinin sonunda ortaya çıkan nesneyi veya durumu anlatmaktadır (Biray, 1999: 172).

yat-alak, çök-elek “deve diken” (Biray, 1999: 172).

Değerlendirme: Fiillere gelerek fiilin hareketiyle ilgili bir nesneyi, bir ismi bildiren isimler türeten -AlAk eki, Türkiye Türkçesi, Türkmen Türkçesi, Azerbaycan Türkçesi ve Gagavuz Türkçesinde farklı şekillerde, benzer fonksiyonda kullanılan fazla işlek olmayan bir ektir. Ek, Türkmen Türkçesinde kalın ünlülü şekillerde kullanılmaktadır.

3.3.4.

TÜRKİYE TÜRKÇESİ	TÜRKMEN TÜRKÇESİ	AZERBAYCAN TÜRKÇESİ	GAGAVUZ TÜRKÇESİ
-bAç/-mAç	-mAç/-peçek	-bAc/-mAc	-bAç/-mAç

a) Türkiye Türkçesindeki Kullanımı: Dilimizde -mAç ekiyle yapılmış birkaç adla -mAç ve -bAç ekleriyle yapılmış birkaç oyun adı vardır. Bunlarda ek, o adların “yapılış biçimi ve tarzını gösteren” birer işlevle kullanılmıştır (Korkmaz, 2009: 94).

yanıl-t-maç “yanılma yoluyla oynanan oyun”, *yırt-maç*, *say-maç*, *sek-meç* (Korkmaz, 2009: 94).

de-meç, *eğ-meç*, *em-meç*, *kurut-maç*, *dön-e-meç* (Hatiboğlu, 1981: 113).

“-mAç eki genellikle yiyecek ve yemek adları türetmiştir. Bu eki almış yiyecek adlarının nasıl yapıldıkları incelendiğinde, fiilden ad türeten ve sıfat olarak kullanılan -mA ekinin “aş” adıyla oluşturduğu sıfat tamlamasına dayandığı anlaşılmaktadır” (Korkmaz, 2009: 95).

bula-maç, *çal-maç*, *doğra-maç*, *kavur-maç*, *tut-maç* (Korkmaz, 2009: 95).

Bazı adlarda *b*’nin etkisi ile *n* sesi *m*’ye dönüşmüştür⁷.

dolan-baç < *dolam-baç*, *saklan-baç* < *saklam-baç* (Ergin, 1996: 197).

⁷ Banguoğlu, bu ekin -me sıfatlarının -eç küçültme ekiyle uzatılmasından doğmuş bir birleşik ek olduğu görüşündedir. Korkmaz ise, ekin işlevini göz önünde bulundurarak böyle bir birleşmenin mümkün olmadığını belirtir (bk. Korkmaz, Zeynep, Türkiye Türkçesi Grameri, TDK Yay., Ankara 2009, s. 94; Banguoğlu, Tahsin, Türkçenin Grameri, Baha Matbaası, İstanbul 1974, s. 268).

b) Türkmen Türkçesindeki Kullanımı: Fiilin sonucuyla ilgili oyun ismi ve somut isim yapmıştır (Altınel, 2003: 115).

pırlam-baç “bir çocuk oyunu”, *ger-meç* “bölme, duvar”, *yart-maç* “yırtmaç”, *gıssan-maç* “aceleci”, *gizlen-peçek* “saklanbaç” (Altınel, 2003: 115).

c) Azerbaycan Türkçesindeki Kullanımı: İşlek olarak kullanılan bir ektir. Az sayıda aygıt, yer vb. adları ve sıfatlar bırakmıştır (Banguoğlu, 1974: 268).

yanılt-mac “tekerleme, yanıltmaç”, *dolan-bac* “dolambaç”, *atlan-bac* “birdirbir oyunu” (Ercilasun, 2007: 189).

bula-mac “bulamaç” (KTLS, 1991: 82), *doğra-mac* “cacık” (KTLS, 1991: 92).

d) Gagavuz Türkçesindeki Kullanımı: -mAç ve -bAç ekleri fazla işlek olmayan eklerdir. Bu ekler, Fiillerden bazı oyun adları ve hareket tarzlarını ifade eden adlar türetmişler (Özkan, 1996: 111).

saklan-baç, *alda-maç* “ziyafet”, *bula-maç*, *yanılt-maç* (Özkan, 1996: 111).

bula-maç, *alada-maç* “ziyafet, mükafat”, *dolan-baç*-lı (Biray, 1999: 175).

Değerlendirme: Fiillere gelerek oyun, nesne, alet ve yemek isimleri türeten -bAç / -mAç eki, Türkiye Türkçesi, Türkmen Türkçesi, Azerbaycan Türkçesi ve Gagavuz Türkçesinde farklı şekillerde, benzer fonksiyonda işlek olarak kullanılan bir ektir.

3.3.5.

TÜRKİYE TÜRKÇESİ	TÜRKMEN TÜRKÇESİ	AZERBAYCAN TÜRKÇESİ	GAGAVUZ TÜRKÇESİ
-ç	-ç	-c	-ç

a) Türkiye Türkçesindeki Kullanımı: Bu ek, eskiden beri görülen ve bugün birçok misalleri bulunan bir ektir. Bunun da fonksiyonunda bir aşırılık ifadesi vardır. Yaptığı isimler yapanı veya hareket hâlini göstermektedir (Ergin, 2009: 191).

gönen-ç, gülün-ç, iğren-ç, inan-ç, kakın-ç, kazan-ç, kıskan-ç, korkun-ç, ödün-ç, sevin-ç, usan-ç, utan-ç (Korkmaz, 2009: 76).

b) Türkmen Türkçesindeki Kullanımı: İşlek bir ektir. Dönüşlü fiiller üzerine gelerek sıfat ve isim türetmektedir (Buran ve Alkaya, 2011: 118).

ayılğan-ç “çoğunluk”, *sööğün-ç* “küfür”, *garğın-ç* “beddua, kargış”, *guvan-ç* “kıvanç”, *begen-ç* “beğenme, sevinç” (Buran ve Alkaya, 2011: 118).

gınan-ç “keder, üzüntü”, *gatıla-ç* “sertleşmiş” (Ercilasun, 2007: 252).

c) Azerbaycan Türkçesindeki Kullanımı: -c eki getirildiği fiillerin hareketiyle ilgili soyut anlamlı isimler yapmaktadır (Biray, 1999: 152).

sevin-c, ğaxın-c “başa kakılan şey”, *ğorxun-c, girin-c* (Demirçizade, 2007: 162).

gülün-c “gülünç” (KTLS, 1991: 292), *inan-c* “inanç” (KTLS, 1991: 388).

d) Gagavuz Türkçesindeki Kullanımı: Genellikle dönüşlü fiillere gelen bu ek aşırılık ifade eden isimler türetmektedir (Özkan, 1996: 111).

gülün-ç, inan-ç, kazan-ç, kıskan-ç, korkun-ç, sevin-ç, tıka-ç-lı (Özkan, 1996: 111).

Değerlendirme: Fiillerden isim veya sıfatlar türeten -ç eki Türkiye Türkçesi, Türkmen Türkçesi Azerbaycan Türkçesi ve Gagavuz Türkçesinde farklı şekillerde, benzer fonksiyonda kullanılan işlek bir ektir. Ek, Azerbaycan Türkçesinde tonlu bir şekilde, diğer şivelerde tonsuz şekillerde kullanılmaktadır.

3.3.6.

TÜRKİYE TÜRKÇESİ	TÜRKMEN TÜRKÇESİ	AZERBAYCAN TÜRKÇESİ	GAGAVUZ TÜRKÇESİ
-gA	-ğA	-ğA/-gä/-qa	-gA

a) Türkiye Türkçesindeki Kullanımı: Türkçede eskiden beri görülen, eskiden çok kullanılan, fakat sonradan işlekliliğini kaybeden bir ektir. Bugün görülen misalleri

fazla değildir. Hareketi yapanı, olanı veya yapılan nesneleri karşılayan isimler yapmaktadır (Ergin, 2009: 189).

bil-ge, diz-ge, bölge, göster-ge, süpür-ge, sömür-ge (Hengirmen, 1998: 306).

Banguoğlu, bu ekin daha eski bir *-ge-g* (*tal-ga-g > dal-ga, bil-ge-g > bil-ge* gibi) birleşiminden geldiğini belirtmektedir (Türkçenin Grameri, 1974: 238).

Bu ekle fiil kök ve gövdelerinden bazıları iyice tutunmuş bazıları da hiç tutunmamış olan birtakım kelime ve terimler de yapılmıştır (Korkmaz, 2009: 79).

belirt-ke “amblem”, *bildir-ge* “beyanname”, *birleş-ke* “kooperatif”, *çiz-ge* “grafik”, *değiş-ke* “modifikasyon”, *değiştir-ge* “tadil teklifi”, *diz-ge* “sistem”, *duyar-ga* “anten”, *göster-ge* “belirti, işaret” (Korkmaz, 2009: 79).

b) Türkmen Türkçesindeki Kullanımı: Ünsüz uyumuna girmeyen bu ek, pek işlek değildir. Fiilin gösterdiği hareketle ilgili isimler yapmaktadır (Ercilasun, 2007: 252).

gemirt-ge “kelek”, *govur-ğa* “kavurga”, *ısır-ğa* “küpe” (Ercilasun, 2007: 252).

c) Azerbaycan Türkçesindeki Kullanımı: Fiil kök ve gövdelerinden sınırlı sayıda sıfat ve adlar türeten bir ektir. İşlev bakımından fiilin gösterdiği işten etkileneni ya da bir işin sonucu olanı gösteren türetmeler yapmıştır (Korkmaz, 2009: 78).

süpür-gä, qov-ğa, qarış-qa, dön-gä, qovur-ğa (Demirçizade, 2007: 160).

d) Gagavuz Türkçesindeki Kullanımı: Fiilin ifade ettiği hareketleri icrâ edeni, bu hareketten etkileneni veya bu hareket neticesinde meydana gelen nesneleri karşılayan isimler yapmaktadır (Biray, 1999: 136).

dal-ga, süpür-ge, yon-ga, şişir-ge “kabarcık, sivilce” (Biray, 1999: 136).

Değerlendirme: Fiillere gelerek fiilin gösterdiği hareketten etkileneni veya hareketin sonucunu ifade eden isimler türeten *-ga* eki Türkiye Türkçesi, Türkmen Türkçesi, Azerbaycan Türkçesi ve Gagavuz Türkçesinde farklı şekillerde, benzer fonksiyonda kullanılan fazla işlek olmayan bir ektir.

3.3.7.

TÜRKİYE TÜRKÇESİ	TÜRKMEN TÜRKÇESİ	AZERBAYCAN TÜRKÇESİ	GAGAVUZ TÜRKÇESİ
-gAn/-kAn	-ğAn/-gAn	-ğan/-ğan -gän/-kän	-gAn/-kAn

a) Türkiye Türkçesindeki Kullanımı: Eklendiği fiilin son ses durumuna göre -gan / -kan biçimlerine giren ek, genellikle fiil kök ve gövdelerinden “alışkanlık” sıfatları türeten işlek bir ektir. Daha çok birden fazla heceli fiil köklerine ve -l-, -n-, -r-, -ş- ekleriyle kurulmuş fiil çatılarına getirilerek alışkanlık ve huy gösteren abartmalı sıfatlar türetmektedir (Korkmaz, 2009: 80).

çalış-kan, giriş-ken, sokul-gan, dövüş-ken, konuş-kan, çekin-gen, sırt-kan, doğur-gan, çöz-gen, er-gen, ısır-gan, yel-ken, iliş-ken (Banguoğlu, 1974:240).

alın-gan, atıl-gan, kay-gan, sıkıl-gan, sokul-gan, alış-kan, saldır-gan, somurt-kan, unut-kan, yapış-kan (Hatiboğlu, 1981: 64).

b) Türkmen Türkçesindeki Kullanımı: Fazla işlek değildir. Ünsüz uyumuna girmedeği için “k”li şekli yoktur. Çok heceli fiillere getirilerek bunlardan sıfat ve isimler türetmektedir (Ercilasun, 2007: 252).

değiş-ğen “şakacı”, *gömül-ğen* “bir zehirli yılan türü”, *uruş-ğan* “dövüşken, kavgacı” (Ercilasun, 2007: 252).

göreş-gen “güreşken” (TTS, 1995: 294).

c) Azerbaycan Türkçesindeki Kullanımı: Fiillerden alışkanlık ifade eden isim ve sıfatlar türetmektedir (Ercilasun, 2007: 188). Bu ek de eskiden beri kullanılan ve bugün işlek olarak birçok misalde görülen bir ektir. Fonksiyonunda kuvvetli bir aşırılık mânâsı vardır (Ergin, 2009: 190).

yapış-ğan, çalış-ğan, dalaş-ğan “kavgacı, saldırgan”, *çekin-gän* “çekişken, ürkek, cesaretsiz”, *doğur-ğan* “doğurgan” (Ercilasun, 2007: 188).

qudur-ğan, burul-ğan, sürüş-kän, yarıl-ğan (Demirçizade, 2007: 161).

daniş-gan “konuşkan” (KTLS, 1991: 498), *asıl-gan* (KTLS, 1991: 28).

d) Gagavuz Türkçesindeki Kullanımı: *-gAn* eki, türettiği isimlerde cismin türemiş olduğu fiile ait özelliğin fazlaca olduğunu ifade etmektedir. Yani ekte bir aşırılık ve kuvvetlendirme işlevi bulunmaktadır (Biray, 1999: 140).

alış-kan, çalış-kan, er-gen, yapış-kan, çekiş-ken, dalaş-kan, direş-ken, sır-gan, kapıl-gan, savaş-kan, ser-gen, sırt-kan (Biray, 1999: 140).

Değerlendirme: Fiilerden alışkanlık ifade eden isim ve sıfatlar türeten *-gAn / -kAn* eki Türkiye Türkçesi, Türkmen Türkçesi, Azerbaycan Türkçesi ve Gagavuz Türkçesinde işlek olarak kullanılmaktadır. Ek, bu şivelerde benzer fonksiyonda, farklı şekillerde kullanılmaktadır.

3.3.8.

TÜRKİYE TÜRKÇESİ	TÜRKMEN TÜRKÇESİ	AZERBAYCAN TÜRKÇESİ	GAGAVUZ TÜRKÇESİ
-gIç/-gUç	-gIç/-gUç	-gİc/-gİc	-gIç/-kIç

a) Türkiye Türkçesindeki Kullanımı: Türkçede eskiden beri görülen, fakat işlek olmayan bir ektir. Yapan, olan veya yapılan nesneleri karşılayan isimler yapmaktadır. Bu ekte de bir büyütme mânâsı vardır (Ergin, 2009: 190).

başlan-gıç, bil-giç, çal-gıç, dal-gıç, patlan-gıç, sil-giç, sor-guç (Hatiboğlu, 1981: 65).

Hatiboğlu, *-gIç, -gUç* ekini, biçim ve görev bakımından *-gAç* ekinin aslı olarak görmektedir (Türkçenin Ekleri, 1981: 65). Banguoğlu ise bu eki *-gAç* ekinin bir değişimi olarak kabul etmektedir (Türkçenin Grameri, 1974: 242).

b) Türkmen Türkçesindeki Kullanımı: Fiilin ifade ettiği hareketi gerçekleştiren isimler yapan bu ek işlektir. Ünsüz uyumuna girmediği için “k”li şekli yoktur. Tek

heceli yuvarlak ünlülü kelimelere yuvarlak ünlülü şekli gelmektedir (Ercilasun, 2007: 252).

boz-ğuç “silgi”, *çız-ğıç* “cetvel”, *otur-ğıç* “sandalye, tabure”, *süz-ğüç* “süzgeç” (Ercilasun, 2007: 252).

ayır-ğıç “belirleyici” (TTS, 1995: 39), *başlan-ğıç* (TTS, 1995: 52), *bil-ğıç* (TTS, 1995: 68), *görkez-ğıç* “gösterge” (TTS, 1995: 295).

c) Azerbaycan Türkçesindeki Kullanımı: Bu ek, genellikle fiilin ifade ettiği hareketi yapan nesneleri karşılamaktadır (Biray, 1999: 142).

başlan-ğıc “giriş” (KTLS, 1991: 274), *dal-ğıc* “dalgıç” (KTLS, 1991: 146).

fırlan-ğıc “dönme dolap, topaç” (Biray, 1999: 142).

d) Gagavuz Türkçesindeki Kullanımı: Yapan, olan veya yapılan nesneleri karşılayan isimler yapmaktadır (Özkan, 1996: 112).

dal-ğıç, bil-ğıç, kıs-kıç “kısaç, mandal” (Özkan, 1996: 112).

Değerlendirme: Fiillere gelerek fiilin ifade ettiği hareketi yapanı, olanı veya yapılanı karşılayan isimler türeten *-gIç / -kIç* eki, Türkiye Türkçesi, Türkmen Türkçesi, Azerbaycan Türkçesi ve Gagavuz Türkçesinde işlek olarak kullanılmaktadır. Ek, Azerbaycan Türkçesi ve Gagavuz Türkçesinde düz, diğer şivelerde düz veya yuvarlak ünlülü şekillerde kullanılmaktadır.

3.3.9.

TÜRKİYE TÜRKÇESİ	TÜRKMEN TÜRKÇESİ	AZERBAYCAN TÜRKÇESİ	GAGAVUZ TÜRKÇESİ
-mIk/-mUk	-mIk/-mUk	-mIq/-mIk	-mIk

a) Türkiye Türkçesindeki Kullanımı: *-mIk / -mUk* eki, tek veya iki heceli geçişli fiillerden ad türeten ve işlek olmayan bir ektir. Bıraktığı örnekler işlev bakımından daha çok fiilin gösterdiği işin sonucu olan “artıklık, küçüklük” ve “parça” anlamlı adlar türetmiştir (Korkmaz, 2009: 99).

çiğne-mek, il-mik, ekşi-mik, kes-mik, kıs-mık, kıymık, (Hatiboğlu, 1981: 121).

yas-mık, kara-muk, kıza-muk, çitle-mük (Banguoğlu, 1974: 272).

b) Türkmen Türkçesindeki Kullanımı: İşlek olmayan bir ektir. Fiilin hareketinden dolayı meydana gelmiş olan nesneleri karşılamaktadır (Biray, 1999: 169).

çız-mık, kes-mik, om-muk, yas-mık, yel-mik (Biray, 1999: 169).

c) Azerbaycan Türkçesindeki Kullanımı: Eylemden ad yapar. Çok az kullanılan bir ektir. Bu ekle yapılan sözcükler sınırlıdır (Hengirman, 1998: 312).

çirt-mıq, qurt-mıq, kes-mik (Biray, 1999: 169).

d) Gagavuz Türkçesindeki Kullanımı: Bu ek geldiği fiile kuvvetlendirme anlamı katmaktadır (Özkan, 1996: 115).

kıy-mık, kes-mik “saman kırıntısı” (Özkan, 1996: 115).

Değerlendirme: Fiillere gelerek “artıklık, küçüklük ve parça” ifade eden isimler türeten *-mIk / -mUk* eki, Türkiye Türkçesi, Türkmen Türkçesi, Azerbaycan Türkçesi ve Gagavuz Türkçesinde fazla işlek olmayan bir ektir. Ek, Azerbaycan Türkçesi ve Gagavuz Türkçesinde kalın, diğer şivelerde kalın veya ince ünlülü şekillerde kullanılmaktadır.

3.3.10.

TÜRKİYE TÜRKÇESİ	TÜRKMEN TÜRKÇESİ	AZERBAYCAN TÜRKÇESİ	GAGAVUZ TÜRKÇESİ
-(I)t/-(U)t	-t	-id/-t	-ut

a) Türkiye Türkçesindeki Kullanımı: Türkçede eskiden beri görülen, eskiden misalleri daha çok olan, bugün ancak bir kaç kelimedede bulunan, işlek olmayan bir ektir (Ergin, 2009: 194). Geçişli ve geçişsiz tek ve çok heceli fiillerden ad, bazen de sıfat türetmiştir. Fiilden somut ve soyut adlar türetmiştir. Adların birkaçı yer adı, birkaçı fiilin gösterdiği işin ürünü olan nesne ve yiyecek adları, birkaçı da “vasıta” görevine dayalı araç-gereç adlarıdır (Korkmaz, 2009: 107).

an-ı-t, geç-i-t, kan-ı-t, kes-i-t, kon-u-t, sark-ı-t, soy-u-t, taşı-t, um-u-t, yak-ı-t, yap-ı-t, yaz-ı-t (Hengirmen, 1998: 314).

öğ-ü-t, ayır-t, kuru-t, um-u-t, yoğur-t (Ergin, 2009: 195).

Eskiden bu ek bazı misallerde *-ut, -üt* şeklinde görüldüğünü de kaydetmeliyiz. Eski Anadolu Türkçesindeki *geç-üt, aş-ut* “aşılacak yer” misallerinde olduğu gibi. Böyle kelimelerde yardımcı sesin yuvarlak olması için bir sebep yoktur. Meselâ bu ek yardımcı sesleri vokal uyumuna uydurmuş bulunan Eski Türkçede umumiyetle *-ut, -üt* şeklindedir. Eski Anadolu Türkçesindeki yuvarlak misallere de buradan geçtiği anlaşılmaktadır (bk. Ergin 2009: 195).

b) Türkmen Türkçesindeki Kullanımı: Fazla işlek değildir. Fiillere gelerek bunlardan nesne ve yer isimleri türetmektedir (Ercilasun, 2007: 253).

böv-e-t “çengel”, *çök-ü-t* “çukur”, *geç-i-t* “geçit”, *sov-u-t* “zırh” (Ercilasun, 2007: 253).

c) Azerbaycan Türkçesindeki Kullanımı: İşlek olmayan bir ektir. Birkaç örnekte görülmektedir.

keç-id, guru-t “kurut, yuvarlak biçimde kurutulmuş çökelek”, *öy-üd* (Demirçizade, 2007: 162).

d) Gagavuz Türkçesindeki Kullanımı: İşlek olmayan bu ek, fiilden durum bildiren isim türetmektedir.

um-ut+lan- (Akgül, 2015: 58).

Değerlendirme: Fiillere gelerek “artıklık, küçüklük ve parça” ifade eden isimler türeten *-t* eki, Türkiye Türkçesi, Türkmen Türkçesi, Azerbaycan Türkçesi ve Gagavuz Türkçesinde fazla işlek olmayan bir ektir. Ek, bu şivelerde şekil ve fonksiyon olarak farklı kullanımlara sahiptir.

3.3.11.

TÜRKİYE TÜRKÇESİ	TÜRKMEN TÜRKÇESİ	AZERBAYCAN TÜRKÇESİ	GAGAVUZ TÜRKÇESİ
-sI/-sU	-sı/-sü	-sı/-sü	-sI/-sU

a) Türkiye Türkçesindeki Kullanımı: Eski Türkçede hem *-sIk* / *-sUk* hem de *-sIg* / *-sUg* biçimlerinde yer alan bu ek, orada sıfat ve adlar türetmiştir. Sıfat olarak daha çok *-sIk* biçimiyle “geleceğe yönelmiş ihtiyaç, gereklilik bildiren bir ektir” (Korkmaz, 2009: 105).

yas-sı (< *yaz-* “yaymak, yassılaştırmak”), *yat-sı* (< *yat-sıg*, *yatsık* “yatacak zaman, yatma zamanı”) (Korkmaz, 2009: 106).

sin-si (< *siñ-si*), *tüt-sü* (Ergin, 2009: 196).

b) Türkmen Türkçesindeki Kullanımı: Fazla işlek değildir. Türkmen Türkçesinde ancak bir iki örnekte rastlanmaktadır.

yası (< *yas-sı*), *tütsü* (*tüt-se*) (Biray, 1999: 167).

c) Azerbaycan Türkçesindeki Kullanımı: Fazla işlek değildir. Türkmen Türkçesinde ancak bir iki örnekte rastlanmaktadır. Bu ek, Azerbaycan Türkçesinde aykırılama (disimilasyon) ve yer değiştirme (metatez) neticesinde *-tı/-tü* şeklinde kullanılmaktadır (Biray, 1999: 167).

yas-tı (< *yassı*), *tüs-tü* (< *tüt-sü*) (Biray, 1999: 167).

d) Gagavuz Türkçesindeki Kullanımı: Fazla işlek değildir. Türkmen Türkçesinde ancak bir iki örnekte rastlanmaktadır.

yası (< *yas-sı*) (Biray, 1999: 168).

Değerlendirme: Fiillere gelerek isim ve sıfatlar türeten *-sI* / *-sU* eki, Türkiye Türkçesi, Türkmen Türkçesi, Azerbaycan Türkçesi ve Gagavuz Türkçesinde fazla işlek olmayan bir ektir. Bu ekin kesin bir fonksiyonu yoktur. Ek, bu şivelerde şekil ve fonksiyon olarak farklı kullanımlara sahiptir.

3.4. Türkiye Türkçesi, Azerbaycan Türkçesi ve Gagavuz Türkçesinde Fiilden İsim Türeten Ortak Ekler

3.4.1.

TÜRKİYE TÜRKÇESİ	AZERBAYCAN TÜRKÇESİ	GAGAVUZ TÜRKÇESİ

-gAç/-kAç	-gac/-gäc	-gaç
-----------	-----------	------

a) Türkiye Türkçesindeki Kullanımı: Fiil kök ve gövdelerinden ad ve sıfatlar türeten bir ektir. Eklendiği fiil gövdeleri genellikle -n- ve -r- çatı eki almış gövdelerdir. Ad olarak çeşitli araç gereç adları türetmiştir (Korkmaz, 2009: 79).

çevir-geç, dayan-gaç, değiştir-geç, düzen-geç, il-geç, kıs-kaç, otur-gaç, patlan-gaç, solun-gaç, süz-geç, tuta-gaç, utan-gaç, üşen-geç, yüz-geç (Hatiboğlu, 1981: 64).

-gAç eki, eklendiği fiillerdeki anlamla ilgili huy ve tabiat bildiren bazı sıfatlar da türetmiştir (Korkmaz, 2009: 79).

alın-gaç “alınan”, *iğren-geç* “iğrenen”, *erin-geç* “erinir tabiatlı”, *utan-gaç, üşen-geç* (Korkmaz, 2009: 79).

Banguoğlu, bu ekin fiile -ge’nin -eç küçültme ekiyle uzatılmış olabileceğini belirtmektedir (Türkçenin Grameri, 1974: 239).

b) Azerbaycan Türkçesindeki Kullanımı: Bu ek, getirildiği fiillerden o fiilin hareketinden tesir alan veya bizzat fiilin hareketini icra eden isimler yapmaktadır (Biray, 1999: 144).

üz-gäc “yüzgeç”, *süz-gäc* “süzgeç” (Ercilasun, 2007: 188).

gıs-gaç “kıskaç” (KTLS, 1991: 478).

c) Gagavuz Türkçesindeki Kullanımı: İşleklik sahası daralmış bir ektir. -GIç ekiyle aynı fonksiyonda kullanılmaktadır (Özkan, 1996: 112).

aldan-gaç-lı “aldatıcı”, *atlan-gaç* “atlama taşları”, *sallan-gaç* “salıncak”, *dayan-gaç* “sopa”, *patlan-gaç* “silah” (Özkan, 1996: 112).

Değerlendirme: Fiillere gelerek isim veya sıfatlar türeten -gAç / -kAç eki, Türkiye Türkçesi, Azerbaycan Türkçesi ve Gagavuz Türkçesinde fazla işlek olmayan bir ektir. Bu ek, Türkiye Türkçesinde fiillerden çeşitli araç gereç adları, huy ve tabiat isimleri gibi birçok fonksiyonda kullanılmaktadır. Azerbaycan Türkçesi ve Gagavuz Türkçesinde ise sadece araç gereç adları türetmiştir.

3.4.2.

TÜRKİYE TÜRKÇESİ	AZERBAYCAN TÜRKÇESİ	GAGAVUZ TÜRKÇESİ
-sAk	-saq	-sak

a) Türkiye Türkçesindeki Kullanımı: Fiilden ad ve sıfat türeten ölü bir birleşik ek görünümündedir. Eldeki bir iki örneğe göre “fiilin gösterdiği işi üzerinde nitelik olarak taşıyan” veya “o işe meyilli, istekli olan” anlamında ad ve sıfatlar türetmiştir (Korkmaz, 2009: 105).

sav-sak “ihmalci, ihmalkâr”, *uy-sak* “bön, aptal”, *tüm-sek* (< *tüm*-“şişmek, tümseklen-”) (Korkmaz, 2009: 105).

tut-sak, sav-sak (Hengirmen, 1998: 313).

b) Azerbaycan Türkçesindeki Kullanımı: Bu ek, genellikle ad soylu sözcüklerden “benzerlik, gibilik” kavramı veren sözcükler kurmaktadır (Hatiboğlu, 1981: 138).

dut-saq (Biray, 1999: 175).

c) Gagavuz Türkçesindeki Kullanımı: Fazla işlek değildir.

tut-sak (Biray, 1999: 175).

Değerlendirme: Fiillere gelerek isim ve sıfatlar türeten -sAk eki, Türkiye Türkçesi, Azerbaycan Türkçesi ve Gagavuz Türkçesinde fazla işlek olmayan bir ektir. Ek, bu şivelerde şekil ve fonksiyon olarak farklı kullanımlara sahiptir. Bu ek, Azerbaycan Türkçesi ve Gagavuz Türkçesinde kalın, Türkiye Türkçesinde kalın veya ince ünlülü şekillerde kullanılmaktadır.

3.5. Türkiye Türkçesi, Türkmen Türkçesi ve Azerbaycan Türkçesinde Fiilden İsim Türeten Ortak Ekler

3.5.1.

TÜRKİYE TÜRKÇESİ	TÜRKMEN TÜRKÇESİ	AZERBAYCAN
------------------	------------------	------------

		TÜRKÇESİ
-AgAn/-AğAn	-AgAn/-AğAn	-ağan/-äyän

a) Türkiye Türkçesindeki Kullanımı: Daha çok tek heceli geçişsiz fiil köklerine gelen, eklendiği fiildeki hareketi sürekli olarak yapanı, çokça yapanı gösteren ve abartma görevinde sıfatlar türeten birleşik bir ektir (Korkmaz, 2009: 69).

tep-egen, iv-egen, kaç-agan, ol-agan, küs-egen, gel-egen (Banguoğlu, 1974: 229).

yat-ağan, vur-ağan, kes-eğen, gez-eğen, çal-ağan “atmaca” (Ergin, 2009: 191).

Fonksiyon bakımından *-ğan, -gen, -kan, -ken*’e benzer. Yaptığı isimler aşırı devamlı yapan veya olanı karşılar. Ek tabii eskiden *-agan, -egen* şeklinde idi. *ğ* ve *g*’nin yumuşayarak *ğ* (*ğı*) ve *g* (*y*)’ye çevrilmesi son zamanlarda olmuştur. Bugün ancak bir kaç misali vardır (Ergin, 2009: 191).

Banguoğlu, *tep-ge-gen* > *tep-egen* misalinden yola çıkarak bu ekin eski bir *-gen* sıfat-fiilinden kopmuş bir ek olduğunu belirtmektedir (Türkçenin Grameri, 1974: 229).

b) Türkmen Türkçesindeki Kullanımı: İşlek olmayan eklerden biridir. Ekin türettiği isimler, türediği fiilin hareketini çok ve devamlı yapan nesneleri karşılamaktadır (Biray, 1999: 145)

dep-eğen “çok çifte atan -hayvan-”, *gez-eğen* “çok gezen”, *iy-eğen* “çok yiyen” (Ercilasun, 2007: 251).

çap-agan “iyi koşan, çevik” (TTS, 1995: 111).

c) Azerbaycan Türkçesindeki Kullanımı: İşlek olmayan bir ektir. Bu ek, fiillere gelerek vasıf ve nitelik bildiren sıfatlar oluşturur, sözün anlamını daha da artırır, aynı zamanda devamlılık, süreklilik bildirmektedir (Zeynalov, 1993: 138).

gaç-ağan “hızlı koşan, insandan ürken”, *gap-ağan* “ısıran, dişleyen” (it), *küs-äyän* “çok küsen” (uşağ), *yat-ağan* “yatmayı çok seven, çok uyuyan” (Ercilasun, 2007: 187).

Değerlendirme: Fiillere gelerek isim ve sıfatlar türeten *-AgAn / -AğAn* eki, Türkiye Türkçesi, Türkmen Türkçesi ve Azerbaycan Türkçesinde fazla işlek olmayan bir ektir. Ek, bu şivelerde şekil ve fonksiyon olarak farklı kullanımlara sahiptir.

3.5.2.

TÜRKİYE TÜRKÇESİ	TÜRKMEN TÜRKÇESİ	AZERBAYCAN TÜRKÇESİ
-AlgA	-AlgA	-AlgA

a) Türkiye Türkçesindeki Kullanımı: Fazla işlek değildir. Ek, ilâve olduğu fiillerden kavramlar türetmektedir (Biray, 1999: 179).

bit-elge, çiz-elge, dön-elge, ek-elge, gez-elge, göç-elge, kon-alga, tut-alga (Hatiboğlu, 1981: 26).

b) Türkmen Türkçesindeki Kullanımı: İşlek olan bu ek, ünsüzle biten fiillere “-alğa / -elğe”; ünlüyle biten fiillere “-lğa / -lğe” şeklinde gelmektedir. Aynı ek, başka soyut ve somut isimler de türetmektedir (Ercilasun, 2007: 251).

dur-alga “durak”, *geç-elge* “geçit”, *oka-lga* “kütüphane”, *yat-alga* “yatakhane” (Buran ve Alkaya: 2013: 141).

çık-alga “çıkılacak yer, çıkış kapısı” (TTS, 1995: 119).

c) Azerbaycan Türkçesindeki Kullanımı: Genellikle yer ve mekan isimleri türetmektedir (Buran ve Alkaya: 2011: 118).

ay-alga (Biray, 1999: 179).

Değerlendirme: Fiillere gelerek yer veya mekan isimleri türeten -AlgA eki, Türkiye Türkçesi, Türkmen Türkçesi ve Azerbaycan Türkçesinde fazla işlek olmayan bir ektir. Ek, bu şivelerde şekil ve fonksiyon olarak ortak kullanımlara sahiptir.

3.5.3.

TÜRKİYE TÜRKÇESİ	TÜRKMEN TÜRKÇESİ	AZERBAYCAN TÜRKÇESİ
-Ar/-(I)r/-(U)r	-Ar	-Ar/-Ir/-r

a) Türkiye Türkçesindeki Kullanımı: Aslında geniş zaman sıfat-fiilleri türeten çok işlek bir ektir. Bu ek, eklendiği fiilin gösterdiği işi bir özellik olarak “her zaman üzerinde bulundurma” niteliğinde sıfatlar ve bazı kalıcı adlar türetmiştir (Korkmaz, 2009: 104).

ak-ar (su), yan-ar (dağ), ol-ur (iş), gül-er (yüz), bak-ar (kör), gör-ür (göz), uç-ar, kaç-ar, yak-ar, kok-ar, uy-ar, tut-ar, değ-er, çak-ar (Banguoğlu, 1974: 260).

Bu ekin dönüşlü ve edilgen fiil çatılarından oluşturduğu bazı sıfatlar da vardır (Korkmaz, 2009: 104).

bağışla-n-ır (kabahat), bak-ıl-ır (hasta), bil-in-ir (iş), kazan-ıl-ır (kalp), oku-n-ur (kitap), say-ıl-ır (aile), sev-il-ir (kimse), yaşa-n-ır (hayat) (Korkmaz, 2009: 104).

b) Türkmen Türkçesindeki Kullanımı: Bu ek, genellikle eylem kök veya gövdesine getirilerek geniş zaman kavramı belirten ve çok defa sıfat ya da ad görevinde kullanılan sözcük kurmaktadır (Hatiboğlu, 1981: 133).

öv-er “övgü”, göç-er “göçebe”, çek-er “çekmece” (Buran ve Alkaya: 2011: 119).

aç-ar “anahtar” (TTS, 1995: 21).

c) Azerbaycan Türkçesindeki Kullanımı: Aslında sıfat-fiil eklerinden biri olan bu ek, fiillere eklenerek özellikle insan ismi, bazen de araç gereç ismi olarak kullanılan kalıcı isimler türetmektedir (Ercilasun, 2007: 187).

yat-ır “dokunulmadan saklanan değerli şeyler; altın, gümüş, zenginlik”, gäl-ir “gelir”, käs-ir (Demirçizade, 2007: 162).

aç-ar “anahtar” (KTLS, 1991: 4), *däy-är “değer”* (KTLS, 1991: 154).

Değerlendirme: Fiillere gelerek isim, sıfat veya bazı kalıcı isimler türeten -Ar / -(I)r / -(U)r eki, Türkiye Türkçesi, Türkmen Türkçesi ve Azerbaycan Türkçesinde işlek olarak kullanılan bir ektir. Ek, bu şivelerde benzer fonksiyonda, farklı şekillerde kullanılmaktadır.

3.5.4.

TÜRKİYE TÜRKÇESİ	TÜRKMEN TÜRKÇESİ	AZERBAYCAN TÜRKÇESİ
-(A)z	-az	-az

a) Türkiye Türkçesindeki Kullanımı: -(A)z eki, bugün işlekliğini kaybetmiş çok eski bir türetme ekidir. Tek ve bazen de çift heceli geçişli ve daha çok geçişsiz fiillerden “fiilin gösterdiği işi yapan” veya “fiilin gösterdiği işten etkilenen” anlamında ad ve sıfatlar türetmiştir (Korkmaz, 2009: 109).

boğ-az, hayla-z “ömrünü hay huy ile boş geçiren kimse” *ö-z* (< *ö-* “hatırlamak, düşünmek”), *sö-z* (*sö-* “söylemek”), *u-z* “usta, uzman” (< *u-* “yeterlik göstermek”), *yıldız (yıltrı-z* “parlamak”) (Korkmaz, 2009: 109).

b) Türkmen Türkçesindeki Kullanımı: İşlek değildir. Fiilden organ adı türetmektedir.

bog-az (Altınel, 2003: 80).

c) Azerbaycan Türkçesindeki Kullanımı: İşlek değildir. Fiilden organ adı türetmektedir.

boğ-az (Altınel, 2003: 81).

Değerlendirme: -Az eki, Türkiye Türkçesi, Türkmen Türkçesi ve Azerbaycan Türkçesinde farklı şekillerde ve fonksiyonlarda kullanılan, işlek olmayan bir ektir. Ek, Türkmen Türkçesi ve Azerbaycan Türkçesinde kalın, Türkiye Türkçesinde ise kalın veya ince ünlülü şekillerde kullanılmaktadır.

3.5.5.

TÜRKİYE TÜRKÇESİ	TÜRKMEN TÜRKÇESİ	AZERBAYCAN TÜRKÇESİ
-cA	-cA	-cä

a) Türkiye Türkçesindeki Kullanımı: Dönüslü fiillerden bir hareketin sonucu olan soyut adlar türeten bir ektir. Örnekleri fazla değildir (Korkmaz, 2009: 76).

düşün-ce, eğlen-ce, dinlen-ce, öğren-ce, diren-ce, söylen-ce, sakın-ca, inan-ca, övün-ce, güven-ce, özen-ce (Banguoğlu, 1974: 225).

b) Türkmen Türkçesindeki Kullanımı: Türkmen Türkçesindeki birkaç örnekte bu ek görölmektedir. Ek, fiilin hareketinden sonra ortaya çıkan soyut kavramların isimlerini yapmaktadır (Biray, 1999: 177).

dam-ca “damla”, *düşün-ce* (Altınel, 2009: 81).

c) Azerbaycan Türkçesindeki Kullanımı: İşlek olmayan bir ektir. Bu ekin kullanımına birkaç örnekte rastlanmaktadır.

düşün-cä, äylän-cä (Demirçizade, 2007: 162).

Değerlendirme: Fiillere gelerek soyut isimler türeten -cA eki, Türkiye Türkçesi, Türkmen Türkçesi ve Azerbaycan Türkçesinde fazla işlek olmayan bir ektir. Ek, bu şivelerde farklı şekillerde, benzer fonksiyonda kullanılmaktadır. Bu ek, Azerbaycan Türkçesinde sadece ince, diğer şivelerde ise kalın veya ince ünlülü şekillerde kullanılmaktadır.

3.5.6.

TÜRKİYE TÜRKÇESİ	TÜRKMEN TÜRKÇESİ	AZERBAYCAN TÜRKÇESİ
-(I)I/-(U)I	-I	-I

a) Türkiye Türkçesindeki Kullanımı: Eski Türkçe döneminden beri işlek olmayan bir ektir. Türkiye Türkçesinde de ancak arkaik birkaç örnek bırakmıştır (Korkmaz, 2009: 88).

çap-u-l, çök-ü-l “ırmakların taşıtları zaman ovalara bıraktıkları tortu, çöküntü”, *ışı-l, ödül* (< öğ-dül) (Korkmaz, 2009: 88).

koş-u-l, kur-u-l, yaş-ı-l, çak-ı-l (Hengirman, 1998: 309).

b) Türkmen Türkçesindeki Kullanımı: Fazla işlek değildir.

tüke-l “bütün, hepsi” (Biray, 1999: 168).

c) Azerbaycan Türkçesindeki Kullanımı: Fazla işlek değildir.

ıst-l (Biray, 1999: 168).

Değerlendirme: *-(I)l / -(U)l* eki, Türkiye Türkçesi, Türkmen Türkçesi ve Azerbaycan Türkçesinde fazla işlek olmayan bir ektir. Bu ekin belirli bir fonksiyonu yoktur. Ek, bu şivelerde şekil ve fonksiyon olarak farklı kullanımlara sahiptir.

3.5.7.

TÜRKİYE TÜRKÇESİ	TÜRKMEN TÜRKÇESİ	AZERBAYCAN TÜRKÇESİ
-mAca	-maça	-maca/-măcä

a) Türkiye Türkçesindeki Kullanımı: İşlek olmayan eklerden biridir. Bu ekin iki ekten, yani *-ma*, *-me* fiilden isim yapma eki ile *-ca*, *-ce* ekinden yapılmıştır (Ergin, 2009: 198).

bil-mece, *bul-maca*, *kes-mece*, *çek-mece*, *kovala-maca*, *aldat-maca*, *say-maca*, *düz-mece*, *seç-mece*, *ye-mece*, *iç-mece*, *koş-maca* (Hengirmen, 1998: 310).

b) Türkmen Türkçesindeki Kullanımı: *-mA* fiilden ad türetme ekiyle *+cA* addan ad türetme ekinin kaynaşmasından oluşan bu birleşik ek, fiil kök ve gövdelerinden bir işin yapılma tarzını ve şartını ortaya koyan adlar türetmiştir. Bu adlar daha çok sayısı sınırlı olan oyun, eğlence niteliğinde sözlerdir (Korkmaz, 2009: 93).

goş-maça (Altınel, 2003: 116), *tap-maça* (Biray, 1999: 178).

c) Azerbaycan Türkçesindeki Kullanımı: Sınırlı sayıda oyun, eğlence niteliğinde sözler; hastalık, gereç isimleri türetmektedir (Ercilasun, 2007: 189).

tap-maca “bulmaca”, *çäk-măcä*; *at-maca* “şakayla söylenen kinayeli, alaycı söz”, *gül-măcä*, *bil-măcä* (Demirçizade, 2007: 162).

Değerlendirme: Fiillere gelerek oyun ve eğlence isimleri türeten *-mAcA* eki, Türkiye Türkçesi, Türkmen Türkçesi ve Azerbaycan Türkçesinde fazla işlek olmayan bir ektir. Ek, bu şivelerde farklı şekillerde, benzer fonksiyonda kullanılmaktadır. Bu ek, Türkmen Türkçesinde sadece kalın, diğer şivelerde kalın veya ince ünlülü şekillerde kullanılmaktadır.

3.5.8.

TÜRKİYE TÜRKÇESİ	TÜRKMEN TÜRKÇESİ	AZERBAYCAN TÜRKÇESİ
-mUr	-mIr/-mUr	-mUr

a) Türkiye Türkçesindeki Kullanımı: Türkiye Türkçesinde, yalnız geçişsiz tek heceli fiillerden türetilmiş ölü bir ektir (Korkmaz, 2009: 101).

kö-mür, yağ-mur (Korkmaz, 2009: 101).

b) Türkmen Türkçesindeki Kullanımı: Fazla işlek olmayan bu ekin Türkmen Türkçesinde iki örneği vardır.

yağ-mur, kö-mür (Altınel, 2003: 121).

c) Azerbaycan Türkçesindeki Kullanımı: Fazla işlek olmayan bu ekin Azerbaycan Türkçesinde iki örneği vardır.

yağ-mur, kö-mür (Güneş, 2019: 94).

Değerlendirme: Fiillere gelerek oyun ve eğlence isimleri türeten *-mIr / -mUr* eki, Türkiye Türkçesi, Türkmen Türkçesi ve Azerbaycan Türkçesinde fazla işlek olmayan bir ektir. Bu ekle Türkiye Türkçesi, Türkmen Türkçesi ve Azerbaycan Türkçesinde benzer örnekler türetilmiştir.

3.6. Gagavuz Türkçesi ve Kaşkay Türkçesinde Fiilden İsim Türeten Ortak Ekler

3.6.1.

GAGAVUZ TÜRKÇESİ	KAŞKAY TÜRKÇESİ
------------------	-----------------

-y	-ey
----	-----

a) Gagavuz Türkçesindeki Kullanımı: İşlek değildir.

dola-y “çevre” (Özkan, 1996: 115).

b) Kaşkay Türkçesindeki Kullanımı: İşlek olmayan bir ektir. Bu ekin kullanımına bir örnekte rastlanmaktadır (Çelik, 2020: 99).

diley < dile-ey “dilek” (Çelik, 2020: 99).

Değerlendirme: -y eki, Gagavuz Türkçesi ve Kaşkay Türkçesinde işlek olmayan bir ektir. Bu ekin belirli bir fonksiyonu yoktur. Ek, bu şivelerde farklı şekillerde kullanılmaktadır.

3.7. Türkiye Türkçesi ve Gagavuz Türkçesinde Fiilden İsim Türeten Ortak Ekler

3.7.1.

TÜRKİYE TÜRKÇESİ	GAGAVUZ TÜRKÇESİ
-AmAk	-amak

a) Türkiye Türkçesindeki Kullanımı: Fiilden fiil türeten -A- ekiyle -mAk ad-fiil (matar) ekinin kaynaşmasından oluşmuş bir birleşik ektir. Fiilden “yer, yöre, mekân” kavramı veren ya da bir adın aralıklarla yapıldığını gösteren adlar türetmektedir (Korkmaz, 2009: 73).

aş-amak “aşılacak yer”, *bas-amak*, *geç-emek* “dar geçit, yol uğrağı”, *gez-emek* “gezme yeri, avlu”, *kaç-amak*, *otur-amak* “oturma yeri”, *tut-amak*, *sek-emek*, *güd-emek*, *dur-amak*, *kur-amak*, *koş-amak* (Banguoğlu, 1974: 234).

b) Gagavuz Türkçesindeki Kullanımı: Bu ek, fiilin gösterdiği hareketin yapıldığı yeri göstermektedir (Biray, 1999: 169).

bas-amak (Biray, 1999: 169).

Değerlendirme: Fiillere gelerek fiilin gösterdiği hareketin yapıldığı yeri gösteren isimler türeten *-AmAk* eki, Türkiye Türkçesi ve Gagavuz Türkçesinde fazla işlek olmayan bir ektir. Ek, bu şivelerde farklı şekillerde, benzer fonksiyonda kullanılmaktadır. Bu ek, Gagavuz Türkçesinde sadece kalın, Türkiye Türkçesinde kalın veya ince ünlülü şekillerde kullanılmaktadır.

3.8. Türkiye Türkçesi ve Azerbaycan Türkçesinde Fiilden İsim Türeten Ortak Ekler

3.8.1.

TÜRKİYE TÜRKÇESİ	AZERBAYCAN TÜRKÇESİ
-ArI	-äri

a) Türkiye Türkçesindeki Kullanımı: Fiilin gösterdiği işi çokça yapanı bildiren sıfat ve adlar türetmiş ölü bir ektir. Bize bu ekle birkaç kelime gelebilmiştir (Korkmaz, 2009: 75).

göç-eri “sürekli yer değiştiren, sürekli göçen”, *uç-arı*, *aş-arı*, *tut-arı*, *çık-arı* (Banguoğlu, 1974: 236).

b) Azerbaycan Türkçesindeki Kullanımı: Fiillere eklenerek, sıfat olarak kullanılan kelimeler türetmektedir (Ercilasun, 2007: 188).

köç-äri “göçebe” (xalğ), *gäd-äri* “geçici” (ğonağ), *öt-äri* “geçici” (Ercilasun 2007: 188).

Değerlendirme: Fiillere gelerek isim veya sıfatlar türeten *-ArI* eki, Türkiye Türkçesi ve Azerbaycan Türkçesinde fazla işlek olmayan bir ektir. Ek, bu şivelerde farklı şekillerde, benzer fonksiyonda kullanılmaktadır. Bu ek, Azerbaycan Türkçesinde sadece ince ünlülü bir şekilde, Türkiye Türkçesinde ise kalın veya ince ünlülü şekillerde kullanılmaktadır.

3.9. Türkiye Türkçesi ve Türkmen Türkçesinde Fiilden İsim Türeten Ortak Ekler

3.9.1.

TÜRKİYE TÜRKÇESİ	TÜRKMEN TÜRKÇESİ
-v/-(A)v	-v

a) Türkiye Türkçesindeki kullanımı: Oğuz-Türkmen lehçelerinde bu ek yoktur. Eski -*AgU* ekinden gelişmiş olarak Kıpçak lehçelerine özgü bu ek, dil devriminin başlangıç yıllarında o lehçelerdeki örneklere benzetilerek birkaç kelime yapımında kullanılmıştır. Ek, bir hareketin sonucu, ürünü olan adlar türetmiştir (Korkmaz, 2009: 108).

işle-v, gör-ev, sayla-v, söyle-v, türe-v (Korkmaz, 2009: 108).

b) Türkmen Türkçesindeki Kullanımı: Türkmen Türkçesinde işlek bir ektir. Ünlü ile biten fiillere ek, doğrudan, ünsüzle biten fiillere ise bağlantı ünsüzlerinden sadece yuvarlak olanlarının yardımıyla getirilmektedir. -v eki, daha çok ilâve olduğu fiillerin hareketi sonunda ortaya çıkan kavramları anlatan soyut isimler yapmaktadır (Biray, 1999: 186).

alda-v “yalan, hile”, *anta-v* “takip”, *añka-v* “sersem, uyuşuk”, *aya-v* “koruma, saklamak”, *barla-v* “sınama, tetkik”, *bile-v* “bileği taşı”, *çayka-v* “sallana sallana yürüyen”, *biç-ü-v* “biçim şekli”, *akla-v-çı* “avukat” (Biray, 1999: 186).

Değerlendirme: Fiillere gelerek soyut isimler türeten -v eki Türkiye Türkçesinde fazla işlek değildir, Türkmen Türkçesinde ise oldukça işlektir. Ek, bu şivelerde farklı şekillerde, benzer fonksiyonda kullanılmaktadır.

3.10. Türkiye Türkçesinde Bulunduğu Hâlde Diğer Oğuz Grubu Türk Şivelerinde Rastlanmayan Fiilden İsim Türeten Ekler

3.10.1.

-AmAç eki: Bir iki örnek bırakmış ölü bir ektir. Tek heceli geçişli fiillere veya fiilden fiil türeten -A-’lı pekiştirme fiillerine gelerek bazı adlar türetmiştir (Korkmaz, 2009: 73).

sek-emeç “sekme yeri”, *dön-emeç* “dönme yeri”, *güd-emeç* (Banguoğlu, 1974: 233).

3.10.2.

-cAmA eki: İşlek değildir.

sürün-ceme (Ergin, 2009: 198), *düşün-ceme* (Biray, 1999: 178).

3.10.3.

-İç/-Uç eki: Sıfat ve araç-gereç adı olarak birkaç örnek veren bir ekten ibarettir (Korkmaz, 2009: 84).

çek-iç, *döğ-üç* “çamaşır tokmağı”, *eğ-iç* “yemiş koparmak için ağaç dalını tutup eğmeye yarayan ucu sivri, eğri değnek” (Korkmaz, 2009: 84).

3.10.4.

-sAl eki: İşlek değildir.

uy-sal (Biray, 1999: 175).

3.11. Türkmen Türkçesinde Bulunduğu Hâlde Diğer Oğuz Grubu Türk Şivelerinde Rastlanmayan Fiilden İsim Türeten Ekler

3.11.1.

-cAñ eki: İnsanları fiilin ifade ettiği harekete bağlı olarak vasıflandıran, onlarda fiilin belirttiği özelliğin fazla olduğunu gösteren isimler yaptığı görülmektedir (Biray, 1999: 181).

başar-cañ “başarılı, gayretli”, *begen-ceñ* “kolayca beğenen”, *çekin-ceñ* “çekingen, utangaç”, *derdin-ceñ* “daima dertlenen” (Biray, 1999: 181).

gaban-cañ “kıskanç” (TTS, 1995: 215), *göreş-ceñ* “savaşçı” (TTS, 1995: 294), *gabbar-cañ* “kızgın, öfkeli” (TTS, 1995: 218).

3.11.2.

-gAk/-ğAk eki: Fazla işlek olmayan bu ek, fiilden sıfat türetmektedir (Buran ve Alkaya, 2013: 141).

biş-ğek “çabuk pişen”, *taay-ğak* “kaygan” (Ercilasun, 2007: 252).

boz-gak “bozguncu”, *gaç-gak* “kaçak” (Buran ve Alkaya, 2013: 141).

bez-gek “bezmiş” (TTS, 1995: 63).

3.11.3.

-gAnçAk eki: Fiillerden somut isimler türeten, işlek olmayan bir ektir (Buran ve Alkaya, 2013: 141).

il-geñek “kıskaç”, *bas-gançak* “basamak” (Buran ve Alkaya, 2013: 141).

3.11.4.

-gXr/-ğXr eki: Fiillerden sıfatlar yapan işlek bir ektir. Bu sıfatlar, genellikle varlıkların kalıcı özelliğini ifade etmektedirler. Ünsüz uyumuna girmeyen bu ekin, yuvarlak ünlülü şekilleri, tek heceli yuvarlak ünlülü fiillere getirilmektedir (Ercilasun, 2007: 252).

duy-ğur “çabuk sezen”, *düş-ğür* “tez kavrayan” (Ercilasun, 2007: 252).

kes-gir “keskin”, *öt-gür* “keskin, sivri” (Buran ve Alkaya, 2013: 142).

bil-gir “bilgiç” (TTS, 1995: 68).

3.11.5.

-gIt/-gUt eki: Fazla işlek olmayan bu ek, kalınlık-incelik ve düzlük-yuvarlaklık uyumuna tâbidir. Türettiği isimler, fiilin ifade ettiği hareketle ilgili soyut ve somut kavramlar karşılamaktır (Biray, 1999: 184).

ay-gıt “açık, aşikâr”, *kes-git* “netice, karar”, *sal-gıt* “vergi, başlık parası”, *sar-gıt* “iş, vazife”, *sep-git* “birleşme yeri”, *sov-gut* “para” (Biray, 1999: 184).

yaz-ğıt “alın yazısı” (KTLS, 1995: 17).

3.11.6.

-vaaç/-avaaç/-evaaç eki: Bu ekin ünlüsü daima uzundur. Ünlüyle biten fiillere “-vaaç”, ünsüzle bitenlere ise “-evaaç / -avaaç” şeklinde getirilmektedir. Pek işlek

olmayan ve ünlü uyumuna girmeyen bu ek, eşya ve alet isimleri türetmektedir (Ercilasun, 2007: 253).

çız-avaaç “cetvel”, *germe-vaaç* “gergi”, *iildir-evaç* “askı, çengel”, *oyna-vaaç* “oyuncak”, *tut-avaaç* “kulp, sap” (Ercilasun, 2007: 253).

as-avāç “askı” (KTLS, 1995: 29), *gapca-vāç* “mandal, mengene” (TTS, 1995: 225).

3.11.7.

-vuk/-vük eki: -vuk eki, ışık ve seslerin meydana getirdiği hareketlerden, bu hareketlerin neticesinde ortaya çıkan nesneleri ve kavramları anlatan isimler türetmektedir (Biray, 1999: 189).

gürle-vük “gürültülü ses çıkarma”, *haşırdavuk* “haşırtılı ses çıkaran”, *lovurda-vuk* “şule saçan, ışığı aksettiren”, *partlavuk* “patlamış, yarılmış”, *pıkırdavuk* “fıkırdayan, fıkırtılı ses”, *tigirle-vük* “topaç oynacağı” (Biray, 1999: 189).

şağlavuk “çağlayan” (KTLS, 1995: 113), *endire-vük* “titreyen, titrek” (TTS, 1995: 201), *cürle-vük* “düdük” (KTLS, 1995: 195).

3.11.8.

-vul/-avul eki: İşlek değildir. Fiilin gösterdiği harekete dayalı isimler türetir. Ünlüyle biten fiillere “-vul”, ünsüzle bitenlere ise “-avul” şeklinde gelmektedir. “v” ünsüzünden dolayı düzlük-yuvarlaklık uyumuna girmemektedir (Ercilasun, 2007: 254).

çap-avul “kurye, ulak; çapulcu”, *gara-vul* “bekçi, nöbetçi” (Ercilasun, 2007: 254).

3.12. Gagavuz Türkçesinde Bulunduğu Hâlde Diğer Oğuz Grubu Türk Şivelerinde Rastlanmayan Fiilden İsim Türeten Ekler

3.12.1.

-esi eki: Fiillere gelerek isim türeten bu ek işlek değildir.

giisi < *giy-esi*, *ver-esi* (Özkan, 1996: 112).

3.13. Kaşkay Türkçesinde Bulunduğu Hâlde Diğer Oğuz Grubu Türk Şivelerinde Rastlanmayan Fiilden İsim Türeten Ekler

3.13.1.

-ğıntı eki: Fiillere gelerek isim türeten bu ek işlek değildir.

ğaç-ğıntı “kaçak” (Çelik, 2020: 99).

3.13.2.

-ğ/-k eki: Bu ek, daha çok isimden fiil yapım eki olan *-la* ile türetilmiş sözcüklerde görülmektedir (Çelik, 2020: 101).

ğış-la-ğ “kışlak”, *sora-ğ* “iz, işaret, sorma”, *yay-la-ğ* “yaylak, yayla”, *yey-la-k* “yaylak, yayla” (Çelik, 2020: 101).

4. BÖLÜM

FİİLDEN FİİL TÜRETEN EKLER

4.1. Türkiye Türkçesi, Türkmen Türkçesi, Azerbaycan Türkçesi, Gagavuz Türkçesi ve Kaşkay Türkçesinde Fiilden Fiil Türeten Ortak Ekler

4.1.1.

TÜRKİYE TÜRKÇESİ	TÜRKMEN TÜRKÇESİ	AZERBAYCAN TÜRKÇESİ	GAGAVUZ TÜRKÇESİ	KAŞKAY TÜRKÇESİ
-Ar-	-Ar-	-ar-	-ar-	-Ar-

a) Türkiye Türkçesindeki Kullanımı: -Ar- eki, ünsüzle sonuçlanan geçişsiz belirli bazı fiillerden geçişli fiiller türeten bir ettirgenlik ekidir (Korkmaz, 2009: 126).

çok-er-mek, çık-ar-mak, kop-ar-mak, gid-er-mek, yak-ar-mak, ölç-er-mek (Banguoğlu, 1974: 278).

“Bu ekin eski -gar-, -ger-’den geldiği anlaşılmaktadır. Hiç değilse onunla ilgili görünmektedir. Fakat Eski Türkçe devresindeki eki -ar-, -er- şeklinde gördüğümüz de unutulmamalıdır” (Ergin, 2009: 214).

b) Türkmen Türkçesindeki Kullanımı: Fiilerden oldurma ve yaptırma ifade eden yeni fiiller türetmektedir. Fazla işlek değildir (Ercilasun, 2007: 255).

gayt-ar- “geri çevirmek”, *gid-er-* “kaçırmak, elden çıkarmak”, *gop-ar-* “çıkarmak, sökmek” (Ercilasun, 2007: 255).

biş-ir- “pişirmek” (TTS, 1995: 73), *bit-ir-* (TTS, 1995: 75), *dad-ır-* “tattırmak” (TTS, 1995: 130).

c) Azerbaycan Türkçesindeki Kullanımı: Geçişli bazı fiillerden geçişli fiiller türeten ettirgenlik ekidir (Ercilasun, 2007: 192).

çix-ar- “çıkarmak”, *gop-ar-* “koparmak”, (Demirçizade, 2007: 167).

art-ır-mag “artırmak” (KTLS, 1991: 22), *bat-ır-mag* “banmak” (KTLS, 1991: 48).

d) Gagavuz Türkçesindeki Kullanımı: Öbür faktitif (ettirgen) eklerine göre daha dar bir işlerlik alanı olan bir ektir (Özkan, 1996: 116).

çık-ar-, kop-ar- (İlker, 1997: 83).

e) Kaşkay Türkçesindeki Kullanımı: Bu ek de eskiden beri kullanılan fakat işlek olmayan, misalleri az bulunan bir faktitif ektir (Ergin, 2009: 213).

köç-er-d- “göçürt-, göçür-”, *çığ-ar-d-* “çıkartmak”, *çığ-ar-dı* “çıkardı”, (Çelik, 2020: 107).

Değerlendirme: Fiillere gelerek geçişli ettirgen fiiller türeten *-Ar-* eki, Türkiye Türkçesi, Türkmen Türkçesi, Azerbaycan Türkçesi, Gagavuz Türkçesi ve Kaşkay Türkçesinde farklı şekillerde ve benzer fonksiyonda kullanılan fazla işlek olmayan bir ektir. Ek, Azerbaycan Türkçesi ve Gagavuz Türkçesinde sadece kalın ünlülü bir şekilde, diğer şivelerde hem kalın hem de ince ünlülü şekillerde kullanılmaktadır.

4.1.2.

TÜRKİYE TÜRKÇESİ	TÜRKMEN TÜRKÇESİ	AZERBAYCAN TÜRKÇESİ	GAGAVUZ TÜRKÇESİ	KAŞKAY TÜRKÇESİ
-(I)r-/-(U)r-	-Ir-/Ur-	-Ir-/Ur-	-Ir-/Ur-	-Ir-/Ur-

a) Türkiye Türkçesindeki Kullanımı: *-(I)r-* / *-(U)r-* ettirgenlik ekinin ünlü uyumuna göre biçimlenmiş türüdür. İşlek bir ektir. Ünsüz ile biten geçişli ve geçişsiz fiil köklerinden ettirgen anlamlı fiiller türetmiştir (Korkmaz, 2009: 131).

bit-i-r-, değ-i-r-, doğ-u-r-, doy-u-r-, düş-ü-r-, eğ-i-r-, geç-i-r-, göç-ü-r-, iç-i-r-, piş-i-r-, sav-u-r-, şaş-ı-r-, şiş-i-r-, taş-ı-r-, uç-u-r- (Hatiboğlu, 1981: 135).

Banguoğlu, *-ir-* fiilinin Eski Türkçede *-gür-* (belgürmek, todgurmak, kadgurmak) şeklinde olduğu ve *-ir-* fiili kısmen *-ür-*, kısmen de damak sesi düşmesiyle *-gür-* fiilinden gelip birleştiğini belirtmektedir (Türkçenin Grameri, 1974: 287).

b) Türkmen Türkçesindeki Kullanımı: Oldurma ve yaptırma ifade eden fiiller türeten işlek bir ettirgenlik ekidir (Ercilasun, 2007: 255).

bat-ır- “batırmak”, *bit-ir-* “bitirmek, tamamlamak”, *daad-ır-* “tattırmak”, *öç-ür-* “söndürmek”, *uç-ur-* “uçurmak” (Ercilasun, 2007: 255).

geç-ir-, *göç-ür-*, *öt-ür-* “geçirmek”, *yet-ir-* “ulaştırmak” (Buran ve Alkaya, 2013: 142).

c) Azerbaycan Türkçesindeki Kullanımı: İşlek bir ektir. Ünsüzle biten geçişli ve geçişsiz fiil köklerinden ettirgen anlamlı fiiller türetmiştir (Ercilasun, 2007: 192).

qaç-ır-maq, *aş-ır-maq*, *biş-ir-mäk*, *it-ir-mäk*, *yat-ır-maq*, *uç-ur-maq*, *köç-ür-mäk*, *iç-ir-mäk*, *keç-ir-mäk* (Demirçizade, 2007: 167).

d) Gagavuz Türkçesindeki Kullanımı: Bu ek; oldurma, yaptırma anlamı taşıyan fiiller yapan eklerden, yani faktitif eklerindendir. Türettiği fiillerin öznesi yaptığı işten etkilenmez, fiilin gösterdiği iş bir başka kişiye veya varlığa yönelmektedir (Özkan, 1996: 117).

art-ır-, *aş-ır-*, *bat-ır-*, *bit-ir-*, *doğ-ur-*, *doy-ur-*, *düş-ür-*, *geç-ir-*, *göç-ür-*, *iç-ir-*, *göç-ür-*, *şaş-ır-*, *şış-ir-*, *taş-ır-* (İlker, 1997: 84).

e) Kaşkay Türkçesindeki Kullanımı: Bu ek de *-d-* / *-t-* eki gibi fiillerden oldurma ve ettirgenlik ifade eden fiiller yapmaktadır (Çelik, 2020: 107).

bat-ur- “batırmak”, *bişir-ir-di-g* “pişirirdik”, *ét-ir-* “ulaştırmak”, *it-ir-* “yitirmek” (Çelik, 2020: 107).

Değerlendirme: Fiillere gelerek oldurma ve yaptırma ifade eden ettirgenlik bildiren fiiller türeten *-(I)r-* / *-(U)r-* eki, Türkiye Türkçesi, Türkmen Türkçesi, Azerbaycan Türkçesi, Gagavuz Türkçesi ve Kaşkay Türkçesinde işlek olarak kullanılan bir ektir. Ek, bu şivelerde şekil ve fonksiyon olarak ortak bir kullanıma sahiptir.

4.1.3.

TÜRKİYE TÜRKÇESİ	TÜRKMEN TÜRKÇESİ	AZERBAYCAN TÜRKÇESİ	GAGAVUZ TÜRKÇESİ	KAŞKAY TÜRKÇESİ
---------------------	---------------------	------------------------	---------------------	--------------------

-Dİr-/DÜr-	-dİr-/dÜr-	-dİr-/dÜr-	-Dİr-/DÜr-	-dİr-/dÜr-
------------	------------	------------	------------	------------

a) Türkiye Türkçesindeki Kullanımı: *-Dİr- / -DÜr-* eki, Türkiye Türkçesinin işlek eklerindendir. Ünsüz ile sonuçlanan geçişli ve geçişsiz fiil kök ve gövdelerine gelerek “oldurma” ve “yaptırma” bildiren geçişli fiiller türetmektedir (Korkmaz, 2009: 126).

aç-tır-mak, bas-tır-mak, yak-tır-mak, dik-tir-mek, sat-tır-mak, tut-tur-mak, tat-tır-mak, tüt-tür-mek, yap-tır-mak, bil-dir-mek, ye-dir-mek, yüz-dür-mek, in-dir-mek, kan-dır-mak, dol-dur-mak, say-dır-mak, dur-dur-mak, süz-dür-mek (Hengirman, 1998: 318).

-tır-, -tir- ekinden önce ve sonra *-t-* eki getirilince katmerli faktitif yapılmaktadır (Ergin, 2009: 212).

uza-t-tır-, öl-dür-tür-, geç-i-r-t-tir-, başla-t-tır- (Ergin, 2009: 212).

Bu ek eskiden bugünkü kadar çok şekilli değildi. Eski Türkçede ekin *-tur-, -tür-, -dur-, -dür-* olarak yalnız yuvarlak şekilleri vardı. Eski Anadolu Türkçesinde ise ekin yalnız yuvarlak ve *d*’li şekilleri ile kullanıldığını görüyoruz. Hülâsa ek vokal ve konsonant uyumlarına son zamanlarda bağlanmış, böylece bugünkü sekiz şekli ile tam birçok çeşitlilik içine girmiştir (Ergin, 2009: 213).

b) Türkmen Türkçesindeki Kullanımı: İşlek bir ektir. Fiillerden oldurma ve yaptırma ifade eden yeni fiiller türeten bir ettirgenlik ekidir. Ünsüz uyumuna girmediği için bu ekin yalnız “d”li şekilleri bulunmaktadır (Ercilasun, 2007: 255).

ak-dır-, at-dır, bak-dır-, boğ-dur-, böl-dür-, buk-dur- “gizlenmek”, *buy-dur-* “çok üşütmek, dondurmak”, *dam-dır-* “damla damla döktürmek”, *gaz-dır-* “kazdırmak”, *goy-dur-* “koydurmak” (İlker, 1997: 81).

bölüş-dir- “bölüştürmek” (TTS, 1995: 83), *bürüş-dir-* “buruşturmak” (TTS, 1995: 92), *art-dır-* “arttırmak” (TTS, 1995: 33), *bil-dir-* (TTS, 1995: 67).

c) Azerbaycan Türkçesindeki Kullanımı: Ünsüzle biten geçişli ve geçişsiz fiil kök ve gövdelerinden “oldurma” ve “yaptırma” bildiren geçişli fiiller türetmektedir (Ercilasun, 2007: 192).

gül-dür-mä, gecik-dir-mäk, sürün-dür-mäk, yaz-dır-maq, käs-dir-mäk, qur-dur-maq, süz-dür-mäk (Demirçizade, 2007: 167).

cäzälan-dir-mag “cezalandırmak” (KTLS, 1991: 100), *sovuş-dur-mag* “geçıştirmek” (KTLS, 1991: 262), *garış-dir-mag* “harmanlamak” (KTLS, 1991: 314).

d) Gagavuz Türkçesindeki Kullanımı: Bu ek; -r- ve -(I)D- eki gibi oldurma, yaptırma fiilleri yapmaktadır. Aynı fonksiyonu üstlenen diğer eklerden daha yaygın bir işleklik sahası vardır (Özkan, 1996: 116).

aaran-dir-maa “arandırmak”, *aarlaş-tır-maa* “zorluk çıkarmak” (GTS, 1991: 2), *baarın-dir-maa* “bağdırtmak” (GTS, 1991: 26), *bak-tır-maa*, *bakış-tır-maa* (GTS, 1991: 28).

e) Kaşkay Türkçesindeki Kullanımı: İşlek olarak kullanılan bir ettirgenlik ekidir. Bu ekin -d- ünsüzü, ünsüz uyumuna göre t olabilir, ünlüsü ise geldiği fiilin ünlüsüne göre ı, i, u, ü olabilmektedir (Çelik, 2020: 107).

bil-dir-, *bin-dir-*, *dolan-dir-*, *en-dir-* “indirmek”, *gey-dir-* “giydirmek”, *göl-dür-*, *öl-dür-*, *sin-dir-* “sındırmak, kırmak”, *yan-dur-* “yandırmak” (Çelik, 2020: 107).

Değerlendirme: Fiillere gelerek oldurma ve yaptırma ifade eden ettirgenlik bildiren fiiller türeten -Dir- / -Dur- eki, Türkiye Türkçesi, Türkmen Türkçesi, Azerbaycan Türkçesi, Gagavuz Türkçesi ve Kaşkay Türkçesinde işlek olarak kullanılan bir ektir. Ek, bu şivelerde farklı şekillerde ve benzer fonksiyonda kullanılmaktadır. Türkmen Türkçesi ve Azerbaycan Türkçesinde ekin tonlu şekli, diğer şivelerde hem tonlu hem de tonsuz şekilleri kullanılmaktadır.

4.1.4.

TÜRKİYE TÜRKÇESİ	TÜRKMEN TÜRKÇESİ	AZERBAYCAN TÜRKÇESİ	GAGAVUZ TÜRKÇESİ	KAŞKAY TÜRKÇESİ
-(I)I-/(U)I-	-(I)I-	-II-/-UI-	-(I)I-	-(I)I-/(U)I-

a) Türkiye Türkçesindeki Kullanımı: -(I)I- / -(U)I- eki, Türkçenin kullanım alanı en geniş fiilden fiil türetme eklerinden biridir. Genellikle, ünsüzle biten geçişli fiil kök ve gövdelerinden “olma” ya da “yapılma” bildiren edilgen fiiller türetmektedir (Korkmaz, 2009: 127).

aç-ı-l-, an-ı-l-, as-ı-l-, bak-ı-l-, bas-ı-l-, bı-k-ı-l-, biç-i-l-, çağır-ı-l-, çat-ı-l-, gir-i-l-, gönder-i-l-, göster-i-l-, it-i-l-, ısı-r-ı-l-, kaç-ı-l-, kaz-ı-l-, kes-i-l- (Hatiboğlu, 1981: 86).

Aynı ek, ettirgenlik eklerinden sonra da gelmektedir (Korkmaz, 2009: 127).

bak-tır-ı-l-, dur-dur-u-l-, gör-dür-ü-l-, kaç-ı-r-ı-l-, kal-dır-ı-l-, saç-tır-ı-l-, seç-tir-i-l-, sez-dir-i-l-, yak-tır-ı-l-, yaz-dır-ı-l- (Korkmaz, 2009: 127).

b) Türkmen Türkçesindeki Kullanımı: İşlek bir ektir. Fiillere gelerek bunlardan pasiflik (edilgenlik) ifade eden yeni fiiller türetmektedir (Ercilasun, 2007: 255).

aqdar-ı-l- “devrilmek, yıkılmak” (TTS, 1995: 23), *büz-ü-l-* (TTS, 1995: 92), *cezalandır-ı-l-* (TTS, 1995: 99), *çıkart-ı-l-* (TTS, 1995: 120), *ez-i-l-* (TTS, 1995: 209).

ber-il-mek, gur-ul-mak, sür-ül-mek, oka-l-mak (Zeynalov, 1993: 135).

c) Azerbaycan Türkçesindeki Kullanımı: İşlek eklerden biridir. Genellikle, ünsüzle biten geçişli fiil kök ve gövdelerinden “olma” veya “yapılma” bildiren edilgen fiiller türetmektedir. Ek, aynı zamanda, geçişsiz fiiller de türetmektedir. Bu türetmelerde daha çok ekin kendi kendine oluş ve dönüşlülük işlevi ağır basmaktadır (Ercilasun, 2007: 192).

yaz-ıl-, gör-ül-, tik-il-, qur-ul-, ye-y-il-, de-y-il-, büz-ül-, boğ-ul-, üz-ül-, bax-ıl-, dur-ul-, çök-ül- (Demirçizade, 2007: 168).

ek-il-mek, vur-ul-mag, tut-ul-mag, sat-ıl-mag, aç-ıl-mag (Zeynalov, 1993: 243).

d) Gagavuz Türkçesindeki Kullanımı: Batı grubu yazı dillerinde en işlek edilgenlik eki olarak kullanılan bu ek, geçişsiz fiillerden meçhul fiiller yapmaktadır (İlker, 1997: 70).

bağ-ıl-, bas-ıl-, bay-ıl-, çarp-ıl-, çiz-il-, dik-il-, dök-ül-, göm-ül-, gör-ül-, iç-il-, kat-ıl- kırk-ıl-, kur-ul-, oy-ul-, ör-ül-, saa-l- (İlker, 1997: 70).

aldan-ıl-maa “aldatılma” (GTS, 1991: 9), *bak-ıl-maa* (GTS, 1991: 28), *bas-ıl-maa* (GTS, 1991: 29), *başar-ıl-maa* (GTS, 1991: 30).

Edilgenlik ifâdesi taşıyan fiillerde *-n-* ekinden sonra *-l-* eki gelebilmektedir. Aynı şekilde *-l* ekinden sonra *-n-* eki de gelebilmektedir (Özkan, 1996: 117).

bekle-n-i-l-mâ vakıt, ayır-l-ı-n-mak (Özkan, 1996: 117).

e) Kaşkay Türkçesindeki Kullanımı: Fiil kök ve gövdelerine gelerek edilgenlik ve dönüşlülük ifade eden Kaşkay Türkçesinde de yaygın kullanım sahası olan bir fiilden fiil ekidir (Çelik, 2020: 104).

biç-i-l-, gızdır-ı-l- “kızdırılır”, *iç-il-, koy-u-l-* “konuşulmuştu”, *tök-ü-l-* “dökülür”, *ver-i-l-, yaz-ı-l-, yor-u-l-* (Çelik, 2020: 105).

Değerlendirme: Fiillere gelerek olma ve yapılma ifade eden edilgenlik bildiren fiiller türeten *-(I)l-* / *-(U)l-* eki, Türkiye Türkçesi, Türkmen Türkçesi, Azerbaycan Türkçesi, Gagavuz Türkçesi ve Kaşkay Türkçesinde işlek olarak kullanılan bir ektir. Ek, bu şivelerde farklı şekillerde, benzer fonksiyonda kullanılmaktadır. Türkmen Türkçesi ve Gagavuz Türkçesinde ekin düz ünlülü şekli, diğer şivelerde düz veya yuvarlak ünlülü şekilleri kullanılmaktadır.

4.1.5.

TÜRKİYE TÜRKÇESİ	TÜRKMEN TÜRKÇESİ	AZERBAYCAN TÜRKÇESİ	GAGAVUZ TÜRKÇESİ	KAŞKAY TÜRKÇESİ
<i>-(I)n-/-(U)n-</i>	<i>-(I)n-/-(U)n-</i>	<i>-(I)n-/-(U)n-</i>	<i>-(I)n-</i>	<i>-(I)n-/-(U)n-</i>

a) Türkiye Türkçesindeki Kullanımı: Bu ek de Türkçede eskiden beri kullanılan çok işlek bir fiilden fiil yapma ekidir. Fonksiyonu kendi kendine yapma veya olma ifade eden fiiller yapmaktır (Ergin, 2009: 202).

yap-ı-n-mak, edinmek (< et-i-n-mek), tak-ı-n-mak, dik-i-n-mek, kuşa-n-mak, sür-ü-n-mek, dile-n-mek, tık-ı-n-mak, ara-n-mak, dök-ü-n-mek, gez-i-n-mek, bak-ı-n-mak, kalk-ı-n-mak, kaç-ı-n-mak, tapı-n-mak, sığ-ı-n-mak (Banguoğlu, 1974: 284).

Sonu bir ünlü ya da akıcı *-l* ünsüzü ile biten fiil kök ve gövdelerine gelen *-n-* eki dönüşlülük işlevi yanında bir edilgenlik işlevi de yüklenmiştir (Korkmaz, 2009: 130).

dene-n-mek, çal-ı-n-mak, okşa-n-mak, oyna-n-mak, öde-n-mek, sina-n-mak (Hengirman, 1998: 316).

b) Türkmen Türkçesindeki Kullanımı: Bu ek vasıtasıyla esasta belirtilen olayın adını, nitelik ve özelliğini ifade eden fiiller türetilmektedir (Zeynalov, 1993: 243).

dula-n- “dolanmak”, *düv-ün-* “yutkunmak”, *gör-ün-*, *gura-n-* “kurumak”, *it-in-*, *näzirge-n-* “nazlanmak”, *sağ-in-* “hayvanın sütünü sağmak” (İlker, 1997: 69).

alda-n- (TTS, 1995: 28), *bağla-n-* (TTS, 1995: 43), *başla-n-* “başlamak” (TTS, 1995: 52), *dile-n-* (TTS, 1995: 160), *ez-i-n-* “ezilmek” (TTS, 1995: 209).

Aynı ekin edilgenlik işlevi de vardır.

baarla-n- “kontrol edilmek”, *dil-i-n-* “dilme işlemi başkası tarafından yapılmak” (Ercilasun, 2007: 255).

c) Azerbaycan Türkçesindeki Kullanımı: Ekin asıl işlevi, genellikle geçişli fiillerden “olma” ve bazen de “yapma” bildiren dönüşlü fiiller türetmektir. Ayrıca, edilgenlik işlevi de vardır (Ercilasun, 2007: 192).

al-in-, *sil-in-*, *yol-un-*, *dara-n-* “taranmak”, *böl-ün-*, *yuy-un-* “yıkanmak”, *döy-ün-* “dövünmek”, *keç-in-* “geçinmek”, *uza-n-*, *daya-n-*, *sev-in-* (Demirçizade, 168).

güz-i-n-mäk “gezinmek” (KTLS, 1991: 270), *gör-ü-n-mäk* “görünmek” (KTLS, 1991: 288), *boşa-n-mag* “boşanmak” (KTLS, 1991: 78).

d) Gagavuz Türkçesindeki Kullanımı: Bu ek, öznesi yaptığı işten etkilenen, yani yaptığı iş kendisine yönelen ve öznesi bilinmeyen yahut söylenmeyen fiiller yapmaktadır. Yani, dönüşlü ve edilgen çatılı fiiller türetmektedir (Özkan, 1996: 117).

ara-n-maa (GTS, 1991: 2), *acı-n-maa* (GTS, 1991: 4), *baar-ın-maa* “bağırarak” (GTS, 1991: 26), *çal-ın-mak* (GTS, 1991: 51), *alda-n-ıl-maa* (GTS, 1991: 9).

e) Kaşkay Türkçesindeki Kullanımı: Türkçede eskiden beri kullanılan çok işlek bir ektir. Fiil kök ya da gövdelerinden edilgen, dönüşlü ya da hem edilgen hem de dönüşlü olarak kullanılan fiiller yapmaktadır (Çelik, 2020: 105).

bul-u-n-, çal-ı-n-, dola-n-, ol-ı-n- “olunmak”, *gör-ü-n-, silk-i-n-* (Çelik, 2020: 105).

Değerlendirme: Fiillere gelerek olma veya yapma ifade eden dönüşlülük bildiren fiiller türeten *-(I)n-* / *-(U)n-* eki, Türkiye Türkçesi, Türkmen Türkçesi, Azerbaycan Türkçesi, Gagavuz Türkçesi ve Kaşkay Türkçesinde işlek olarak kullanılan bir ektir. Ek, bu şivelerde farklı şekillerde ve benzer fonksiyonda kullanılmaktadır. Gagavuz Türkçesinde ekin düz ünlülü şekli, diğer şivelerde hem düz hem de yuvarlak ünlülü şekilleri kullanılmaktadır.

4.1.6.

TÜRKİYE TÜRKÇESİ	TÜRKMEN TÜRKÇESİ	AZERBAYCAN TÜRKÇESİ	GAGAVUZ TÜRKÇESİ	KAŞKAY TÜRKÇESİ
<i>-(I)ş-/-(U)ş-</i>	<i>-(I)ş-/-(U)ş-</i>	<i>-(I)ş-/-(U)ş-</i>	<i>-(I)ş-/-(U)ş-</i>	<i>-(I)ş-/-(U)ş-</i>

a) Türkiye Türkçesindeki Kullanımı: İşlek bir ektir. Fiil kök veya gövdelerine gelerek dönüşlülük veya işteşlik bildiren fiiller türetmektedir.

at-ı-ş-mak, bak-ı-ş-mak, böl-ü-ş-mek, bul-u-ş-mak, çarp-ı-ş-mak, döv-ü-ş-mek,öp-ü-ş-mek, koş-u-ş-mak, öde-ş-mek, tanı-ş-mak, yaz-ı-ş-mak, dön-ü-ş-mek, kalk-ı-ş-mak, ol-u-ş-mak, titre-ş-mek, sık-ı-ş-mak (Hengirmen, 1998: 317).

-ş- eki ancak fiil köklerinden ve isimden yapılmış fiil gövdelerinden fiil yapabilmektedir. Bu ekin *-l-* ve *-n-* eklerinden sonra geldiği de görülmektedir (Ergin, 2009: 208).

daya-n-ı-ş-, soy-u-n-u-ş-, dağ-ı-l-ı-ş-, dök-ü-l-ü-ş- (Ergin, 2009: 208).

b) Türkmen Türkçesindeki Kullanımı: İşteşlik bildiren bu ek iki veya daha çok öznenin birlikte yaptıkları hareketi, veya bir özne tarafından yapılan ve diğerini de kapsayan hareketi bildirmektedir (Zeynalov, 1993: 242).

bog-u-ş- (TTS, 1995: 77), *(TTS, 1995: 104)*, *boz-u-ş-* (TTS, 1995: 82).

çal-ış-mag, vur-uş-mag, tut-uş-mag, süpür-üş-mek (Zeynalov, 1993: 242).

Oluş ifade eden fiiller de türetmektedir (Ercilasun, 2007: 255).

bula-ş- “kirlenmek”, *guura-ş-* “kurumaya başlamak”, *yet-i-ş-* “yetişmek, olgunlaşmak” (Ercilasun, 2007: 255).

c) Azerbaycan Türkçesindeki Kullanımı: Birkaç farklı fonksiyonu olan işlek bir ektir. Asıl işlevi, fiilin gösterdiği işi, iki öznenin karşılıklı yaptığını veya işi, birden fazla kişinin ortaklaşa yaptığını ifade etmektir. Ekin “kendiliğinden oluş” bildiren fiiller de türetmesi yaygın olan işlevleri arasındadır (Ercilasun, 2007: 193).

gör-üş-, *yaz-ış-*, *vur-uş-*, *sürü-ş-*, *bax-ış-*, *qayna-ş-*, *mälä-ş-*, *titrä-ş-*, *gül-üş-*, *qaç-ış-*, *uç-uş-*, *gir-iş-*, *yet-iş-*, *yara-ş-*, *uyu-ş-*, *öt-üş-*, *danı-ş-* (Demirçizade, 2007: 169).

tap-ı-ş-mag “buluşmak” (KTLS, 1991: 84), *düş-ü-r-mäk* “düşürmek” (KTLS, 1991: 198), *anla-ş-mag* “anlaşmak” (KTLS, 1991: 22).

d) Gagavuz Türkçesindeki Kullanımı: Bu ek, ortaklaşa iş yapma veya oluş hâli ifâde eden fiiller yapmaktadır. Ortaklaşa iş, karşılıklı veya toplu olarak yapılabilir. Oluş hâli ifâde eden fiillerde, bir kendi kendine olma anlamı vardır (Özkan, 1996: 117).

gör-üş-, *gül-üş-*, *kaç-ış-*, *koş-uş-*, *küs-üş-*, *otur-uş-*, *say-ış-*, *sor-uş-*, *tut-uş-*, *vur-uş-*, *yaz-ış-* (İlker, 1997: 75).

e) Kaşkay Türkçesindeki Kullanımı: Türkçede eskiden beri kullanılan bu ek, dönüşlülük ve ortaklık fiilleri kurmaktadır. Kaşkay Türkçesinde de “olma” ya da “yapılma” bildiren fiilden fiil türeten bir ektir (Çelik, 2020: 105).

çağna-ş- “kavga etmek”, *dög-ü-ş-* “dövüşmek, vuruşmak”, *oyna-ş-* “oynaşmak”, *sor-u-ş-* “konuşmak”, *oğ-u-ş-* “ötüşmek”, *yet-i-ş-*, *yığ-ı-ş-* “yığılmak” (Çelik, 2020: 105).

Değerlendirme: Fiillere gelerek olma veya yapılma ifade eden dönüşlülük veya işteşlik bildiren fiiller türeten *-(I)ş-* / *-(U)ş-* eki, Türkiye Türkçesi, Türkmen Türkçesi, Azerbaycan Türkçesi, Gagavuz Türkçesi ve Kaşkay Türkçesinde işlek olarak kullanılan bir ektir. Ek, bu şivelerde şekil ve fonksiyon olarak ortak bir kullanıma sahiptir.

4.1.7.

TÜRKİYE TÜRKÇESİ	TÜRKMEN TÜRKÇESİ	AZERBAYCAN TÜRKÇESİ	GAGAVUZ TÜRKÇESİ	KAŞKAY TÜRKÇESİ
-(I)z-/-(U)z-	-(I)z-/-(U)z-	-(X)z-/ğuz-	-üz-	-(U)z-

a) Türkiye Türkçesindeki Kullanımı: Bu ek de Türkçede eskiden beri görülen bir faktitif ekidir. İşlek değildir. Eski Türkçede daha çok kullanılırdı. Batı Türkçesinde adeta unutulmuş olup misalleri çok azdır (Ergin, 2009: 214).

emzir- < *em-i-z-ir-* “emzirmek”, *tamzır-* < *tam-ı-z-ı-r-* “damlatmak” (Ergin, 2009: 214).

Türkiye Türkçesine uzanan birkaç kelimedede kaynaşmış ve kalıplaşmış durumdadır. Daha çok konuşma dilinde ve halk ağızlarında yer alan bu örneklerde ettirgenlik yanında geçişsiz, dönüşlülük fiil işlevi de vardır (Korkmaz, 2009: 136).

dam-ı-z- “damlamak”, *tut-u-z-* “tutulmak” (Korkmaz, 2009: 136).

b) Türkmen Türkçesindeki Kullanımı: İşlek olmayan bir ektir. Fiillerden ettirgen fiiller türetmektedir.

gir-i-z- “girdirmek”, *tur-u-z-* “kaldırmak”, *ürk-ü-z-* “ürkütmek” (Buran ve Alkaya, 2013: 142).

c) Azerbaycan Türkçesindeki Kullanımı: Yaptırma ve oldurma ifade eden bu ek çok işlek değildir (Ercilasun, 2007: 193).

doğ-uz- “doğurmak”, *qalx-ız-* “kaldırmak”, *qorx-uz-* “korkutmak”, *ud-uz-* “yenmek” (İlker, 1997: 86).

dam-ız-dır-maq “damlatmak”, *äm-iz-dir-mäk* “emzirmek” (Demirçizade, 2007: 167).

d) Gagavuz Türkçesindeki Kullanımı: İşlek değildir. Fiillerden ettirgen fiiller türetmektedir.

tüt-üz-dür-ece-em “tütsüleyeceğim” (Özkan, 1996: 118).

emzir- (< *emiz-ir-*) (İlker, 1997: 86).

e) Kaşkay Türkçesindeki Kullanımı: İşlekliğini kaybetmiş bir ettirgen çatıdır (Çelik, 2020: 107).

tüt-üz-dür- “tütsülemek”, *ut-uz-* “oyunda yenilmek” (Çelik, 2020: 107).

Değerlendirme: Fiillere gelerek oldurma veya yaptırma ifade eden ettirgenlik bildiren *-(I)z-* / *-(U)z-* eki, Türkiye Türkçesi, Türkmen Türkçesi, Azerbaycan Türkçesi, Gagavuz Türkçesi ve Kaşkay Türkçesinde fazla işlek olmayan bir ektir. Ek, bu şivelerde farklı şekillerde ve benzer fonksiyonda kullanılmaktadır.

4.1.8.

TÜRKİYE TÜRKÇESİ	TÜRKMEN TÜRKÇESİ	AZERBAYCAN TÜRKÇESİ	GAGAVUZ TÜRKÇESİ	KAŞKAY TÜRKÇESİ
<i>-(I)t-/-(U)t-</i>	<i>-t-</i>	<i>(I)t-/-(U)t-</i>	<i>-(I)D-</i>	<i>-D-</i>

a) Türkiye Türkçesindeki Kullanımı: *-t-* eki, ünlü ile ya da akıcı veya patlayıcı ünsüzlerden biriyle biten geçişli ve geçişsiz fiil kök ve gövdelerine gelerek ettirgenlik fiilleri kuran işlek bir çatı ekidir (Korkmaz, 2009: 134).

“*-t-* eki de *-r-* ekinde gördüğümüz gibi her fiile getirilmez. İşleklik sahasına ancak vokalle biten birden fazla heceli fillerle daha çok *l*, *r* ve biraz da *k*, *p*, *ç*, *m* konsonantları ile biten fiil kök ve gövdeleri girer” (Ergin, 2009: 211).

doğrul-t-mak, *kısal-t-mak*, *azal-t-mak*, *yanıl-t-mak*, *incel-t-mek*, *belir-t-mek*, *kabar-t-mak*, *otur-t-mak*, *şaşırt-mak*, *üşü-t-mek*, *arıt-mak*, *kuru-t-mak*, *dona-t-mak*, *acı-t-mak*, *ürk-ü-t-mek*, *kork-u-t-mak*, *sark-ı-t-mak*, *az-ı-t-mak* (Banguoğlu, 1974: 292).

b) Türkmen Türkçesindeki Kullanımı: İşlek bir ettirgenlik ekidir. Fiillere gelerek bunlardan oldurma ve ettirme ifade eden yeni fiiller üretmektedir (Ercilasun, 2007: 255). Ettirgen çatılı fiillerde bir öznenin ısrarıyla başka bir özne, hareketi mecburen yapmak zorunda kalmaktadır (Zeynalov, 1993: 341).

başar-t- “başarmak”, *caytar-t-* “yerleştirmek”, *darga-t-* “dağıtmak”, *ısıla-t-* “ısıtmak”, *köpel-t-* “çoğaltmak” (Buran ve Alkaya, 2013: 142).

çağır-t- (TTS, 1995: 107), *dermanla-t-* “ilaçlatmak” (TTS, 1995: 151), *azal-t-* (TTS, 1995: 41), *cugurda-t-* “gürültü çıkarmak” (TTS, 1995: 104), *boya-t-* (TTS, 1995: 80), *berkle-t-* “sağlamlaştırmak” (TTS, 1995: 60).

c) Azerbaycan Türkçesindeki Kullanımı: Geçişli ve geçişsiz fiil kök ve gövdelerinden ettirgenlik fiilleri kuran işlek bir ektir (Ercilasun, 2007: 193).

azal-t-mag “kısmak”; *gışgır-t-mag* “kışkırtmak” (KTLS, 1991: 480), *boşal-t-mag* “boşaltmak” (KTLS, 1991: 502), *işlä-t-mäk* “kullanmak” (KTLS, 1991: 512).

aldır-t-mag, *otur-t-mag*, *gızdır-t-mag*, *köçür-t-mek*, *gacır-t-dır-mag* (Zeynalov, 1993: 341).

d) Gagavuz Türkçesindeki Kullanımı: Bu ek, çoğunlukla ünlü ile biten fiillere gelir. Bunun yanında, son ünsüzü *l* ve *r* olan fiil kök ve gövdelerine eklenmektedir (İlker, 1997: 77).

iste-t-, *kapı-t-*, *kazı-t-*, *kuru-t-*, *oku-t-*, *tanı-t-*, *uyu-t-*, *uza-t-*, *üşü-t-*, *yürü-t-*, *aķ-ıt-*, *pek-ıt-*, *buul-t-* “boğdurmak” (İlker, 1997: 79).

alda-t-maa “aldatmak” (GTS, 1991: 9), *aca-t-maa* “harcatmak” (GTS, 1991: 15), *balla-t-mak* (GTS, 1991: 28), *bayıl-t-maa* (GTS, 1991: 31).

e) Kaşkay Türkçesindeki Kullanımı: Fiil kök veya gövdelerine gelerek ettirgenlik fiilleri türetmektedir. Kaşkay Türkçesinde ekin asıl şekli olan *-t-* ötümlüleşerek *-d-* olmuştur. Bazı örneklerde, *-d-* ettirgenlik eki, *-(I)r-* ettirgenlik çatı eki üzerine gelmiştir (Çelik, 2020: 106).

beze-d- “süslemek”, *dirril-d-* “diriltmek”, *düzel-t-miş*, *göyer-d-* “yeşertmek”, *sahla-d-* “sakla-, koru-”, *oyna-d-* “oynatmak”, *uza-d-* “uzatmak”, *çağar-d-* “çıkartmak”, *étir-d-* “yitirmek”, *kaçır-d-* “kaçırmak” (Çelik, 2020: 106).

Değerlendirme: Fiillere gelerek ettirgenlik bildiren geçişli veya geçişsiz fiiller türeten *-(I)t-* / *-(U)t-* eki, Türkiye Türkçesi, Türkmen Türkçesi, Azerbaycan Türkçesi,

Gagavuz Türkçesi ve Kaşkay Türkçesinde işlek olarak kullanılan bir ektir. Ek, bu şivelerde farklı şekillerde, benzer fonksiyonda kullanılmaktadır. Türkiye Türkçesi, Türkmen Türkçesi, Azerbaycan Türkçesinde bu ekin tonsuz şekli, diğer şivelerde tonlu veya tonsuz şekilleri kullanılmaktadır.

4.2. Türkiye Türkçesi, Türkmen Türkçesi, Azerbaycan Türkçesi ve Gagavuz Türkçesinde Fiilden Fiil Türeten Ortak Ekler

4.2.1.

TÜRKİYE TÜRKÇESİ	TÜRKMEN TÜRKÇESİ	AZERBAYCAN TÜRKÇESİ	GAGAVUZ TÜRKÇESİ
-A-	-A-	-a-	-a-

a) Türkiye Türkçesindeki Kullanımı: İşlek olmayan bir ektir. Fiilden fiil türeten bu ekin birkaç örneği vardır.

aş-a- “yenmek, alt etmek”, *kap-a-*, *tar-a-* (Korkmaz, 2009: 124).

tık-a- (Ergin, 2009: 214).

b) Türkmen Türkçesindeki Kullanımı: Fazla işlek değildir.

tirk-e- “bir şeyin arkasından gitmek, koşmak”, *un-a-* “doğru, makul görmek”, *söy-e-* “bir şeyi bir yere yaslamak” (İlker, 19997: 88).

c) Azerbaycan Türkçesindeki Kullanımı: Fazla işlek değildir.

bul-a-, *gal-a-* “kümelemek, yığmak”, *tıh-a-* “tıkamak” (Güneş, 2019: 124).

d) Gagavuz Türkçesindeki Kullanımı: Fazla işlek değildir.

dal-a-maa (Akgül, 2015: 39).

Değerlendirme: -A- eki, Türkiye Türkçesi, Türkmen Türkçesi, Azerbaycan Türkçesi ve Gagavuz Türkçesinde fazla işlek olmayan bir ektir. Ek, bu şivelerde farklı şekillerde ve aynı fonksiyonda kullanılmaktadır. Bu ekin belirli bir fonksiyonu yoktur.

Azerbaycan Türkçesi ve Gagavuz Türkçesinde bu ekin kalın ünlülü şekli, diğer şivelerde kalın veya ince ünlülü şekilleri kullanılmaktadır.

4.3. Türkiye Türkçesi, Azerbaycan Türkçesi, Gagavuz ve Kaşkay Türkçesinde Fiilden Fiil Türeten Ortak Ekler

4.3.1.

TÜRKİYE TÜRKÇESİ	AZERBAYCAN TÜRKÇESİ	GAGAVUZ TÜRKÇESİ	KAŞKAY TÜRKÇESİ
-mA-	-mA-	-mA-	-mA-

a) Türkiye Türkçesindeki Kullanımı: Bu ek Türkçede eskiden beri kullanılan ve işleklik derecesi en geniş olan fiilden fiil yapma ekidir. Menfi hareketleri karşılamak, için fiillere *-ma-*, *-me-* eki getirilmektedir (Ergin, 2009: 200).

yap-ma-, *ol-ma-*, *aç-ma-*, *başla-ma-*, *durdur-ma-*, *geçir-me-*, *bil-me-*, *erit-me-*, *gezin-me-*, *düzel-me-* (Ergin, 2009: 200).

b) Azerbaycan Türkçesindeki Kullanımı: Fiil kök ve gövdelerinden olumsuz fiiller türeten ektir. Çok işlektir (Ercilasun, 2007: 192).

al-ma-, *aç-ma-*, *bil-mä-*, *gäl-mä-*, *yaz-ma-*, *gör-mä-*, *işlä-mä-* “çalışmamak”, *get-mä-* “gitmemek”, *sev-mä-*, *gül-mä-*, *eşit-mä-* “işitmemek”, *otur-ma-*, *oxu-ma-* “okumamak”, *çix-ma-* “çıkılmamak” (Ercilasun, 2007: 192).

c) Gagavuz Türkçesindeki Kullanımı: Fiilden olumsuz fiil yapan ektir. Bütün fiillere gelmektedir. İşleklik sahası çok geniştir (Özkan, 1996: 118).

al-ma-y-cak-lar, *doy-ma-r-ız*, *yaz-ma-dı*, *gel-me-er-im*, *sevin-mä-m* (Özkan, 1996: 118).

Kalın sıradan fiillerin şimdiki zaman çekimlerinde olumsuzluk eki *-má-* şeklini almaktadır (Özkan, 1996: 118).

buyur-má-ár-sınız, *utan-má-ár-mı-sınız*, *yalabı-má-ár* (Özkan, 1996: 118).

d) Kaşkay Türkçesindeki Kullanımı: Fiil kök ve gövdelerinden olumsuz fiiller türeten bir ektir. *i-* ek-fiil dışında her türlü fiil kök ve gövdesine gelebildiği için Türk dilinin en işlek türetme eki durumundadır (Çelik, 2020: 104).

sal-ma-dı-ng “salmadın”, *ol-ma-y-a-m* “olmayayım”, *gel-me-di-m*, *sal-ma-sa-y-dı*, *gör-me-miş* (Çelik, 2020: 104).

Değerlendirme: Fiillere gelerek olumsuz anlamda fiiller türeten *-mA-* eki, Türkiye Türkçesi, Türkmen Türkçesi, Azerbaycan Türkçesi ve Kaşkay Türkçesinde işlek olarak kullanılan bir ektir. Ek, bu şivelerde şekil ve fonksiyon olarak ortak bir kullanıma sahiptir.

4.4. Türkiye Türkçesi, Türkmen Türkçesi, Azerbaycan Türkçesi ve Kaşkay Türkçesinde Fiilden Fiil Türeten Ortak Ekler

4.4.1.

TÜRKİYE TÜRKÇESİ	TÜRKMEN TÜRKÇESİ	AZERBAYCAN TÜRKÇESİ	KAŞKAY TÜRKÇESİ
-mAIA-	-mAIA-	-mAIA-	-mAIA-

a) Türkiye Türkçesindeki Kullanımı: Fiilden ad türeten *-mA* ekiyle, addan fiil türeten *+IA-* ekinin kaynaşmasından oluşmuş bir birleşik ektir. Çok az sayıdaki örneklerde bu pekiştirme ya da yinleme işlevi görülmektedir (Korkmaz, 2009: 129).

kar-mala-mak, *kır-mala-mak*, *sar-mala-mak*, *tır-mala-mak*, *kak-mala-mak*, *çığ-mala-mak* (Banguoğlu, 1974: 293).

b) Türkmen Türkçesindeki Kullanımı: Kök fiilin taşıdığı anlamı kuvvetlendirir ve fiilin gösterdiği harekete süreklilik kazandırmaktadır. Fazla işlek değildir (Ercilasun, 2007: 255).

gez-mele- “gezinmek”, *yol-mala-* “yolmak, çekip çıkarmak” (Ercilasun, 2007: 255).

c) Azerbaycan Türkçesindeki Kullanımı: *-mala-*, *-mele-* eki, fiilden isim yapma eki olan *-ma*, *-me* ve *+la-*, *+le-* isimden fiil yapma ekinin birleşigi gibi görülmektedir (İlker, 1997: 88).

bas-mala- “iyice basmak”, *bür-mele-* “bir şeyin etrafını bürümek”, *ez-mele-* “eliyle ezmek”, *giy-mele-*, *yar-mala-* “öğütmek, parçalara ayırmak” (İlker, 1997: 88).

Kaşkay Türkçesindeki Kullanımı: Kaşkay Türkçesinde fiilden fiil yapan bu ek, kısa süreli; üstün körü/yüzeysel fiiller için kullanılmaktadır (Çelik, 2020: 108).

yat-mala- “(kısa süreli) yatmak”, *kitabı oħu-mala-dı-m* “kitabı karıştırdım/baktım”, *yu-mala-dı* “yıkadı” (Çelik, 2020: 108).

Değerlendirme: Fiillere gelerek süreklilik bildiren fiiller türeten *-mAIA-* eki, Türkiye Türkçesi, Türkmen Türkçesi, Azerbaycan Türkçesi ve Kaşkay Türkçesinde fazla işlek olmayan bir ektir. Ek, bu şivelerde şekil ve fonksiyon olarak ortak bir kullanıma sahiptir.

4.5. Türkiye Türkçesi, Azerbaycan Türkçesi ve Gagavuz Türkçesinde Fiilden Fiil Türeten Ortak Ekler

4.5.1.

TÜRKİYE TÜRKÇESİ	AZERBAYCAN TÜRKÇESİ	GAGAVUZ TÜRKÇESİ
-AIA-	-AIA-	-AIA-

a) Türkiye Türkçesindeki Kullanımı: *-AIA-*, fiilin gösterdiği işi kısa aralıklarla tekrarlama işlevi yüklenmiş bir ektir (Korkmaz, 2009: 125). Bütün kuvvetlendirme ekleri içinde en işlek ve canlı olan, misali en çok bulunan ek bu ektir (Ergin, 2009: 216).

eş-ele-mek, *gev-ele-mek*, *gez-ele-mek*, *güd-ele-mek*, *it-ele-mek*, *kak-ala-mak*, *kov-ala-mak*, *ov-ala-mak*, *saç-ala-mak*, *serp-ele-mek*, *silk-ele-mek*, *şaş-ala-mak*, *çit-ele-mek* (Hatiboğlu, 1981: 25).

b) Azerbaycan Türkçesindeki Kullanımı: Daha çok geçişli fiil köklerine gelen bir ektir (Ercilasun, 2007: 191).

gov-ala-maq “kovalamak”, *eş-älä-mäk* (Demirçizade, 2007: 166).

c) Gagavuz Türkçesindeki Kullanımı: Sıklık bildiren bir fiilden fiil yapma ekidir (Özkan, 1996: 115).

sars-ala-, *ek-ele-di-y-di-m* (Özkan, 1996: 115), *seb-ele-*, *silk-ele-* (İlker, 1997: 88).

Değerlendirme: Fiillere gelerek tekrarlama ifade eden fiiller türeten *-AlA-* eki, Türkiye Türkçesi, Azerbaycan Türkçesi ve Gagavuz Türkçesinde işlek olarak kullanılan bir ektir. Ek, bu şivelerde şekil ve fonksiyon olarak ortak bir kullanıma sahiptir.

4.5.2.

TÜRKİYE TÜRKÇESİ	AZERBAYCAN TÜRKÇESİ	GAGAVUZ TÜRKÇESİ
-I/-U-	-I/-U-	-I/-U-

a) Türkiye Türkçesindeki Kullanımı: Tek heceli fiil köklerinden birkaç örnek türetmiş olan pekiştirme görevinde ölü bir ektir. Ek, eklendiği kökle de iyiden iyiye kaynaşmış bulunmaktadır (Korkmaz, 2009: 127).

bür-ü-, *kalk-ı-* “sıçramak, hoplamak”, *kür-ü-*, *sanc-ı-* (Korkmaz, 2009: 127).

kaz-ı-, *sür-ü-* (Banguoğlu, 1974: 279).

b) Azerbaycan Türkçesindeki Kullanımı: İşlek olmayan bir ektir. Bir hareketin devam ettiğini ifade eden fiiller türetmektedir.

qaz-ı-maq “kazımak, çukur açmak”, *sürü-mäk* “zorla bir yere götürmek”, *daş-ı-maq* “taşımak”, *tox-u-maq* “dokumak” (Demirçizade, 2007: 166).

c) Gagavuz Türkçesindeki Kullanımı: İşlek olmayan bir ektir. Bir hareketin devam ettiğini ifade eden fiiller türetmektedir.

kaz-ı-, *kür-ü-*, *sanc-ı-*, *sür-ü-* (İlker, 1997: 87).

Değerlendirme: Fiillere gelerek bir hareketi ifade eden fiiller türeten *-I- / -U-* eki, Türkiye Türkçesi, Azerbaycan Türkçesi ve Gagavuz Türkçesinde fazla işlek olmayan bir ektir. Ek, bu şivelerde şekil ve fonksiyon olarak ortak bir kullanıma sahiptir.

4.6. Türkiye Türkçesi, Türkmen Türkçesi ve Azerbaycan Türkçesinde Fiilden Fiil Türeten Ortak Ekler

4.6.1.

TÜRKİYE TÜRKÇESİ	TÜRKMEN TÜRKÇESİ	AZERBAYCAN TÜRKÇESİ
-(I)k- / -(U)k-	-k-	-ik- / -ix- / -ux-

a) Türkiye Türkçesindeki Kullanımı: *-k-* eki, tek heceli fiil köklerinden anlamı pekiştirilmiş “olma” fiilleri türetmektedir. Bazı türetmelerde, kökle kaynaşmış olan ekte bir de dönüşlülük işlevi görülmektedir (Korkmaz, 2009: 127).

kır-k-, gör-ü-k-, ay-ı-k-, dur-u-k-, sar-k-, sil-k-, tez-i-k- “acele acele koşmak” (Korkmaz, 2009: 127).

b) Türkmen Türkçesindeki Kullanımı: İşlek olmayan bir fiilden fiil yapma ekidir (Ergin 2009: 215).

dım-ı-k- “ağır, boğucu ve bunaltıcı olmak”, *ac-ı-k-* “acıkmak” (Altınel, 2003: 185).

c) Azerbaycan Türkçesindeki Kullanımı: Fazla işlek değildir.

büz-ük- “büzülmek, büzüşmek”, *dız-ıx-* “korkup kaçmak”, *dol-ux-* “gözlerine yaş dolmak”, *don-ux-* “bir an ne yapacağını bilememek”, *dur-ux-* “duraksamak”, *gör-ük-, qan-ıx-* “doymak” (İlker, 1997: 86).

Değerlendirme: Fiillere gelerek olma ifade eden fiiller türeten *-(I)k- / -(U)k-* eki, Türkiye Türkçesi, Türkmen Türkçesi ve Azerbaycan Türkçesinde fazla işlek olmayan bir ektir. Ek, bu şivelerde farklı şekillerde ve aynı fonksiyonda kullanılmaktadır.

4.7. Türkiye Türkçesi ve Azerbaycan Türkçesinde Fiilden Fiil Türeten Ortak

Ekler

4.7.1.

TÜRKİYE TÜRKÇESİ	AZERBAYCAN TÜRKÇESİ
-DAr-	-DAr-

a) **Türkiye Türkçesindeki Kullanımı:** -DAr- eki, Türk dilinin öteki kollarında olduğu gibi, Türkiye Türkçesinde de işlek olmayan, birkaç örnek verebilmiş bir ettirgenlik ekidir (Korkmaz, 2009: 126).

dön-der-mek, gön-der-mek, ak-tar-mak, ko-tar-mak, kay-tar-mak, gös-ter-mek, kan-tar-mak (Banguoğlu, 1974: 275).

c) **Azerbaycan Türkçesindeki Kullanımı:** Fazla işlek olmayan bir ettirgenlik ekidir.

dön-der-, gös-ter-, gön-der- (Altınel, 2003: 161).

Değerlendirme: Fiillere gelerek ettirgenlik ifade eden fiiller türeten -DAr- eki, Türkiye Türkçesi ve Azerbaycan Türkçesinde fazla işlek olmayan bir ektir. Ek, bu şivelerde şekil ve fonksiyon olarak ortak bir kullanıma sahiptir.

4.8. Türkiye Türkçesi ve Gagavuz Türkçesinde Fiilden Fiil Türeten Ortak Ekler

4.8.1.

TÜRKİYE TÜRKÇESİ	GAGAVUZ TÜRKÇESİ
-msA-	-msä-

a) **Türkiye Türkçesindeki Kullanımı:** İşlek olmayan bir fiilden fiil yapma ekidir. Bu ek de -msa-, -mse- isimden fiil yapma ekinden benzetme yolu ile fiile geçmiştir (Ergin, 2009: 215).

an-ı-msa-mak, gül-ü-mse-mek (Banguoğlu, 1974: 315).

Banguoğlu, bu ekin isme *-se-*’nin *-im* fiilden isimleri üzerine gelip kaynaşması sonucunda oluştuğunu belirtmektedir (Türkçenin Grameri, 1974: 282).

b) Gagavuz Türkçesindeki Kullanımı: İşlek olmayan bir ektir.

gül-ü-msä- (Özkan, 1996: 118).

Değerlendirme: *-msA-* eki, Türkiye Türkçesi ve Gagavuz Türkçesinde fazla işlek olmayan bir ektir. Ek, bu şivelerde farklı şekillerde ve benzer fonksiyonda kullanılmaktadır. Bu ekin belirli bir fonksiyonu yoktur.

4.8.2.

TÜRKİYE TÜRKÇESİ	GAGAVUZ TÜRKÇESİ
-p-	-p-

a) Türkiye Türkçesindeki Kullanımı: Dilimizde yalnız *kırp-* ve *serp-* örneklerinde görülen ve pekiştirme eki olarak kabul edilen bir fiilden fiil türetme ekidir (Korkmaz, 2009: 131).

b) Gagavuz Türkçesindeki Kullanımı: İşlek olmayan bir ektir.

ser-p-ti (Özkan, 1996: 118).

Değerlendirme: *-p-* eki, Türkiye Türkçesi ve Gagavuz Türkçesinde fazla işlek olmayan bir ektir. Ek, bu şivelerde şekil olarak ortak bir kullanıma sahiptir. Bu ekin belirli bir fonksiyonu yoktur.

4.9. Türkmen Türkçesi ve Gagavuz Türkçesinde Fiilden Fiil Türeten Ortak Ekler

4.9.1.

TÜRKMEN TÜRKÇESİ	GAGAVUZ TÜRKÇESİ
-sA-	-se-

a) Türkmen Türkçesindeki Kullanımı: İşlek değildir. Bu ekin sadece bir örneği vardır.

gab-sa- “dışını çevrelemek, içine almak” (Altınel, 2003: 185).

b) Gagavuz Türkçesindeki Kullanımı: İşlek değildir. Bu ekin sadece bir örneği vardır.

en-se-miş “yemiş” (Özkan, 1996: 118).

Değerlendirme: -sA- eki, Türkmen Türkçesi ve Gagavuz Türkçesinde fazla işlek olmayan bir ektir. Ek, bu şivelerde farklı şekillerde ve aynı fonksiyonda kullanılmaktadır. Bu ekin belirli bir fonksiyonu yoktur. Gagavuz Türkçesinde bu ekin sadece ince ünlülü şekli kullanılmaktadır.

4.10. Türkiye Türkçesinde Bulunduğu Hâlde Diğer Oğuz Grubu Türk Şivelerinde Rastlanmayan Fiilden Fiil Türeten Ekler

4.10.1.

-mAş- eki: Fiilden ad türeten -m ekinden sonra addan fiil türeten +A- ve fiilden fiil türeten -ş- eklerinin kaynaşmasından oluşmuş bir birleşik ektir. Dönüşlülük ya da işteşlik bildiren birkaç örnek bırakmıştır (Korkmaz, 2009: 129).

sar-maş-mak, kar-maş-mak, al-maş-mak, il-meş-mek (Banguoğlu, 1974: 294).

4.10.2.

-y- eki: İşlek olmayan bir fiilden fiil yapma ekidir. Bu ek Eski Türkçede -d idi. Eski Türkçedeki -d’ler Batı Türkçesinde y olduğu için bu ek de y’ye çevrilmiştir (Ergin, 2009: 215).

ko-d- > ko-y-, to-d- > do-y- (Ergin, 2009: 215).

4.11. Türkmen Türkçesinde Bulunduğu Hâlde Diğer Oğuz Grubu Türk Şivelerinde Rastlanmayan Fiilden Fiil Türeten Ekler

4.11.1.

-AñkırIrlA- eki: Hareketin bitmek üzere olduğunu belirten fiiller türetmektedir. İşlek değildir (Buran ve Alkaya, 2011: 119).

gutar-añkırIrla- “bitirmek, tamamlamak üzere olmak”, *yet-eñkirle-* “yetişmek, varmak üzere olmak” (İlker, 1997: 89).

4.11.2.

-kez- eki: İşlek olmayan, fiillerden fiil türeten bir ektir.

gör-kez- “göstermek” (Buran ve Alkaya, 2013: 142).

4.12. Gagavuz Türkçesinde Bulunduğu Hâlde Diğer Oğuz Grubu Türk Şivelerinde Rastlanmayan Fiilden Fiil Türeten Ekler

4.12.1.

-ç- eki: İşlek değildir. Bu ekin sadece bir örneği vardır.

sür-ç-tü (Özkan, 1996: 116).

4.12.2.

-gun-/kun- eki: Tarihi ve yaşayan şivelerde kullanıldığına dair bir örnek tespit edilemeyen, *-gut-* faktitifine benzetilerek ortaya çıkarıldığı düşünülen bir ektir (Özkan, 1996: 116).

dur-gun-maz “yorulmaz, durmaz”, *dur-gun-duynan* “yorulduğunda”, *bitki dur-gun-tu* “son durak”, *yut-kun-a* (Özkan, 1996: 116).

4.12.3.

-gut- eki: Türkiye Türkçesi’nde kaybolmuş, Gagavuz Türkçesi’nde bir kelimeye görülen bir oldurma ekidir (Özkan, 1996: 116).

dur-gut-maa “durdurmak” (Özkan, 1996: 116).

4.12.4.

-re- eki: İşlek değildir. Fiillerden hareket bildiren fiiller türetir. Bu ekin sadece bir örneği vardır.

tep-re-n-miş “titremiş, oynamış” (Özkan, 1996: 118).

4.13. Kaşkay Türkçesinde Bulunduğu Hâlde Diğer Oğuz Grubu Türk Şivelerinde Rastlanmayan Fiilden Fiil Türeten Ekler

4.13.1.

-zir- eki: İşlekliğini kaybetmiş bir ettirgen çatı ekidir (Çelik, 2020: 108).

dey-zir- “değmesini sağlamak” (Çelik, 2020: 108).

SONUÇ

Bu çalışmamızda, Oğuz grubu Türk şivelerinden Türkiye Türkçesi, Türkmen, Türkçesi, Azerbaycan Türkçesi, Gagavuz Türkçesi ve Kaşkay Türkçesindeki yapım ekleri karşılaştırılarak incelenmiştir. Bu ekler; isimden isim, isimden fiil, fiilden isim ve fiilden fiil türeten ekler olmak üzere dört bölüm hâlinde verilmiştir. İncelediğimiz yapım eklerinin bazılarının bu şivelerde ortak kullanıldığı, bazılarının ise farklı kullanımlara sahip olduğu görülmüştür. Bunlar kendi içerisinde kullanıldıkları şivelere göre kendi içlerinde sınıflandırılmış ve alt başlıklar halinde verilmiştir.

Çalışmamızda Oğuz grubu Türk şivelerindeki yapım ekleri şekil, fonksiyon ve kullanımları bakımından incelenerek benzerlikleri veya farklılıkları ortaya konulmaya çalışılmıştır

Çalışmamızda Oğuz grubu Türk şivelerinden Türkiye Türkçesinde 126, Türkmen Türkçesinde 116, Azerbaycan Türkçesinde 111, Gagavuz Türkçesinde 98, Kaşkay Türkçesinde 54 yapım eki karşılaştırmalı olarak incelenmiştir.

Çalışmamızda incelemiş olduğumuz, Oğuz grubu Türk şivelerinde ortak kullanılan yapım eklerinin toplam sayısı şu şekildedir:

Oğuz Grubu Türk Şiveleri	Sayı
TT, TmT, AT, GT, KT	39
TT, TmT, GT, KT	1
TT, TmT, AT, KT	5
TT, AT, GT, KT	1
TT, TmT, AT, GT	31
TmT, AT, GT, KT	1
TT, TmT, AT	14
TT, TmT, GT	1
TT, AT, GT	7
TmT, AT, GT	1
TT, AT, KT	1
TT, AT	7

TmT, AT	3
TT, TmT	2
GT, KT	1
TT, GT	3
TT, KT	1
TmT, GT	1

Çalışmamızda incelemiş olduğumuz isimden isim türeten eklerin listesi aşağıdadır:

TÜRKİYE TÜRKÇESİ	TÜRKMEN TÜRKÇESİ	AZERBAYCAN TÜRKÇESİ	GAGAVUZ TÜRKÇESİ	KAŞKAY TÜRKÇESİ
+Ak	+Ag/+Ak	+ağ/+äk	+Ak	+Ak/+Ağ
+An	+An	+An	+An	+an
+CA	+çA	+CA	+CA	+CA
+cAğız	+cağaz	+cığaz/+cuğaz +ciyüz/+cüyüz	+CA(A)z	+çez
+CI/+CU	+çI	+çI/+çU	+CI	+CI
+DAş	+dAş	+daş	+daş	+daş/+laş
+ka/+ge	+gA	+ğa/+ge	+ka/+gä	+ge
+ki	+kI	+kI/+kU	+kI/+kU	+kI
+II/+IU	+II	+II/+IU	+II	+II/+IU
+IIk/+IUk	+IIk	+Iıq/+Iık +luq/+lük	+IIk/+IUk	+IXk/+IXg +IXh
+sII/+sUI	+sıl/+sul	+sul	+sul	+sul
+sIz/+sUz	+sIz	+sIz/+sUz	+sIz/+sUz	+sIz/+sUz
+IAyIn	+IAyIn	–	+IAyIn	+IAyIn/+IAyn
+Aç	+aç	+c	+aç	–
+cAk	+cAk	+Cäk/+Cag	+CAk	–
+CIk/+CUk	+cIk	+cıg/+cug +cik/+cük	+CIk/+CUk	–

+dİrİlk +dUrUk	+tırık	+dİrİğ/+dUrUğ	+dİrİlk +dUrUk	–
+gan/+kan +ken	+gan/+gen +ken	+ğgan/+ken	+gan/+ken	–
+(I)k/+(U)k	+(I)k/+(U)k	+(ı)ğ/+(i)g +(u)ğ/+(ü)k	+(u)k	–
+In/+Un	+(I)n	+(I)n	+(I)n	–
+(I)ncI +(U)ncU	+(I)ncI	+(I)ncI/+(U)ncU	+ncI	–
+(I)msI +(U)msU	+msı	+(I)msov	+msı	–
+mAn	+mAn	+man	+mAn	–
+rAk	+raak/+rääk	+rağ/+rak/+räk	+(a)rAk	–
+tI/+tU	+dI	+İltI/+UltU	+tI/+tU	–
+Az	+az	+Az	+Az	–
+(I)z/+(U)z	+z	+z	+z	–
+Ay	+Ay	+éy	–	+éy
+(I)l/+(U)l	+ıl	+ıl	–	+ıl/+ul
+lAk	+lAk	+lağ/+läk/-laq	–	+lağ/+läğ
–	+ıstan/+üstan	+(I)stan +(U)stan	+istan	+istan
+cİl/+cUl	+çİl/+çUl	+cİl/+cUl	–	–
+DAm	+dAm	+däm	–	–
+(I)t/+(U)t	+(ı)t	+Id	–	–
–	+dār	+dar	+dar	–
+Ar/+şAr	–	+Ar/+şAr	+Ar/+şAr	–
+sI/+sU	+sI	–	+sI	–
+gil/+giller	–	+gil	–	+gil
+A	–	+A	–	–
+(I)mtrak +(U)mtrak	–	+Imtrağ +Umtrağ	–	–

+sal	–	+sal	–	–
+şIn	–	+şIn	–	–
–	+çIlIk	+çılığ/+çuluğ +çılık/+çülük	–	–
–	+dān	+dAn	–	–
–	+(I)mtIk +(I)mtIl	+(I)mtIl +(U)mtUl	–	–
+dIz/+dUz	–	–	–	+düz
+sAk	–	–	–	–
+AdAk	–	–	–	–
+CIn/+CUn	–	–	–	–
+dAk	–	–	–	–
+Ir/+Ur	–	–	–	–
+sIk/+sUk	–	–	–	–
–	+bāz	–	–	–
–	+cAñ	–	–	–
–	+hāna	–	–	–
–	+hōr	–	–	–
–	+gār	–	–	–
–	+sA	–	–	–
–	–	–	+m	–
–	–	–	+nca	–
–	–	–	+ru	–
–	–	–	+(y)ka	–
–	–	–	+zān	–
–	–	–	–	+ter
Toplam: 47	Toplam: 45	Toplam: 43	Toplam: 36	Toplam: 20

Tablo 1: İsimden İsim Türeten Ekler

Yukarıda görüldüğü gibi Türkiye Türkçesinde 47, Türkmen Türkçesinde 45, Azerbaycan Türkçesinde 43, Gagavuz Türkçesinde 36 ve Kaşkay Türkçesinde 20 adet isimden isim türeten ek incelenmiştir.

Yukarıdaki tabloya göre Oğuz grubu Türk şivelerinde ortak kullanılan isim isim türeten eklerin sayısı şu şekildedir:

Oğuz Grubu Türk Şiveleri	Sayı
TT, TmT, AT, GT, KT	12
TT, TmT, GT, KT	1
TT, TmT, AT, GT	14
TT, TmT, AT, KT	3
TmT, AT, GT, KT	1
TT, TmT, AT	3
TmT, AT, GT	1
TT, AT, GT	1
TT, TmT, GT	1
TT, AT, KT	1
TT, AT	4
TmT, AT	3
TT, KT	1

İsimden isim türeten eklerin şekil, fonksiyon ve kullanımları Oğuz grubu Türk şiveleri ile karşılaştırıldığında benzerlik veya farklılık göstermektedir. Oğuz grubu Türk şivelerindeki isimden isim türeten ekler ile ilgili şunlar söylenebilir:

1) İsimden isim türeten eklerden +Ak, +CA, +cAğIz, +CI / +CU, +DAş, +ka / +ge, +kI / +kU, +II / +IU, +IIk / +IUk, +sII / +sUI ve +sIz / +sUz ekleri Türkiye Türkçesi, Türkmen Türkçesi, Azerbaycan Türkçesi, Gagavuz Türkçesi ve Kaşkay Türkçesinde benzer fonksiyonlarda, farklı şekillerde işlek olarak kullanılan ortak eklerdir.

2) İsimlere gelerek küçültme ifade eden isimler, dil ve lehçe isimleri türeten +CA eki, Türkiye Türkçesi, Azerbaycan Türkçesi, Gagavuz Türkçesi ve Kaşkay Türkçesinde tonlu veya tonsuz, Türkmen Türkçesinde sadece tonsuz şekillerde kullanılmaktadır.

3) İsimlere gelerek küçültme, sevgi ve zavallılık ifade eden isimler türeten +cAğIz eki, Türkmen Türkçesinde sadece kalın ünlülü şekilleri kullanıldığı için kalınlık-incelik uyumuna girmez, Türkiye Türkçesi, Azerbaycan Türkçesi, Gagavuz Türkçesi ve Kaşkay Türkçesinde girmektedir.

4) İsimlerden olumsuz anlamda isimler türeten +sIz / +sUz eki, Türkiye Türkçesi, Azerbaycan Türkçesi, Gagavuz Türkçesi ve Kaşkay Türkçesinde düzlük-yuvarlaklık uyumuna girmektedir. Türkmen Türkçesinde sadece düz şekillerde kullanıldığı için girmemektedir.

5) +lAyIn eki, Türkiye Türkçesinde sadece vakit isimleri türetmektedir. Türkmen Türkçesi, Gagavuz Türkçesi ve Kaşkay Türkçesinde vakit isimleri türetmenin yanı sıra “göre, şeklinde, ile, boyunca” gibi anlamlarda da kullanılmaktadır.

6) İsimlerden sevgi ve küçültme ifade eden isimler türeten +cAk eki, Türkiye Türkçesi ve Türkmen Türkçesinde sadece tonlu, Azerbaycan Türkçesi ve Gagavuz Türkçesinde tonlu veya tonsuz şekillerde kullanılmaktadır.

7) İsimlerden benzerlik ve mübalağa ifade eden isimler türeten +mAn eki, Azerbaycan Türkçesinde kalın, Türkiye Türkçesi, Türkmen Türkçesi ve Gagavuz Türkçesinde kalın veya ince ünlülü şekillerde kullanılmaktadır.

8) +çIIIk eki, Türkmen Türkçesinde iş ve meslek isimleri türetirken Azerbaycan Türkçesinde genellikle soyut isimler türetir. Bu ek; Türkmen Türkçesinde sadece düz, Azerbaycan Türkçesinde düz veya yuvarlak ünlülü şekillerde kullanılmaktadır.

9) İsimlere gelerek nesnenin konulduğu yeri gösteren isimler türeten Farsça kökenli +dan eki ve renk bildiren isimlere gelerek benzerlik, gibilik ifade eden isimler türeten +(I)mtIl / +(I)mtIk eki Türkmen Türkçesi ve Azerbaycan Türkçesinde farklı şekillerde, benzer fonksiyonda kullanılmaktadır.

10) Renk isimlerinden renk bildiren sıfatlar türeten *+şIn* eki, Türkiye Türkçesi ve Azerbaycan Türkçesinde şekil ve fonksiyon olarak ortak bir kullanıma sahiptir.

Çalışmamızda incelediğimiz isimden fiil türeten eklerin listesi aşağıdadır:

TÜRKİYE TÜRKÇESİ	TÜRKMEN TÜRKÇESİ	AZERBAYCAN TÜRKÇESİ	GAGAVUZ TÜRKÇESİ	KAŞKAY TÜRKÇESİ
+A-	+A-	+A-	+A-	+A-
+Ar-	+Ar-	+Ar-	+(A)r-	+Ar-
+Al-/+l-	+Al-/+l-	Al-/+l-	+Al-/+l-	+Al-/+l-
+lA-	+lA-	+lA-	+lA-/+nA-	+lA-
+lAn-/+lAş-	+lAn-/+lAş-	+lAn-/+lAş-	+LAD-/+LAn	+lAn-/+lAş-
+lAt-	+lAt-		+LAş-	
+Aş-	+Aş-	+Aş-	+aş-	—
+dA-	+dA-	+İldA-	+dA-	—
+(I)k-/+(U)k-	+(I)k-	+ıx-/+ik-	+(X)k-	—
+(I)r-/+(U)r-	+r-	+(I)r-/+(U)r-	+r-	—
+kİr-/+kUr-	+ğXr-/+kXr-	+ğır-/+gur- +xır-	+kır-	—
+I-/+U-	—	+I-/+U-	+İ-	—
+sA-/+sİ-	—	+sA-/+sı-	+sA-/+sı-	—
+(I)rgA-	+(I)rğA-	+ırğA-/+irgä-	—	—
+An-	—	+An-	—	—
+(I)msA-	—	+imse-	—	—
+(U)msA-				
+rA-	+rA-	—	—	—
+At-	—	—	—	—
—	+cAr-	—	—	—
—	+ sİrA-	—	—	—
—	—	+nA-	—	—
—	—	—	+irgen-	—
Toplam: 17	Toplam: 14	Toplam: 16	Toplam: 13	Toplam: 5

Tablo 2: İsimden Fiil Türeten Ekler

Yukarıda görüldüğü gibi Türkiye Türkçesinde 17, Türkmen Türkçesinde 14, Azerbaycan Türkçesinde 16, Gagavuz Türkçesinde 13 ve Kaşkay Türkçesinde 5 adet isimden fiil türeten ek incelenmiştir.

Yukarıdaki tabloya göre Oğuz grubu Türk şivelerinde ortak kullanılan isimden fiil türeten eklerin sayısı şu şekildedir:

Oğuz Grubu Türk Şiveleri	Sayı
TT, TmT, AT, GT, KT	5
TT, TmT, AT, GT	5
TT, AT, GT	2
TT, TmT, AT	1
TT, AT	2
TT, TmT	1

İsimden fiil türeten eklerin şekil, fonksiyon ve kullanımları Oğuz grubu Türk şiveleri ile karşılaştırıldığında benzerlik veya farklılık göstermektedir. Oğuz grubu Türk şivelerindeki isimden fiil türeten ekler ile ilgili şunlar söylenebilir:

1) Renk adlarına ve bazı sıfatlara gelerek olma veya oluş bildiren fiiller türeten +Ar- eki, İsimlere gelerek olma veya yapma ifade eden fiiller türeten +A-, +Al- / +l-, +IA- ekleri Türkiye Türkçesi, Türkmen Türkçesi, Azerbaycan Türkçesi, Gagavuz Türkçesi ve Kaşkay Türkçesinde şekil ve fonksiyon olarak ortak bir kullanıma sahiptir.

2) Ses yansımali isimlere gelerek olma veya yapma ifade eden ses taklidi fiiller türeten +dA-, +kIr- / +kUr-; isimlere gelerek oluş ifade eden geçişsiz fiiller türeten +(I)k- / +(U)k- eki Türkiye Türkçesi, Türkmen Türkçesi, Azerbaycan Türkçesi ve Gagavuz Türkçesinde farklı şekillerde, benzer fonksiyonlarda ortak bir kullanıma sahiptir.

3) Ses yansıtan köklere gelerek olma ve yapma bildiren geçişli veya geçişsiz fiiller türeten +(I)r- / +(U)r- eki, Türkiye Türkçesi, Türkmen Türkçesi, Azerbaycan Türkçesi ve Gagavuz Türkçesinde şekil ve fonksiyon olarak ortak bir kullanıma sahiptir.

4) Ses yansımali isimlere gelerek olma veya yapma ifade eden ses taklidi fiiller türeten *+kIr-* / *+kUr-* eki, Gagavuz Türkçesinde sadece düz, Türkiye Türkçesi, Türkmen Türkçesi ve Azerbaycan Türkçesinde düz veya yuvarlak ünlülü şekillerde kullanılmaktadır.

5) İsimlere gelerek benzerlik ifade eden fiiller türeten *+(I)rgA-* eki, Türkiye Türkçesi, Türkmen Türkçesi ve Azerbaycan Türkçesinde farklı şekillerde, benzer fonksiyonda kullanılmaktadır.

6) İsimlere gelerek olma bildiren geçişsiz fiiller türeten *+rA-* eki, Türkiye Türkçesi ve Türkmen Türkçesinde şekil ve fonksiyon olarak ortak bir kullanıma sahiptir.

Çalışmamızda incelemiş olduğumuz fiilden isim türeten eklerin listesi aşağıdadır:

TÜRKİYE TÜRKÇESİ	TÜRKMEN TÜRKÇESİ	AZERBAYCAN TÜRKÇESİ	GAGAVUZ TÜRKÇESİ	KAŞKAY TÜRKÇESİ
-Ak/-k	-(A)k	-(a)ğ/-(ä)k/-(a)q	-Ak	-ağ/-äg/-ağ/-k
-AnAk	-AnAk	-änäk/-anaq	-AnAk	-anağ/-anaq
-gX/-kX	-gI/-ğI	-gX/-ğX/-kX	-gX/-kX	-ğu
-gXn/-kXn	-gIn/-gUn	-gXn/-ğXn -ğXn/-kXn	-gIn/-kIn	-ğun/-kun
-I/-U	-I	-I/-U	-I/-U	-I/-U
-(y)IcI -(y)UcU	-IcI/-UcU	-(y)IcI/-(y)UcU	-IcI	-IcI
-(I)k/-(U)k	-(I)k/-(U)k	-Xg/-Xk	-(I)k	-Xğ/-Xh -Xk/-k
-(I)m/-(U)m	-Im/-m	-(I)m/-(U)m	-(I)m/-(U)m	-(I)m/-(U)m
-(I)n/-(U)n	-(I)n/-(U)n	-(I)n/-(U)n	-In/-Un	-(I)n/-(U)n
-mA	-mA	-mA	-mA	-mA
-mAk	-mAk	-mağ/-mäk -maq	-mAk/-mAA	-mAk/-mag
-tI/-tU	-IntI/-UntU -IndI	-tI/-tU -(I)ntI/-(U)ntU	-tI/-tU	-(U)ntU
-mAn	-mAn	-mAn	-man	-man
-(y)Iş/-(y)Uş	-(I)ş/-(U)ş	-(y)Iş/-(y)Uş	-(y)Iş/-(y)Uş	-(I)ş/-(U)ş

-cAk	-CAk	-cäk	–	-cek
-(y)A	-A	-A	-A	–
-Aç/-ç	-Aç	-(y)Ac	-Aç	–
-AlAk	-alak	-alağ/-äläk	-AlAk	–
-bAç/-mAç	-mAç/-peçek	-bAc/-mAc	-baç/-mAç	–
-ç	-ç	-c	-ç	–
-gA	-ğA	-ğa/-gä/-qa	-gA	–
-gAn/-kAn	-gAn/-ğAn	-ğan/-ğan -gän/-kän	-gAn/-kAn	–
-gIç/-gUç	-gIç/-ğUç	-ğIc/-ğIc	-gIç/-kIç	–
-mIk/-mUk	-mIk/-mUk	-mIq/-mIk	-mIk	–
-sI/-sU	-sı/-sü	-sı/-sü	-sI/-sU	–
-(I)t/-(U)t	-t	-id (-t)	-ut	–
-gAç/-kAç	–	-gac/-gäc	-gaç	–
-sAk	–	-saq	-sak	–
-AgAn/-AğAn	-AgAn/-AğAn	-ağan/-äyän	–	–
-AlgA	-AlgA/-AlğA -lgA/-lğA	-AlgA	–	–
-(A)r/-(I)r -(U)r	-Ar	Ar/-Ir/-r	–	–
-(A)z	-az	-az	–	–
-cA	-cA	-cä	–	–
-(I)l/-(U)l	-l	-l	–	–
-mAçA	-maça	-maca/-măcă	–	–
-mUr	-mIr/-mUr	-mUr	–	–
–	–	–	-y	-ey
-AmAk	–	–	-amak	–
-ArI	–	-äri	–	–
-v/-(A)v	-v	–	–	–
-AmAç	–	–	–	–
-cAmA	–	–	–	–

-Iç/-Uç	–	–	–	–
-sAl	–	–	–	–
–	-cAñ	–	–	–
–	-gAk/-ğAk	–	–	–
–	-gAnçAk	–	–	–
–	-gXr/-ğXr	–	–	–
–	-gIt/-gUt	–	–	–
–	-vaaç/-avaaç -evaaç	–	–	–
–	-vuk/-vük	–	–	–
–	-vul/-avul	–	–	–
–	–	–	-esi	–
–	–	–	–	-ğıntı
–	–	–	–	-ğ/-k
Toplam: 43	Toplam: 42	Toplam: 37	Toplam: 30	Toplam: 18

Tablo 3: Fiilden İsim Türeten Ekler

Yukarıda görüldüğü gibi Türkiye Türkçesinde 43, Türkmen Türkçesinde 42, Azerbaycan Türkçesinde 37, Gagavuz Türkçesinde 30 ve Kaşkay Türkçesinde 18 adet fiilden isim türeten ek incelenmiştir.

Yukarıdaki tabloya göre Oğuz grubu Türk şivelerinde ortak kullanılan fiilden isim türeten eklerin sayısı şu şekildedir:

Oğuz Grubu Türk Şiveleri	Sayı
TT, TmT, AT, GT, KT	14
TT, TmT, AT, KT	1
TT, TmT, AT, GT	11
TT, AT, GT	1
TT, TmT, AT	8
GT, KT	1
TT, GT	1
TT, AT	1

TT, TmT	1
---------	---

Fiilden isim türeten eklerin şekil, fonksiyon ve kullanımları Oğuz grubu Türk şiveleri ile karşılaştırıldığında benzerlik veya farklılık göstermektedir. Oğuz grubu Türk şivelerindeki fiilden isim türeten ekler ile ilgili şunlar söylenebilir:

1) *-Ak / -k, -AnAk, -gX / -kX, -gXn / -kXn, -I / -U, -(y)IcI / -(y)UcU, -(I)k / -(U)k, -(I)m / -(U)m, -(I)n / -(U)n, -tI / -tU, -mAn* gibi fiilden isim türeten ekler Türkiye Türkçesi, Türkmen Türkçesi, Azerbican Türkçesi, Gagavuz Türkçesi ve Kaşkay Türkçesinde farklı şekillerde, benzer fonksiyonlarda kullanılan ortak eklerdir.

2) Bir işi devamlı yapan veya yapma özelliği gösteren isim ve sıfatlar türeten *-(y)IcI / -(y)UcU* eki, Kaşkay Türkçesinde genellikle düz, Türkiye Türkçesi, Türkmen Türkçesi, Azerbican Türkçesi ve Gagavuz Türkçesinde düz veya yuvarlak ünlülü şekillerde kullanılmaktadır. Bu ek, bu şivelerde kalınlık-incelik ve düzlük-yuvarlaklık uyumuna girmektedir.

3) Fiillerden olma ve yapma ifade eden geçişli veya geçişsiz fiiller türeten *-mA* eki, Türkiye Türkçesi, Türkmen Türkçesi, Azerbican Türkçesi, Gagavuz Türkçesi ve Kaşkay Türkçesinde şekil ve fonksiyon olarak ortak bir kullanıma sahiptir.

4) Fiillerden bir işi veya hareketi ifade eden isimler türeten *-(y)Iş / -(y)Uş* eki, Türkiye Türkçesi, Türkmen Türkçesi, Azerbican Türkçesi, Gagavuz Türkçesi ve Kaşkay Türkçesinde farklı şekillerde, benzer fonksiyonda kullanılan işlek bir ektir. Ek, bu şivelerde düz veya yuvarlak ünlülü şekillerde kullanılmaktadır. Bu ek, kalınlık-incelik ve düzlük-yuvarlaklık uyumuna girmektedir.

5) Fiillere gelerek fiilin hareketiyle ilgili bir nesneyi, bir ismi bildiren isimler türeten *-AlAk* eki, Türkiye Türkçesi, Türkmen Türkçesi, Azerbaycan Türkçesi ve Gagavuz Türkçesinde farklı şekillerde, benzer fonksiyonda kullanılan fazla işlek olmayan bir ektir. Ek, Türkmen Türkçesinde kalın ünlülü şekillerde kullanılmaktadır.

6) Fiillere gelerek fiilin gösterdiği hareketin yapıldığı yeri gösteren isimler türeten *-AmAk* eki, Gagavuz Türkçesinde sadece kalın, Türkiye Türkçesinde ise kalın veya ince ünlülü şekillerde kullanılmaktadır.

7) Fiillere gelerek fiilin gösterdiği hareketten etkileneni veya hareketin sonucunu ifade eden isimler türeten *-gA* ve Fiillerden alışkanlık ifade eden isim ve sıfatlar türeten *-gAn / -kAn* ekleri Türkiye Türkçesi, Türkmen Türkçesi Azerbaycan Türkçesi ve Gagavuz Türkçesinde farklı şekillerde, benzer fonksiyonda kullanılan bir eklerdir.

8) Fiillere gelerek fiilin ifade ettiği hareketi yapanı, olanı veya yapılanı karşılayan isimler türeten *-gIç / -kIç* eki, Azerbaycan Türkçesi ve Gagavuz Türkçesinde düz, Türkiye Türkçesi ve Türkmen Türkçesinde düz veya yuvarlak ünlülü şekillerde kullanılmaktadır.

9) Fiillere gelerek oyun ve eğlence isimleri türeten *-mAcA* eki, Türkmen Türkçesinde sadece kalın, Türkiye Türkçesi, Türkmen Türkçesi ve Azerbaycan Türkçesinde kalın veya ince ünlülü şekillerde kullanılmaktadır.

10) Fiillerden isim veya sıfatlar türeten *-ç* eki, Azerbaycan Türkçesinde tonlu bir şekilde, Türkiye Türkçesi, Türkmen Türkçesi ve Gagavuz Türkçesinde tonsuz şekillerde kullanılmaktadır.

Çalışmamızda incelemiş olduğumuz fiilden fiil türeten eklerin listesi aşağıdadır:

TÜRKİYE TÜRKÇESİ	TÜRKMEN TÜRKÇESİ	AZERBAYCAN TÜRKÇESİ	GAGAVUZ TÜRKÇESİ	KAŞKAY TÜRKÇESİ
-Ar-	-Ar-	-ar-	-ar-	-Ar-
-(I)r-/-(U)r-	-Ir-/Ur-	-Ir-/Ur-	-(I)r-	-Ir-/Ur-
-DIr-/DUr-	-dIr-/dUr-	-dIr-/dUr-	-DIr-/DUr-	-dIr-/dUr-
-(I)l-/-(U)l-	-(I)l-	-Il-/Ul-	-(I)l-	-(I)l-/-(U)l-
-(I)n-/-(U)n-	-(I)n-/-(U)n-	-(I)n-/-(U)n-	-(I)n-	-(I)n-/-(U)n-
-(I)ş-/-(U)ş-	-(I)ş-/-(U)ş-	-(I)ş-/-(U)ş-	-(I)ş-/-(U)ş-	-(I)ş-/-(U)ş-
-(I)t-/-(U)t-	-t-	-(I)t-/-(U)t-	-(I)D-	-D-
-(I)z-/-(U)z-	-(I)z-/-(U)z-	-(I)z-/-(U)z-	-üz-	-(U)z-
-A-	-A-	-a-	-a-	
-mA-	—	-mA-	-mA-	-mA-
-mAIA-	-mAIA-	-mAIA-	—	-mAIA-
-AIA-	—	-AIA-	-AIA-	—

-I/-U-	–	-I/-U-	-I/-U-	–
-DAr-	-dAr-	-DAr-	–	–
-(I)k-/(U)k-	-k-	-ik-/-ix-/-ux-	–	–
-msA-	–	–	-msä-	–
-p-	–	–	-p-	–
–	-sA-	–	-se-	–
-mAş-	–	–	–	–
-y-	–	–	–	–
–	-AñkIrlA-	–	–	–
–	-kez-	–	–	–
–	–	–	-ç-	–
–	–	–	-gun-/-kun-	–
–	–	–	-gut-	–
–	–	–	-re-	–
–	–	–	–	-zir-
Toplam: 19	Toplam: 15	Toplam: 15	Toplam: 19	Toplam: 11

Tablo 4: Fiilden Fiil Türeten Ekler

Yukarıda görüldüğü gibi Türkiye Türkçesinde 19, Türkmen Türkçesinde 15, Azerbaycan Türkçesinde 15, Gagavuz Türkçesinde 19 ve Kaşkay Türkçesinde 11 adet fiilden fiil türeten ek incelenmiştir.

Oğuz grubu Türk şivelerinde ortak kullanılan fiilden fiil türeten eklerin sayısı şu şekildedir:

Oğuz Grubu Türk Şiveleri	Sayı
TT, TmT, AT, GT, KT	8
TT, TmT, AT, GT	1
TT, AT, GT, KT	1
TT, TmT, AT, KT	1
TT, AT, GT	2
TT, TmT, AT	2
TT, GT	2

TmT, GT	1
---------	---

Fiilden fiil türeten eklerin şekil, fonksiyon ve kullanımları Oğuz grubu Türk şiveleri ile karşılaştırıldığında benzerlik veya farklılık göstermektedir. Oğuz grubu Türk şivelerindeki fiilden fiil türeten ekler ile ilgili şunlar söylenebilir:

1) Fiillerden oldurma veya yaptırma ifade eden ettirgenlik ekleri olan *-Ar-*, *-(I)r-* / *-(U)r-*, *-Dir-* / *-DUr-*, *-(I)z-* / *-(U)z-*; Fiil kök veya gövdelerinden olma ve yapılma ifade eden edilgen fiiller türeten *-(I)l-* / *-(U)l-*; dönüşlülük veya edilgenlik işlevi bulunan *-(I)n-* / *-(U)n-*; ortaklaşma veya oluş ifade eden *-(I)ş-* / *-(U)ş-* ekleri Türkiye Türkçesi, Türkmen Türkçesi, Azerbaycan Türkçesi, Gagavuz Türkçesi ve Kaşkay Türkçesinde farklı şekillerde, benzer fonksiyonlarda kullanılan ortak eklerdir.

2) Fiil kök veya gövdelerinden olma veya yapma ifade eden olumsuz fiiller türeten *-mA-* eki, Türkiye Türkçesi, Azerbaycan Türkçesi, Gagavuz Türkçesi ve Kaşkay Türkçesinde aynı şekil ve fonksiyonda kullanılan ortak bir ektir.

3) Fiillere gelerek ettirgenlik bildiren geçişli veya geçişsiz fiiller türeten *-(I)t-* / *-(U)t-* eki, Türkiye Türkçesi, Türkmen Türkçesi ve Azerbaycan Türkçesinde tonsuz bir şekilde, Gagavuz Türkçesi ve Kaşkay Türkçesinde tonlu veya tonsuz şekillerde kullanılmaktadır.

4) *-A-* eki, Türkiye Türkçesi, Türkmen Türkçesi, Azerbaycan Türkçesi ve Gagavuz Türkçesinde farklı şekillerde ve benzer fonksiyonda kullanılmaktadır. Ek, Azerbaycan Türkçesi ve Gagavuz Türkçesinde kalın, diğer şivelerde kalın veya ince ünlülü şekillerde kullanılmaktadır.

5) Fiillere gelerek tekrarlama ifade eden fiiller türeten *-AlA-* ve bir hareketi ifade eden fiiller türeten *-I-* / *-U-* ekleri, Türkiye Türkçesi, Azerbaycan Türkçesi ve Gagavuz Türkçesinde şekil ve fonksiyon olarak ortak kullanımlara sahiptir.

KAYNAKÇA

Akgül, S., (2015), *Gagavuz Destanlarına Göre Gagavuz Türkçesinde Ekler*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Isparta.

Altınel, E. (2003), *Türkmen Türkçesinde Kelime Yapımı*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Türk Dili ve Edebiyatı Eğitimi Anabilim Dalı, Niğde.

Arnazarov, S., “Türkmen Türkçesinde İsimlerden Fiil Yapan -ar/-er/-r Eki Üzerine”, *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, (23), s. 39-50.

Baskakov, N.A., (1991), *Gagauz Türkçesinin Sözlüğü*, çev. İsmail Kaynak ve A.M. Doğru, Kültür Bakanlığı yayınları, Ankara.

Baydar, T., “+II Eki Üzerine”, *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, 2018, (18/2), s. 535-541.

Baydar T., “+Dİr Bildirme Eki Üzerine”, *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 2012, (32), s. 37-54.

Biray, H., (1999), *Batı Grubu Türk Yazı Dillerinde İsim*, TDK Yay., Ankara.

Buran, A. ve Alkaya, E., (2011), *Çağdaş Türk Yazı Dilleri*, (1. baskı), Anadolu Üniversitesi Yay., Eskişehir.

Buran, Ahmet, vd. (2020), *Çağdaş Türk Yazı Dilleri (Güneybatı / Oğuz Grubu)*, Akçağ Yay., Ankara.

Banguoğlu, T., (1974), *Türkçenin Grameri*, Baha Matbaası, İstanbul.

Bulak, Ş., “Türkçede +sA- İsimden Fiil Yapma Eki”, *Turkish Studies*, 2012, (7/3), s. 683-708.

Cin, A., “Türkçede +sIz/+sUz Eki Üzerine”, *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten*, 2004, (1), s. 1-43.

Çelik, M., (2020), *Kaşkay Türkçesi Grameri*, (1. baskı), Gazi Kitabevi, Ankara.

Çelik, M. (2014), *Kaşkay Türkçesi Metinleri*, (1. baskı), Gece Kitaplığı, Ankara.

Çelik, M., (1997), *Kaşkay Türkçesi (Giriş-İnceleme-Metinler-Sözlük)*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İnönü Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Eğitimi Ana Bilim Dalı, Malatya.

Çelik, Muhittin, ‘‘İran'daki Kaşkay Türkleri’’, *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, Bahar 1998, (15), s. 205-213.

Delice, H.İ., ‘‘Oldurgan Çatı İşlev Açısından Nasıl Tanımlanmalıdır’’, *Sosyal Bilimler Dergisi*, Mayıs 2009, (1), s.107-120.

Demirçizade, E., (2007), *Müasir Azerbaycan Dili*, III. Cilt, Bakü.

Doerfer, Gerhard, ‘‘İran'da Türkler’’, *Türk Dili Dergisi*, 1987, s.242-251.

Doerfer, G., ‘İran’daki Türk Dilleri’’, *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten*, 1969, C.17, s. 1-11.

Ediskun, H., (1999), *Türk Dil Bilgisi (Ses Bilgisi-Biçimbilgisi-Cümle Bilgisi)*, Remzi Kitabevi, (6. baskı), İstanbul.

Ercilasun, Ahmet Bican, vd., (1991), *Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü*, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara.

Ercilasun, Ahmet Bican, vd., (2007), *Türk Lehçeleri Grameri*, Akçağ Yay., Ankara.

Ercilasun, A. B., (2015), *Başlangıcından Yirminci Yüzyıla Türk Dili Tarihi*, Akçağ Yayınları Ankara.

Ercilasun, A. B., ‘‘-maç-meç Eki Üzerine’’, *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, 1973, (C. 21), s. 83-88.

Erenoğlu Ataizi, D., (2018), *Kaşkay Türklerinin Dili*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.

Ergene, H. (2018), *Tarama Sözlüğü’nde Yapım Ekleri ve Fiilimsiler*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Dicle Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Eğitimi Ana Bilim Dalı, Diyarbakır.

- Ergin, M., (2009), Türk Dil Bilgisi, Bayrak Yayın, İstanbul.
- Ergin, M., (1971), Azeri Türkçesi, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yay., İstanbul.
- Gagavuzlar, <<https://islamansiklopedisi.org.tr/gagauzlar>> (27.01.2021).
- Güllüdağ, N., “Tarihsel Gelişim Süreci İçinde +mAn/+mAn Eki”, *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, Mart 2019, (16), s.557-560.
- Gülsevin, G., “Çatı Ekleri Üzerinde Kullanılabilen Ekler”, *İlmi Araştırmalar Dergisi*, 1998, (6), s.125-146.
- Güneş, Ç., (2019) *Azerbaycan Türkçesinde Yapım Ekleri ve İşlevleri*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Bartın Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Bartın.
- Hacıeminoğlu, N., “Eski Türkçenin Gramer Yapısı ve Örnek Olarak Fiilden İsim Yapan -l Eki”, *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten*, 1990, (C.38), s.65-80.
- Hatiboğlu, V., (1981), Türkçenin Ekleri, (2. baskı), TDK Yay., Ankara.
- İlker, A., (1997), Batı Grubu Türk Yazı Dillerinde Fiil, TDK Yay., Ankara.
- Karaağaç, G. ,(2012), Türkçenin Dil Bilgisi, Akçağ Yay., Ankara.
- Karakaş, D., (2020) *Türkiye Türkçesi İle Azerbaycan Türkçesi Yapım Eklerinin Karşılaştırılması*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kafkas Üniversitesi, Çağdaş Türk Lehçeleri Ana Bilim Dalı, Kars.
- Komisyon, (2006), TDK Yazım Kılavuzu, TDK Yay., Ankara.
- Korkmaz, Z., (2009), Türkiye Türkçesi Grameri (Şekil Bilgisi), (3. baskı), TDK Yay., Ankara.
- Korkmaz, Z., Türkiye Türkçesinde Fiil Çatısı Üzerine Görüşler, *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten*, 1999, s.159-165.
- Korkmaz, Z., “Eski Türkçedeki Oğuzca Belirtiler”, *Türkoloji Dergisi*, 1974, (1), s.15-30.

Korkmaz, Z., “Oğuz Türkçesinin Tarihi Gelişme Süreçleri”, *Turkish Studies*, 2010, s.1-41.

Korkmaz, Z., “+ça Eki ve Bu Ek İle Yapılan İsim Teşkilleri Üzerine Bir Deneme”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 1959, (3-4), s.41-68.

Korkmaz, Z., “Göktürkçede İsimden Fiil Türeten Ekler ve Köken Yapıları Üzerine”, *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten*, 1990, (C. 38), s. 141-149.

Korkmaz, Z., “Türkiye Türkçesinde Fil Çatısı Üzerine Görüşler”, *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten*, 1996, (C. 44), s. 159-165.

Oğuzlar, TDV İslâm Ansiklopedisi <<https://islamansiklopedisi.org.tr/oguzlar>> (19.01.2021).

Öner, M., “Türkçede İsimden Fiil Yapımı Üzerine Notlar”, *Modern Türk Araştırmaları*, Mart 2006, (C. 3), s.60-76.

Özkan, N., (1996), Gagavuz Türkçesi Grameri, TDK Yay., Ankara.

Parlatır, İsmail vd. (1998), Türkçe Sözlük, TDK Yay., Ankara.

Sümer, F., (1972), Oğuzlar (Türkmenler), *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Yayınları*, (2.Baskı), Ankara.

Türkmenler, <<https://islamansiklopedisi.org.tr/turkmenler>> (27.01.2021).

Tekin, Talat ve Ölmez, Mehmet, (1999), Türk Dilleri, Simurg Yay., İstanbul.

Tekin, Talat ve Ölmez, Mehmet, (1999), Türkmence-Türkçe Sözlük, Simurg Yay., İstanbul.

Zeynalov, F., (1993), Türk Lehçelerinin Karşılaştırmalı Dilbilgisi, çev. Yusuf Gedikli, Cem Yayınevi, İstanbul.